

WYMAGANIA EDUKACYJNE Z BIOLOGII - ZAKRES ROZSZERZONY

Nr lekcji	Temat	Poziom wymagań				
		ocena dopuszczająca	ocena dostateczna	ocena dobra	ocena bardzo dobra	ocena celująca
I. Badania przyrodnicze						
1.	Metodyka badań biologicznych	<i>Uczeń:</i> • rozróżnia metody poznawania świata • wymienia etapy badań biologicznych • określa problem badawczy, hipotezę • rozróżnia próbę kontrolną od próby badawczej • wskazuje sposób prowadzenia dokumentacji doświadczenia i obserwacji • wykorzystuje różnorodne źródła i metody pozyskiwania informacji • odróżnia wiedzę potoczną od wiedzy uzyskanej metodami naukowymi • wyjaśnia, na czym polega różnica między obserwacją	<i>Uczeń:</i> • dokumentuje obserwacje i proste doświadczenia • odczytuje, analizuje, interpretuje oraz przetwarza informacje tekstowe, graficzne i liczbowe w typowych sytuacjach • odróżnia fakty od opinii	<i>Uczeń:</i> • omawia zasady prowadzenia i dokumentowania badań • określa główne etapy badań do konkretnych obserwacji i doświadczeń biologicznych • planuje przykładową obserwację biologiczną • wykonuje dokumentację przykładowej obserwacji • odróżnia zmienną niezależną od zmiennej zależnej • objaśnia i komentuje informacje, posługując się	<i>Uczeń:</i> • ocenia poprawność zastosowanych procedur badawczych • formułuje wnioski • właściwie planuje obserwacje i doświadczenia oraz interpretuje ich wyniki • odnosi się krytycznie do informacji pozyskanych z różnych źródeł, w tym internetowych	<i>Uczeń:</i> • analizuje kolejne etapy prowadzenia badań • odnosi się do wyników uzyskanych przez innych badaczy

		• a doświadczeniem • rozróżnia problem badawczy od hipotezy		terminologią biologiczną		
2.	Obserwacje mikroskopowe	• podaje nazwy elementów układu optycznego i układu mechanicznego mikroskopu optycznego • wymienia cechy obrazu oglądanego w mikroskopie optycznym • obserwuje pod mikroskopem gotowe preparaty • oblicza powiększenie mikroskopu	• wyjaśnia pojęcie <i>zdolność rozdzielcza</i> • wyjaśnia sposób działania mikroskopów optycznego i elektronowego	• porównuje działanie mikroskopu optycznego i mikroskopu elektronowego • wymienia zalety i wady mikroskopów optycznych oraz elektronowych • stosuje pojęcie <i>zdolność rozdzielcza</i> przy opisie działania mikroskopów różnych typów	• określa zasadę działania mikroskopu fluorescencyjnego • wyjaśnia różnicę w sposobie działania mikroskopów elektronowych: transmisyjnym i skaningowym • wykonuje samodzielnie preparaty mikroskopowe	• na podstawie różnych zdjęć zamieszczonych w literaturze popularnonaukowej wskazuje, za pomocą jakiego mikroskopu uzyskano przedstawiony obraz i uzasadnia swój wybór
II. Chemiczne podstawy życia						
3.	Skład chemiczny organizmów	• klasyfikuje związki chemiczne na organiczne i nieorganiczne • wymienia związki budujące organizm • klasyfikuje pierwiastki na makroelementy i mikroelementy	• określa znaczenie i występowanie wybranych typów wiązań i oddziaływań chemicznych • wskazuje substancje hydrofilowe i hydrofobowe oraz	• charakteryzuje budowę różnych typów wiązań chemicznych • wykazuje związek między budową cząsteczki wody i właściwościami a jej rolą w organizmie	• rysuje modele różnych typów wiązań chemicznych • przeprowadza proste doświadczenia dotyczące właściwości wody • przeprowadza samodzielnie doświadczenia dotyczące zmian	• wskazuje i wyjaśnia sposób oddziaływań między cząsteczkami na funkcjonowanie organizmów

		• wymienia pierwiastki biogenne • wymienia wiązania i oddziaływania chemiczne • wymienia funkcje wody • podaje właściwości fizykochemiczne wody • wymienia funkcje soli mineralnych • wyjaśnia pojęcie <i>pierwiastki biogenne</i> • omawia budowę cząsteczki wody • określa, za jakie właściwości wody odpowiadają wskazane zjawiska, np. unoszenie się lodu na powierzchni wody	określa ich właściwości • omawia znaczenie wybranych makro- i mikroelementów	• uzasadnia znaczenie soli mineralnych dla organizmów	napięcia powierzchniowego wody oraz właściwie interpretuje wyniki	
4.	Budowa i funkcje sacharydów	• klasyfikuje sacharydy na monosacharydy, disacharydy i polisacharydy oraz podaje nazwy ich przedstawicieli • wymienia właściwości mono-,	• wyjaśnia, w jaki sposób powstaje wiązanie O-glikozydowe • omawia występowanie i znaczenie wybranych mono-,	• wskazuje różnice między poszczególnymi monosacharydami • charakteryzuje i porównuje budowę wybranych polisacharydów	• ilustruje powstawanie wiązania O-glikozydowego • zapisuje wzory wybranych węglowodanów • planuje i przeprowadza	• wyjaśnia przy pomocy samodzielnie zapisanych reakcji chemicznych właściwości redukujące glukozy

		oligo polisacharydów • określa kryterium klasyfikacji sacharydów	oligo- i polisacharydów • określa, w jaki sposób powstają formy pierścieniowe monosacharydów • wskazuje sposoby wykrywania glukozy i skrobi	• porównuje budowę chemiczną mono-, oligo- i polisacharydów • planuje doświadczenie mające na celu wykrycie glukozy • wyjaśnia, dlaczego skrobia i celuloza mają odmienne funkcje w organizmie	doświadczenie pozwalające wykryć wolny dwucukier	
5.	Budowa i funkcje lipidów	• klasyfikuje lipidy ze względu na budowę cząsteczek • podaje podstawowe funkcje lipidów • podaje podstawowe znaczenie lipidów • wskazuje znaczenie cholesterolu • wyjaśnia, na czym polega różnica między tłuszczami nasyconymi a tłuszczami nienasyconymi	• omawia budowę trójglicerydu • omawia budowę fosfolipidów i ich rozmieszczenie w błonie komórkowej • podaje nazwę odczynnika służącego do wykrywania lipidów • charakteryzuje budowę lipidów prostych, złożonych i izoprenowych • wskazuje związek między obecnością wiązań podwójnych w kwasach tłuszczowych	• wyjaśnia znaczenie cholesterolu • planuje doświadczenie, którego celem jest wykrycie lipidów w nasionach słonecznika • wyjaśnia związek między budową poszczególnych lipidów a funkcjami, jakie pełnią w organizmach	• analizuje budowę triglicerydu i fosfolipidu i je porównuje	• wyjaśnia związek między budową poszczególnych lipidów a funkcjami, jakie pełnią w organizmach

			a właściwościami lipidów			
6.	Aminokwasy. Budowa i funkcje białek	• wymienia różne rodzaje aminokwasów • zapisuje wzór ogólny aminokwasów • przedstawia budowę aminokwasów białkowych • podaje nazwę wiązania między aminokwasami • wymienia poziomy organizacji białek – strukturę przestrzenną • podaje nazwy grup białek ze względu na pełnione funkcje, liczbę aminokwasów w łańcuchu, strukturę oraz obecność elementów nieaminokwasowych • wymienia przykładowe białka i ich funkcje • omawia budowę białek	• podaje kryteria klasyfikacji białek • wskazuje wiązanie peptydowe • wyjaśnia, na czym polega i w jakich warunkach zachodzą koagulacja i denaturacja białek • podaje wpływ wybranych czynników fizykochemicznych na białka • charakteryzuje strukturę I, II-, III- i IV-rzędową • klasyfikuje białka ze względu na funkcje pełnione w organizmie • opisuje reakcje biuretową i ksantoproteinową	• charakteryzuje grupy białek ze względu na pełnione funkcje, liczbę aminokwasów w łańcuchu i strukturę oraz obecność elementów nieaminokwasowych • zapisuje reakcję powstawania dipeptydu • wyjaśnia znaczenie struktur I-, II-, III i IV-rzędowej białek • wyjaśnia znaczenie oddziaływań w strukturach III i IV-rzędowej białka • charakteryzuje białka proste i złożone • porównuje proces koagulacji i denaturacji białek oraz wskazuje ich znaczenie dla organizmów	• porównuje białka fibrylarne i globularne • planuje doświadczenie mające na celu wykrycie wiązań peptydowych • przeprowadza doświadczenie dotyczące wpływu różnych czynników fizykochemicznych na białko	• zapisuje sekwencję aminokwasów w tripeptydzie • przeprowadza doświadczenie wpływu różnych substancji na właściwości białek

		• wymienia podstawowe właściwości białek • wyjaśnia pojęcia: <i>koagulacja</i> i <i>denaturacja</i> • wymienia czynniki wywołujące denaturację • opisuje doświadczenie wpływu jednego z czynników fizykochemicznych na białko				
7.	Budowa i funkcje nukleotydów oraz kwasów nukleinowych	• charakteryzuje budowę pojedynczego nukleotydu DNA i RNA • przedstawia rolę DNA • wymienia wiązania występujące w DNA i RNA • wymienia rodzaje RNA i określa ich rolę • określa lokalizację DNA w komórkach eukariotycznych i prokariotycznych	• przedstawia rodzaje nukleotydów i ich rolę • wymienia dinukleotydy i ich rolę • wymienia i wskazuje wiązania w cząsteczce DNA • wyjaśnia pojęcie <i>podwójna helisa</i> • wyjaśnia związek sekwencji DNA z pierwszorzędową strukturą białek	• charakteryzuje budowę chemiczną i budowę przestrzenną cząsteczek DNA i RNA • rysuje schemat budowy nukleotydów DNA i RNA • oblicza procentową zawartość zasad azotowych w DNA	• rozróżnia zasady azotowe na podstawie wzorów • wykazuje związek replikacji z podziałem komórki • przedstawia proces replikacji DNA	• rozwiązuje zadania o wyższym stopniu trudności dotyczące zawartości zasad azotowych w cząsteczce DNA

		• wyjaśnia, na czym polega komplementarność zasad				
III. Komórka – podstawowa jednostka życia						
8	Budowa i funkcje komórki. Rodzaje komórek	• wyjaśnia pojęcia: <i>komórka, organizm jednokomórkowy, organizmy wielokomórkowe, organizmy tkankowe, formy kolonijne</i> • klasyfikuje komórki ze względu na występowanie jądra komórkowego • wymienia przykłady komórek prokariotycznych i eukariotycznych • wskazuje na rysunku i podaje nazwy struktur komórki prokariotycznej i komórki eukariotycznej • rozróżnia komórki: zwierzęcą, roślinną, grzybową i prokariotyczną	• charakteryzuje funkcje struktur komórki prokariotycznej • porównuje komórkę prokariotyczną z komórką eukariotyczną • wskazuje cechy wspólne i różnice między komórkami eukariotycznymi • wymienia przykłady największych i najmniejszych komórek roślinnych i zwierzęcych	• wyjaśnia zależność między wymiarami komórki a jej powierzchnią i objętością • podaje funkcje różnych komórek w zależności od miejsca występowania • wyjaśnia, dlaczego komórki mają niewielkie rozmiary • wykazuje związek funkcji organelli z ich budową • wykazuje i omawia związek budowy komórki z pełnioną przez nią funkcją	• analizuje znaczenie wielkości i kształtu komórki w transporcie substancji do i z komórki • przedstawia błony wewnątrzkomórkowe jako zintegrowany system strukturalno-funkcjonalny oraz określa jego rolę w kompartmentacji komórki • argumentuje i wyjaśnia przyczyny różnic między komórkami	• wykonuje samodzielnie nietrwały preparat mikroskopowy

9	Błony biologiczne	- wymienia i wskazuje składniki błon biologicznych - wymienia właściwości błon biologicznych - wymienia podstawowe funkcje błon biologicznych	- omawia model budowy błony biologicznej - wymienia funkcje białek błonowych Biologicznych - omawia budowę i właściwości lipidów występujących w błonach - wyjaśnia selektywny charakter błon biologicznych	- charakteryzuje białka błonowe - analizuje rozmieszczenie białek i lipidów w błonach biologicznych - wyjaśnia właściwości błon biologicznych	wykazuje związek budowy błony z pełnionymi przez nią funkcjami	wyjaśnia związek właściwości białek błonowych z budową komórki
10	Transport przez błony biologiczne	- wymienia rodzaje transportu przez błony (dyfuzja prosta i dyfuzja wspomagana, transport aktywny, endocytoza i egzocytoza) - wyjaśnia pojęcia: <i>osmoza</i>, <i>turgor</i>, <i>plazmoliza</i>, <i>deplazmoliza</i> - wyjaśnia różnicę między transportem biernym a transportem czynnym	- charakteryzuje różne rodzaje transportu przez błony - wyjaśnia rolę błony komórkowej - odróżnia substancje osmotycznie czynne od substancji osmotycznie biernych - porównuje zjawiska osmozy i dyfuzji - analizuje schematy transportu substancji przez błony	- planuje doświadczenie mające na celu obserwację plazmolizy i deplazmolizy w komórkach roślinnych - przedstawia skutki umieszczenia komórki roślinnej oraz komórki zwierzęcej w roztworach: hipotonicznym, izotonicznym i hipertonicznym	- wyjaśnia, dlaczego błona biologiczna jest selektywnie przepuszczalna - wyjaśnia, dlaczego w przypadku odwodnienia podaje się pacjentom dożylnie roztwór soli fizjologicznej a nie wodę	- wyjaśnia, w jaki sposób w kosmetologii i farmacji wykorzystuje się właściwości błon - planuje doświadczenie mające na celu udowodnienie selektywnej przepuszczalności błony

		• rozróżnia endocytozę i egzocytozę	wyjaśnia różnice w sposobie działania białek kanałowych i nośnikowych	• wykazuje związek między budową błon a jej funkcjami		
11.	Jądro komórkowe. Cytosol	• wyjaśnia pojęcia: <i>chromatyna, nukleosom, chromosom</i> • określa budowę jądra komórkowego • wymienia funkcje jądra komórkowego • podaje składniki cytozolu • podaje funkcje cytozolu • wymienia elementy cytoszkieletu i ich funkcje • podaje funkcje rzęsek i wici • wymienia i identyfikuje kolejne etapy upakowania DNA w jądrze komórkowym • charakteryzuje budowę chromosomu	• charakteryzuje elementy jądra komórkowego • określa skład chemiczny chromatyny • wyjaśnia znaczenie jąderka i otoczki jądrowej • rysuje chromosom metafazowy • porównuje elementy cytoszkieletu pod względem budowy, funkcji i rozmieszczenia	• uzasadnia różnice między rzęską a wicią • wyjaśnia związek budowy z funkcją składników cytoszkieletu • wyjaśnia, w jaki sposób odbywa się ruch cytozolu • wskazuje różnice między elementami cytoszkieletu • wyjaśnia znaczenie upakowania chromatyny w chromosomie	• dowodzi, że komórki eukariotyczne zawierają różną liczbę jąder komórkowych • ilustruje plan budowy wici i rzęski oraz podaje różnice między nimi	• planuje i przeprowadza doświadczenie badające ruchy cytozolu w komórkach roślinnych
12.	Mitochondria i plastydy. Teoria	• wymienia organella komórki	• klasyfikuje typy plastydów	• wyjaśnia, od czego zależą liczba	• określa zależność między aktywnością	• rozpoznaje typy plastydów na

	endosymbiozy	eukariotycznej otoczone dwiema błonami • opisuje budowę mitochondriów • podaje funkcje mitochondriów • charakteryzuje budowę chloroplastu • wymienia funkcje plastydów • wymienia rodzaje plastydów • przedstawia założenia teorii endosymbiozy	• wymienia argumenty potwierdzające słuszność teorii endosymbiozy • uzasadnia rolę mitochondriów jako centrów energetycznych • wyjaśnia, dlaczego mitochondria i plastydy nazywa się organellami półautonomicznymi	i rozmieszczenie mitochondriów w komórce • porównuje typy plastydów • przedstawia sposoby powstawania plastydów i możliwości przekształcania różnych rodzajów • przedstawia argumenty przemawiające za endosymbiotycznym pochodzeniem mitochondriów i plastydów	metaboliczną komórki a ilością i budową mitochondriów	podstawie obserwacji mikroskopowej
13.	Struktury Komórkowe otoczone jedną błoną i rybosomy	• wymienia komórki zawierające wakuolę • wymienia funkcje wakuoli • charakteryzuje budowę i rolę siateczki śródplazmatycznej • charakteryzuje budowę i rolę rybosomów, aparatu Golgiego i lizosomów	• omawia budowę wakuoli • wyjaśnia różnice między wodniczkami u protistów • wyjaśnia rolę przedziałów komórkowych w syntezie różnych substancji, np. hormonów	• omawia rolę składników wakuoli • wyjaśnia rolę tonoplastu w procesach osmotycznych • wyjaśnia rolę substancji osmotycznie czynnych zawartych w wakuoli roślinnej	• omawia funkcjonalne powiązanie między rybosomami, siateczką śródplazmatyczną, aparatem Golgiego a błoną komórkową	• identyfikuje na podstawie obserwacji mikroskopowej kryształki szczawianu wapnia w wakuolach roślinnych

		porównuje siateczkę śródplazmatyczną szorstką z siateczką śródplazmatyczną gładką				
14.	Ściana komórkowa	- wymienia komórki zawierające ścianę komórkową - wymienia funkcje ściany komórkowej - przedstawia budowę ściany komórkowej - wymienia związki modyfikujące wtórną ścianę komórkową roślin	- wskazuje różnice w budowie pierwotnej i wtórnej ściany komórkowej roślin - wyjaśnia, na czym polegają modyfikacje wtórnej ściany komórkowej	- wyjaśnia, w jaki sposób substancje modyfikujące wtórną ścianę komórkową zmieniają jej właściwości - przedstawia związek budowy ściany z jej funkcją	podaje nazwy połączeń międzykomórkowych w komórkach roślinnych	obserwuje pod mikroskopem ścianę komórkową
15.	Cykl komórkowy. Mitoza	- przedstawia etapy cyklu komórkowego - rozpoznaje etapy mitozy - identyfikuje chromosomy płci i autosomy - identyfikuje chromosomy homologiczne - wyjaśnia różnice między komórką haploidalną a komórką diploidalną	- wyjaśnia pojęcia: <i>kariokineza</i>, <i>cytokineza</i> - charakteryzuje poszczególne etapy mitozy - analizuje schemat przedstawiający ilość DNA i chromosomów w poszczególnych etapach cyklu komórkowego	- wyjaśnia, na czym polega programowana śmierć komórki - wyjaśnia i porównuje przebieg cytokinezy w różnych typach komórek - charakteryzuje sposób formowania wrzeciona kariokinetycznego w komórkach roślinnej i zwierzęcej	- wskazuje sytuacje, w których apoptoza komórek jest konieczna - wyjaśnia skutki mechanizmu transformacji nowotworowej dla organizmu człowieka	wyjaśnia, w jaki sposób cykl komórkowy jest kontrolowany w komórce

		- określa znaczenie wrzeciona kariokinetycznego - wyjaśnia pojęcie <i>apoptoza</i>	- charakteryzuje poszczególne etapy interfazy - wyjaśnia rolę interfazy w cyklu życiowym komórki - wymienia skutki zaburzeń cyklu komórkowego - wymienia czynniki wywołujące transformację nowotworową	wskazuje różnice w przebiegu cytokinezy komórek roślinnych i zwierzęcych		
16.	Mejoza	- przedstawia etapy mejozy - przedstawia znaczenie mejozy - wyjaśnia zjawisko <i>crossing-over</i>	- charakteryzuje przebieg mejozy - wyjaśnia znaczenie procesu <i>crossing-over</i> - wyjaśnia zmiany zawartości DNA podczas mejozy - wyjaśnia znaczenie mejozy	- porównuje przebieg mitozy i mejozy - wyjaśnia zmiany zawartości DNA podczas zapłodnienia	argumentuje konieczność zmian zawartości DNA podczas mejozy	wyjaśnia związek rozmnażania płciowego z zachodzeniem procesu mejozy
IV. Metabolizm						
17.	Podstawowe zasady metabolizmu	- wyjaśnia pojęcia: <i>metabolizm</i>, <i>szlak metaboliczny</i> i <i>cykl metaboliczny</i> - charakteryzuje podstawowe kierunki przemian	podaje poziom energetyczny substratów i produktów reakcji endoergicznych i egzoergicznych	- charakteryzuje budowę ATP - omawia przebieg fosforylacji substratowej, fotosyntetycznej	- porównuje rodzaje fosforylacji - analizuje przebieg reakcji redoks z udziałem NADP+	wyjaśnia, w jaki sposób ATP sprzęga metabolizm

		metabolicznych (anabolizm, katabolizm) • wymienia nośniki energii w komórce • wymienia rodzaje fosforylacji • przedstawia budowę i podstawową funkcję ATP • przedstawia istotę reakcji utleniania i redukcji • wskazuje postaci utlenione i zredukowane przenośników elektronów na schematach	• wymienia cechy ATP • przedstawia sumaryczny zapis procesu fosforylacji • wymienia nośniki elektronów • wyjaśnia na przykładach pojęcia: <i>szlak metaboliczny</i> i <i>cykl metaboliczny</i>	i oksydacyjnej • porównuje istotę procesów anabolicznych i katabolicznych • wymienia inne niż ATP nośniki energii • wykazuje, że procesy anaboliczne i kataboliczne są ze sobą powiązane	• opisuje mechanizmy fosforylacji ADP (substratowej i chemiosmozy) • charakteryzuje typowe reakcje utleniania i redukcji • wykazuje związek budowy ATP z jego rolą biologiczną	
18.	Budowa i działanie enzymów	• wyjaśnia pojęcia: <i>enzym</i>, <i>katalizator</i>, <i>energia aktywacji</i> • przedstawia budowę enzymów • wyjaśnia rolę enzymów w komórce • wyjaśnia mechanizm działania enzymów	• przedstawia, na czym polega swoistość substratowa enzymu • wymienia właściwości enzymów • omawia budowę enzymów • wyjaśnia mechanizm tworzenia	• przedstawia podstawowe właściwości enzymów • omawia zasady nazewnictwa i klasyfikacji enzymów	• porównuje modele powstawania kompleksu enzym–substrat • omawia zasady nazewnictwa i klasyfikacji enzymów	• wyjaśnia mechanizm katalizy enzymatycznej na nietypowym przykładzie

		• zapisuje równanie reakcji enzymatycznej	kompleksu enzym–substrat			
19.	Regulacja aktywności enzymów	• wymienia podstawowe czynniki wpływające na szybkość reakcji enzymatycznych • wyjaśnia pojęcia: <i>stała Michaelisa, inhibitor, aktywator</i> • przedstawia sposoby regulacji aktywności enzymów • przedstawia rodzaje inhibitorów i ich rolę • wskazuje sposoby regulacji aktywności enzymów	• wyjaśnia pojęcie <i>sprężenie zwrotne ujemne</i> i wskazuje, na czym ono polega • porównuje powinowactwo enzymów do substratów na podstawie wartości KM • przedstawia przebieg doświadczenia dotyczącego wpływu pH na aktywność enzymu trawiennego, np. pepsyny • wyjaśnia, w jaki sposób na szybkość reakcji enzymatycznych wpływają: stężenie substratu, temperatura, pH, stężenie soli, stężenie enzymu, aktywatory i inhibitory	• omawia sposoby regulacji przebiegu szlaków metabolicznych • wyjaśnia mechanizm sprzężenia zwrotnego ujemnego jako sposobu regulacji przebiegu szlaków metabolicznych • interpretuje wyniki z doświadczenia wpływu pH (lub innego czynnika) na działanie enzymów trawiennych	• planuje doświadczenie mające na celu wykazanie wpływu temperatury na aktywność katalazy w bulwach ziemniaka • porównuje mechanizm działania inhibitorów hamujących enzymy nieodwracalnie i odwracalnie	• wyjaśnia i argumentuje, w jaki sposób wiedza o działaniu enzymów ma wpływ na rozwój medycyny • określa, w jaki sposób można sprawdzić, czy dana substancja jest inhibitorem odwracalnym, czy inhibitorem nieodwracalnym enzymu

			• porównuje mechanizm inhibicji kompetycyjnej i niekompetycyjnej			
20.	Autotroficzne odżywianie się organizmów – fotosynteza	• wyjaśnia ogólny przebieg fotosyntezy • wymienia produkty i substraty fotosyntezy • wymienia etapy fotosyntezy i określa ich dokładną lokalizację w komórce • charakteryzuje główne etapy fotosyntezy • przedstawia rolę fotosystemów w fotosyntezie • wymienia etapy cyklu Calvina • wyjaśnia znaczenie fotosyntezy dla organizmów żyjących na Ziemi • wykazuje związek budowy chloroplastu z przebiegiem fotosyntezy	• wskazuje podstawowe różnice między fotosyntezą oksygeniczną a fotosyntezą anoksygeniczną • porównuje barwniki roślinne i wskazuje ich znaczenie w fotosyntezie • analizuje na podstawie schematu przebieg fazy zależnej od światła oraz fazy niezależnej od światła • wyjaśnia rolę chlorofilu i dodatkowych barwników fotosyntetycznych w przebiegu fotosyntezy • wymienia substraty i produkty faz fotosyntezy: zależnej	• wyjaśnia mechanizm powstawania ATP w procesie chemiosmozy w chloroplastach • porównuje na podstawie schematu fotofosforylację cykliczną i fotofosforylację niecykliczną • omawia budowę cząsteczki chlorofilu • omawia budowę i działanie fotosystemów • wyjaśnia związek między fazą zależną od światła a fazą niezależną od światła • opisuje przebieg doświadczenia obrazującego syntezę skrobi w liściach wybranej rośliny	• wyjaśnia przebieg doświadczenia dotyczącego wpływu barwy światła na efektywność fotosyntezy i formułuje wnioski • określa warunki, przebieg oraz efekty fosforylacji Fotosyntetycznej cyklicznej i fosforylacji Fotosyntetycznej niecyklicznej • przedstawia argumenty potwierdzające rolę obu fotosystemów	w fotosyntezie • wyciąga wnioski z przedstawionego doświadczenia dotyczącego syntezy skrobi w liściach pelargonii

			i niezależnej od światła • omawia budowę i funkcje fotosystemów I i II • omawia przebieg poszczególnych etapów cyklu Calvina			
21.	Autotroficzne odżywianie się organizmów – chemosynteza	• wyjaśnia pojęcie <i>chemosynteza</i> • wskazuje różnice między przebiegiem fotosyntezy a przebiegiem chemosyntezy	• wymienia etapy chemosyntezy • omawia przebieg pierwszego i drugiego etapu chemosyntezy	• wymienia przykłady organizmów, u których zachodzi chemosynteza	• przedstawia znaczenie chemosyntezy w produkcji materii organicznej	• wyjaśnia znaczenie chemosyntezy w ekosystemach kominów hydrotermalnych
22.	Oddychanie komórkowe. Oddychanie tlenowe	• wyjaśnia pojęcie <i>oddychanie komórkowe</i> • zapisuje reakcję oddychania komórkowego • określa znaczenie oddychania komórkowego dla funkcjonowania organizmu	• wyróżnia substraty i produkty tych procesów • uzasadnia, że oddychanie komórkowe ma charakter kataboliczny • omawia czynniki wpływające na intensywność tlenowego	• omawia przebieg poszczególnych etapów oddychania tlenowego • przedstawia bilans energetyczny oddychania tlenowego • przedstawia, na czym polega fosforylacja substratowa • wyjaśnia hipotezę	• wyjaśnia mechanizm powstawania ATP w procesie chemiosmozy w mitochondriach (fosforylacja oksydacyjna) • porównuje zysk energetyczny brutto i netto etapów oddychania tlenowego	• przeprowadza doświadczenie dotyczące wydzielania dwutlenku węgla przez kiełkujące nasiona • wyjaśnia na podstawie przeprowadzonego doświadczenia, że tlen jest niezbędny do kiełkowania nasion

		- wymienia etapy oddychania tlenowego - wykazuje związek budowy mitochondrium z przebiegiem procesu oddychania komórkowego - analizuje na podstawie schematu przebieg glikolizy, reakcji pomostowej, cyklu Krebsa i łańcucha oddechowego - lokalizuje etapy oddychania tlenowego w mitochondrium	oddychania komórkowego wyjaśnia, dlaczego łańcuch oddechowy zachodzi wyłącznie w warunkach tlenowych	chemiosmozy - wymienia czynniki wpływające na intensywność oddychania tlenowego - wymienia organizmy oddychające tlenowo	wykazuje różnice między fosforylacją substratową a fosforylacją oksydacyjną	
23.	Procesy beztlenowego uzyskiwania energii	- wyjaśnia pojęcia: <i>oddychanie beztlenowe</i>, <i>fermentacja</i> - wymienia organizmy przeprowadzające oddychanie beztlenowe i fermentację - określa lokalizację fermentacji w	- wyjaśnia różnicę między oddychaniem beztlenowym a fermentacją - omawia wykorzystanie fermentacji w życiu człowieka - omawia przebieg poszczególnych etapów fermentacji	- określa warunki, w których zachodzi fermentacja - analizuje przebieg fermentacji alkoholowej i mlekowej	- porównuje drogi przemian pirogronianu w fermentacji alkoholowej, mleczanowej i w oddychaniu tlenowym - porównuje oddychanie tlenowe, oddychanie beztlenowe	planuje doświadczenie mające na celu wykazanie wydzielania dwutlenku węgla podczas fermentacji alkoholowej

		komórce i ciele człowieka • wymienia zastosowanie fermentacji w przemyśle spożywczym i w życiu codziennym • podaje nazwy etapów fermentacji	• określa zysk energetyczny procesów beztlenowych		i fermentację • wyjaśnia, dlaczego utlenianie substratu energetycznego w warunkach tlenowych dostarcza więcej energii niż w warunkach beztlenowych	
24.	Inne procesy metaboliczne	• wymienia zbędne produkty katabolicznych przemian węglowodanów, tłuszczów i białek oraz drogi ich usuwania z organizmu • wyjaśnia pojęcia: <i>glukoneogeneza</i>, <i>glikogenoliza</i>, <i>deaminacja</i> • wymienia różnice między aminokwasami endogennymi a egzogennymi • określa lokalizację cyklu mocznikowego i glukoneogenezy	• wyjaśnia, na czym polega cykl mocznikowy, β-oksydacja, glukoneogeneza, glikogenoliza oraz deaminacja • wyjaśnia, dlaczego amoniak powstający w tkankach nie jest transportowany do wątroby w stanie wolnym	• omawia na podstawie schematów przebieg utleniania kwasów tłuszczowych, syntezę kwasów tłuszczowych, glukoneogenezy, glikogenolizy • omawia przebieg przemian białek • charakteryzuje cykl mocznikowy • wyjaśnia, na czym polega metabolizm tłuszczów u zwierząt	• omawia przebieg rozkładu białek, cukrów i tłuszczów • określa znaczenie acetylokoenzymu A w przebiegu różnych szlaków metabolicznych • wyjaśnia związek między katabolizmem aminokwasów i białek a cyklem Krebsa	• wykazuje związek procesów (utleniania kwasów tłuszczowych, syntezy kwasów tłuszczowych, glukoneogenezy, glikogenolizy) z pozyskiwaniem energii przez komórkę

V. Wirusy, wiroidy, priony						
25.	Wirusy – molekularne pasożyty	• przedstawia budowę wirusów jako bezkomórkowych form infekcyjnych • definiuje pojęcia: <i>wirion, odwrotna transkrypcja</i> • charakteryzuje budowę wirionu • wymienia cechy wirusów • wymienia drogi rozprzestrzeniania się wybranych chorób wirusowych roślin, zwierząt i człowieka • wymienia choroby wirusowe człowieka, zwierząt i roślin	• wykazuje związek budowy wirusa ze sposobem infekowania komórek • omawia przebieg cyklu lizogenicznego i cyklu litycznego bakteriofaga • omawia cykl infekcyjny zwierzęcego wirusa DNA • omawia cykl infekcyjny retrowirusa (wirusa HIV) • wskazuje, jakie znaczenie w zwalczaniu wirusów mają szczepienia ochronne • opisuje drogi rozprzestrzeniania się infekcji wirusowych • przedstawia zasady profilaktyki	• uzasadnia, że wirusy nie są organizmami • wyjaśnia znaczenie odwrotnej transkrypcji w cyklu infekcyjnym retrowirusa • klasyfikuje wirusy na podstawie rodzaju kwasu nukleinowego, morfologii, typu komórki gospodarza i sposobu infekcji oraz podaje odpowiednie ich przykłady • wskazuje zagrożenia wynikające z infekcji dokonywanych przez wirusy onkogenne	• charakteryzuje formy wirusów pod względem budowy morfologicznej • wyjaśnia działanie szczepionek stosowanych w profilaktyce chorób wirusowych • wyjaśnia, dlaczego niektóre wirusy, np. HIV, są trudno rozpoznawalne przez układ odpornościowy człowieka • wskazuje znaczenie wirusów	• wykazuje, że obecnie do leczenia chorób człowieka można wykorzystywać wirusy • wyjaśnia skutki działania wirusów onkogennych w organizmie człowieka

			wybranych chorób wirusowych			
26.	Wiroidy i priony – swoiste czynniki infekcyjne	• definiuje pojęcia: <i>wiroid, prion</i> • wymienia cechy wiroidów i prionów • przedstawia wiroidy jako jednoniciowe, koliste cząsteczki RNA infekujące rośliny • wymienia choroby wywołane przez wiroidy i priony	• omawia priony jako czynniki infekcyjne • wskazuje metody profilaktyki chorób prionowych • wyjaśnia różnice między wiroidem a wirusem	• wyjaśnienia, że priony jako białkowe czynniki infekcyjne mogą być przyczyną niektórych chorób degeneracyjnych OUN • charakteryzuje wybrane choroby wywołane przez wiroidy i priony	• wyjaśnia sposoby zapobiegania chorobom wywołanym przez priony	• przedstawia prawdopodobny mechanizm chorobotwórczego działania wiroidów i prionów
VI. Różnorodność prokariontów, protistów, grzybów i porostów						
27.	Klasyfikowanie organizmów	• wymienia zadania systematyki • definiuje pojęcia: <i>gatunek, narząd homologiczny, narząd analogiczny</i> • wymienia główne rangi taksonów • wymienia kryteria klasyfikowania organizmów według metod opartych na podobieństwie oraz	• definiuje pojęcie: <i>takson, kladogram, takson monofiletyczny, takson parafyletyczny, takson polifyletyczny</i> • ocenia znaczenie systematyki • wyjaśnia zasady konstruowania klucza dwudzielnego do oznaczania gatunków	• określa stanowisko systematyczne wybranego gatunku rośliny i zwierzęcia • wyjaśnia różnice między narządami analogicznymi a narządami homologicznymi • wskazuje w nazwie gatunku nazwę rodzajową i epitet gatunkowy	• porównuje i ocenia sposoby klasyfikowania organizmów oparte na metodach fenetycznych i filogenetycznych • oznacza gatunki, wykorzystując klucz w postaci graficznej lub numerycznej • ocenia stopień pokrewieństwa organizmów na	• konstruuje klucz służący do oznaczania przykładowych gatunków organizmów • wykazuje, że konieczne było wprowadzenie nowego systemu klasyfikacji organizmów opartego na domenach

		pokrewieństwie organizmów • wymienia nazwy pięciu królestw świata organizmów • omawia charakterystyczne cechy organizmów należących do każdego z pięciu królestw • wyjaśnia, na czym polega nazewnictwo binominalne gatunków i podaje nazwisko jego twórcy • wyjaśnia, na czym polega hierarchiczny układ rang jednostek taksonomicznych	• charakteryzuje współczesny system klasyfikacji organizmów • wyjaśnia różnicę między naturalnym a sztucznym systemem klasyfikacji	• rozróżnia na drzewie filogenetycznym grupy monofiletyczne, parafiletyczne i polifiletyczne	podstawie analizy kladogramów • określa znaczenie biologii molekularnej w określaniu pokrewieństwa ewolucyjnego organizmów	
28.	Organizmy prokariotyczne – bakterie i archeowce	• charakteryzuje budowę komórki bakteryjnej • wymienia różne formy morfologiczne bakterii • wymienia czynności życiowe bakterii • klasyfikuje bakterie w zależności od sposobu odżywiania i oddychania	• wymienia funkcje poszczególnych elementów komórki bakteryjnej • identyfikuje różne formy morfologiczne komórek bakterii • przedstawia różnice w budowie ściany komórkowej bakterii Gram-	• wyjaśnia, na czym polegają różnice w budowie komórki bakterii samo- i cudzożywnej • podaje argumenty za tezą, że bakterie należą do organizmów kosmopolitycznych • określa różnice między archeowcami a bakteriami	• omawia różnice w budowie ściany komórkowej bakterii Gram-dodatnich i Gram-ujemnych • charakteryzuje rodzaje taksji u bakterii • wyjaśnia, jaką rolę odgrywają formy przetrwalnikowe w	• wykazuje, na podstawie kilku cech budowy, że archeowce są bardzo dobrze przystosowane do życia w ekstremalnych warunkach środowiska

		• wymienia sposoby rozmnażania bezpłciowego bakterii • definiuje pojęcia: <i>transdukcja, transformacja, organizm kosmopolityczny, anabioza, taksja</i> • przedstawia cel i przebieg koniugacji u bakterii • przedstawia znaczenie archeowców w przyrodzie • podaje przykłady pozytywnego i negatywnego znaczenia bakterii w przyrodzie i dla człowieka • wymienia wybrane choroby bakteryjne człowieka i odpowiadające im drogi zakażenia	ujemnych i Gram-dodatnich • określa wielkość komórek bakteryjnych • określa znaczenie form przetrwalnikowych w cyklu życiowym bakterii • wyjaśnia znaczenie procesów płciowych zachodzących u bakterii • określa rolę antybiotyków w leczeniu chorób bakteryjnych • omawia etapy koniugacji komórek bakterii	• charakteryzuje poszczególne grupy bakterii w zależności od sposobów odżywiania i oddychania oraz podaje ich przykłady • wyjaśnia rolę bakterii w obiegu azotu w przyrodzie • omawia objawy wybranych chorób bakteryjnych człowieka • proponuje działania profilaktyczne dla wybranych chorób bakteryjnych • wykazuje znaczenie procesów płciowych dla zmienności genetycznej bakterii	cyklu życiowym bakterii • wyjaśnia znaczenie wykonania antybiogramu przed zastosowaniem antybiotykoterapii	
29.	Protisty – proste organizmy eukariotyczne	• wymienia czynności życiowe protistów • omawia budowę komórek protistów zwierzęcych	• rozróżnia rodzaje ruchów u protistów zwierzęcych	• określa kryterium klasyfikacji protistów • wymienia i charakteryzuje sposób funkcjonowania	• przedstawia choroby wywołane przez protisty	• uzasadnia, że istnienie niektórych protistów ma istotne znaczenie dla funkcjonowania

		• wymienia sposoby odżywiania się protistów • definiuje pojęcia: <i>pellikula, endocytoza, egzocytoza, zarodnik, przemiana pokoleń, miksotrofizm</i> • charakteryzuje przebieg rozmnażania się bezpłciowego i płciowego protistów • wymienia przedstawicieli poszczególnych typów protistów • przedstawia cel i przebieg koniugacji u orzęsków • wymienia rodzaje materiałów zapasowych występujących u protistów roślinopodobnych • wymienia charakterystyczne cechy budowy protistów roślinopodobnych • omawia sposób odżywiania się	• wyjaśnia rolę wodniczek w odżywianiu i wydalaniu protistów zwierzęcych • omawia proces osmoregulacji zachodzący u protistów zwierzęcych • wyjaśnia, dlaczego osmoregulacja i wydalanie mają szczególne znaczenie dla protistów słodkowodnych • wyróżnia główne rodzaje plech u protistów roślinopodobnych • wymienia typy zapłodnienia występujące u protistów • porównuje cechy poszczególnych typów protistów • wymienia barwniki fotosyntetyczne u protistów roślinopodobnych	organelli ruchu u protistów • wyjaśnia, na czym polega różnica między pinocytozą a fagocytozą • wykazuje różnice w przebiegu koniugacji u bakterii i pantofelka • omawia cykl rozwojowy zarodźca malarii, listownicy, maworka • wyjaśnia związek budowy z trybem życia protistów • wymienia cechy charakterystyczne plech protistów roślinopodobnych • porównuje typy zapłodnienia u protistów • proponuje działania profilaktyczne pozwalające na uniknięcie zarażenia protistami chorobotwórczymi	• omawia przemianę pokoleń z dominującym sporofitem na przykładzie listownicy • porównuje cykle rozwojowe zarodźca malarii, maworka, pantofelka i listownicy • wyjaśnia zjawisko endosymbiozy wtórnej jako procesu powstawania chloroplastów u protistów roślinopodobnych • wyjaśnia, dlaczego protisty żyjące w wodach słonych oraz protisty pasożytnicze nie potrzebują mechanizmów osmoregulacji	różnych gatunków zwierząt

		protistów roślinopodobnych • wymienia cechy charakterystyczne dla protistów grzybopodobnych • wymienia wybrane choroby wywoływane przez protisty i drogi ich zarażenia	• wymienia cechy budowy charakterystyczne dla poszczególnych typów protistów zwierzęcych, roślinopodobnych i grzybopodobnych • przedstawia przemiany faz jądrowych w cyklach rozwojowych protistów • opisuje na podstawie schematu cykl rozwojowy pantofelka • podaje przykłady pozytywnego i negatywnego znaczenia protistów w przyrodzie i dla człowieka	• przedstawia różnicę między cyklem rozwojowym z mejozą pregamiczną a cyklem rozwojowym z mejozą postgamiczną		
30.	Grzyby – heterotroficzne beztkankowce	• podaje cechy charakterystyczne grzybów • wymienia rodzaje strzępek	• wyjaśnia, dlaczego grzyby są plechowcami • rozróżnia poszczególne fazy jądrowe w cyklach rozwojowych	porównuje sposoby rozmnażania się grzybów • omawia etapy cyklu rozwojowego sprzężniowców, workowców i podstawczaków	• określa kryteria klasyfikacji grzybów • porównuje typy mikoryz • wskazuje różnice między zarodnikami – mitosporami –	• wyjaśnia przebieg cyklu rozwojowego grzyba, posługując się nietypowym przykładem zaczerpniętym z innego źródła wiedzy niż podręcznik

		• definiuje pojęcia: <i>grzybnia, strzępka, owocnik, mikoryza</i> • wymienia formy morfologiczne grzybów • podaje sposoby rozmnażania bezpłciowego i płciowego grzybów • wymienia przedstawicieli poszczególnych typów grzybów • przedstawia znaczenie grzybów w przyrodzie i dla człowieka	grzybów: haplofazę, diplofazę, dikariofazę • wyjaśnia przemianę faz jądrowych, wskazując, która z nich jest dominująca • omawia sposoby oddychania grzybów • rozróżnia poszczególne typy grzybów • przedstawia przebieg zapłodnienia zachodzącego u grzybów (plazmogamia i kariogamia) • określa wpływ grzybów na zdrowie i życie człowieka • wymienia rodzaje zarodników • charakteryzuje korzyści dla obu organizmów uczestniczących w mikoryzie	• porównuje cechy budowy i fizjologii poszczególnych typów grzybów • wymienia gatunki grzybów saprobiontycznych, pasożytniczych i symbiotycznych • przedstawia zasady profilaktyki wybranych chorób człowieka wywoływanych przez grzyby	a mejosporami oraz między egzosporami a endosporami • wskazuje fazę dominującą w cyklach rozwojowych sprzężniaków, workowców i podstawczaków • wykazuje różnice między różnymi sposobami rozmnażania płciowego grzybów • wykazuje konieczność respektowania zasad profilaktyki chorób wywołanych przez grzyby	

31.	Porosty – organizmy dwuskładnikowe	• omawia znaczenie grzybów i porostów • przedstawia budowę i sposób życia porostu • opisuje miejsca występowania porostów • charakteryzuje rodzaje plech porostów • przedstawia zależność pomiędzy grzybami a zielenicami lub sinicami tworzącymi porosty • wyjaśnia znaczenie porostów jako organizmów pionierskich oraz bioindykatorów (gatunków wskaźnikowych)	• wyjaśnia strategię życiową porostów • wymienia rodzaje plech porostów • przedstawia zależność pomiędzy grzybami a zielenicami lub sinicami tworzącymi porosty • charakteryzuje rodzaje plech porostów	• wyjaśnia wpływ tlenku siarki (IV) na występowanie porostów w przyrodzie • przedstawia znaczenie porostów w przyrodzie i dla człowieka	• wykazuje rolę porostów jako bioindykatorów w przyrodzie, posługując się nietypowymi przykładami na podstawie różnych źródeł wiedzy	• Korzystając ze skali porostowej rozpoznaje stopień zanieczyszczenia otoczenia
VII. Różnorodność roślin						
32.	Rośliny pierwotnie wodne	• wymienia formy morfologiczne roślin pierwotnie wodnych • wymienia cechy charakterystyczne dla	• charakteryzuje glaukocystofity, krasnorosty i zielenice	• charakteryzuje formy morfologiczne roślin pierwotnie wodnych	• charakteryzuje krasnorosty i zielenice pod względem budowy i środowiska występowania	• przedstawia argumenty przemawiające za przynależnością zielenic, krasnorostów

		roślin pierwotnie wodnych • przedstawia znaczenie krasnorostów i zielenic w przyrodzie i dla człowieka	• opisuje rozmnażanie roślin pierwotnie wodnych • omawia przemianę pokoleń na przykładzie ulwy	• opisuje endosymbiozy pierwotną • rozróżnia zielenice, krasnorosty i glaukocystofity	• wyjaśnia, na czym polega przemiana faz jądrowych połączona z przemianą pokoleń u roślin pierwotnie wodnych	i glaukocystofitów do królestwa roślin
33.	Rośliny lądowe i wtórnie wodne	• podaje cechy budowy roślin, które umożliwiły im zasiedlenie środowiska lądowego • wymienia grupy systematyczne roślin • definiuje pojęcie: <i>telom</i> • wymienia przykłady adaptacji roślin do życia na lądzie • wymienia formy ekologiczne roślin • wymienia ogólne cechy roślin zarodnikowych i roślin nasiennych • określa różnice między warunkami życia w wodzie i na lądzie	• charakteryzuje rynniofity • wymienia cechy świadczące o bliskim pokrewieństwie roślin lądowych i zielenic • przedstawia znaczenie obecności ligniny w ścianach komórkowych roślin	• charakteryzuje poszczególne grupy ekologiczne roślin • omawia założenia teorii telomowej • opisuje adaptacje roślin okrytozalążkowych do życia w środowisku lądowym	• porównuje warunki panujące w wodzie i na lądzie • wykazuje znaczenie cech adaptacyjnych roślin do życia na lądzie	• wyjaśnia różnice w sposobie rozprzestrzeniania się lądowych roślin zarodnikowych i nasiennych

		• określa pochodzenie roślin lądowych				
34.	Tkanki roślinne	• wymienia rodzaje tkanek roślinnych • wyjaśnia pojęcie: <i>tkanka</i> • klasyfikuje i identyfikuje tkanki roślinne • określa rolę tkanek twórczych • wymienia charakterystyczne cechy tkanek stałych • omawia budowę epidermy • określa, czym jest korkowica • określa funkcje tkanek okrywających • wymienia rodzaje tkanek miękkich • omawia budowę i funkcje tkanek wzmacniających • przedstawia budowę i funkcje tkanek przewodzących	• wymienia charakterystyczne cechy tkanek twórczych • wymienia merystemy pierwotne i wtórne oraz określa ich funkcje • określa lokalizację merystemów w roślinie • charakteryzuje działanie merystemów pierwotnych i wtórnych • omawia znaczenie wytworów epidermy • przedstawia znaczenie aparatów szparkowych i kutykuli dla roślin lądowych • omawia budowę i funkcję poszczególnych rodzajów miękiszu • wymienia wewnętrzne	• wymienia wytwory epidermy • porównuje budowę epidermy z budową ryzodermi • podaje i opisuje cechy budowy drewna i łyka, które umożliwiają tym tkankom przewodzenie substancji • omawia efekty działania kambium i fellogenu • omawia znaczenie utworów wydzielniczych • charakteryzuje tkanki wzmacniające • rozpoznaje poszczególne tkanki roślinne na preparatach mikroskopowych, rysunkach, schematach i mikrofotografiach	• uzasadnia różnicę pomiędzy tkankami twórczymi a tkankami stałymi • charakteryzuje sposób powstawania, budowę oraz znaczenie korkowicy • porównuje budowę i funkcję tkanek przewodzących • klasyfikuje i opisuje wiązki przewodzące • porównuje wewnętrzne i zewnętrzne utwory wydzielnicze	• wskazuje różnicę między wzrostem dyfuzyjnym ograniczonym a wzrostem dyfuzyjnym nieograniczonym • wyjaśnia różnicę między różnymi typami wiązek przewodzących • analizuje i wyjaśnia przystosowania tkanek przewodzących, które ułatwiają transport substancji w roślinie

			i zewnętrzne utwory wydzielnicze			
35.	Zarodek – początkowe stadium sporofitu roślin	• definiuje pojęcie: <i>zarodek</i> • przedstawia budowę nasienia rośliny • dzieli rośliny okrytonasienne na jednoliścienne i dwuliścienne • interpretuje nazwę roślin jednoliściennych i dwuliściennych pod kątem obecności liścieni	• wyjaśnia rolę bielma dla rozwijającego się zarodka • przyporządkowuje odpowiednie rodzaje nasion do poszczególnych grup systematycznych roślin nasiennych	• opisuje budowę zarodka, uwzględniając funkcje poszczególnych części	• omawia proces kiełkowania nasienia	• porównuje i wyjaśnia rolę hipokotylu i epikotylu
36.	Korzeń – organ podziemny rośliny	• wymienia główne funkcje korzenia • przedstawia i rozróżnia systemy korzeniowe • charakteryzuje budowę strefową korzenia • wymienia modyfikacje budowy korzeni	• porównuje budowę palowego i wiązkowego systemu korzeniowego oraz uzasadnia, że systemy te stanowią adaptację do warunków środowiska • omawia etapy przyrostu na grubość korzenia	• charakteryzuje modyfikacje budowy korzeni • porównuje budowę pierwotną korzenia z budową wtórną • wyjaśnia, w jaki sposób następuje przyrost korzenia na grubość	• porównuje różne modyfikacje korzenia i określa ich znaczenie dla rośliny • uzasadnia, że modyfikacje korzeni są adaptacją do różnych warunków środowiska i pełnionych funkcji	• analizuje sposoby powstawania wtórnych tkanek merystematycznych w korzeniu, uwzględniając efekty ich działalności

			• porównuje budowę pierwotną korzenia z budową wtórną			
37.	Pęd. Budowa i funkcje łodygi	• wymienia funkcje łodygi • definiuje pojęcia: <i>pęd, bylina</i> • przedstawia budowę anatomiczną łodygi • wymienia modyfikacje budowy łodygi • charakteryzuje budowę morfologiczną łodygi	• omawia etapy przyrostu łodygi na grubość • charakteryzuje budowę wtórną łodygi • podaje różnice między łodygami zielnymi a łodygami zdrewniałymi	• charakteryzuje modyfikacje budowy łodygi • porównuje budowę łodygi paproci oraz roślin okrytonasiennych • porównuje budowę pierwotną łodygi z budową wtórną	• uzasadnia, że modyfikacje łodygi są adaptacjami do różnych warunków środowiska i pełnionych funkcji • przedstawia argumenty za tezą, że wytwarzanie podziemnych pędów u bylin jest sposobem na przetrwanie trudnych warunków środowiskowych	• analizuje sposoby powstawania wtórnych tkanek merystematycznych w łodydze, uwzględniając efekty ich działalności
38.	Budowa i funkcje liści	• wymienia funkcje liści • przedstawia budowę anatomiczną liścia • wymienia typy ulistnienia i unerwienia liści • wymienia modyfikacje budowy liści • omawia budowę morfologiczną liścia	• omawia rodzaje ulistnienia i unerwienia • podaje przykłady liści pojedynczych i złożonych • przedstawia budowę anatomiczną liści występujących u różnych form ekologicznych roślin	• klasyfikuje rodzaje liści według różnych kryteriów podziału • określa znaczenie modyfikacji liści • wykazuje różnice w budowie różnych typów liści • wykazuje związek budowy liścia z jego funkcjami	• uzasadnia, że modyfikacje liści są adaptacją do różnych warunków środowiska i pełnionych funkcji	• porównuje budowę anatomiczną liścia rośliny szpilkowej z budową anatomiczną liścia rośliny dwuliściennej oraz uzasadnia przyczyny różnic w ich budowie

		• określa funkcje poszczególnych elementów budowy liścia				
39.	Mchy – rośliny o dominującym gametoficie	• opisuje środowisko, w którym występują mchy • wymienia charakterystyczne cechy mchów i na tej podstawie identyfikuje organizm jako przedstawiciela mszaków • opisuje budowę gametofitu mchów • przedstawia sposoby rozmnażania się mchów • podaje znaczenie mchów w przyrodzie i dla człowieka • określa znaczenie wody w cyklu rozwojowym mchu	• charakteryzuje budowę torfowców • omawia cykl rozwojowy mchów na przykładzie płonnika pospolitego • określa rolę poszczególnych elementów gametofitu i sporofitu mchów • wskazuje pokolenie diploidalne i haploidalne w cyklu rozwojowym mchu • określa miejsce zachodzenia i znaczenie mejozy w cyklu rozwojowym mchów	• podaje przykłady cech łączących mchy z plechowcami i organowcami • uzasadnia, że u mszaków występuje heteromorficzna przemiana pokoleń • porównuje budowę gametofitu z budową sporofitu u mchów	• omawia znaczenie torfu dla człowieka • wyjaśnia, w jaki sposób mchy wpływają na regulację bilansu wodnego biocenozy lasu	• wyjaśnia, jakie znaczenie dla rozmnażania płciowego mchów ma fakt, że te rośliny występują w zwartych kępach
40.	Paprotniki – zarodnikowe rośliny naczyniowe	• wymienia charakterystyczne cechy paprotników i na tej podstawie identyfikuje	• charakteryzuje paprociowe, widłakowe i skrzypowe	• omawia budowę morfologiczną i anatomiczną paprotników	• podaje cechy paprociowych, które zdecydowały o opanowaniu środowiska	• podaje cechy wspólne dla paprociowych, skrzypowych i widłakowych oraz

		przedstawiony organizm jako przedstawiciela paprotników • wymienia przykłady gatunków paprociowych, widłakowych i skrzypowych • opisuje budowę gametofitu i sporofitu paprotników • podaje znaczenie paprotników w przyrodzie i dla człowieka • określa rolę poszczególnych elementów gametofitu i sporofitu paprotników	• na podstawie schematu przedstawia cykl rozwojowy nercznicy samczej, skrzypu polnego • omawia cykl rozwojowy rośliny różnazarodnikowej na przykładzie widliczki ostrozębnej • charakteryzuje znaczenie paprotników w przyrodzie i dla człowieka	• charakteryzuje przedstawicieli paprociowych, widłakowych i skrzypowych • wyróżnia cechy wspólne dla cykli rozwojowych paprotników • wyjaśnia pochodzenie węgla kamiennego • uzasadnia, dlaczego paprotniki należą do roślin naczyniowych	lądowego i osiągnięciu większych rozmiarów niż mszaki • porównuje cykle rozwojowe paprociowych, skrzypowych i widłakowych	argumentuje swoją odpowiedź
41.	Rośliny nasienne. Rośliny nagozalążkowe	• wymienia cechy charakterystyczne dla roślin nasiennych • definiuje pojęcia: <i>zapłodnienie</i>, <i>zapylenie</i> • wymienia cechy charakterystyczne dla roślin nagozalążkowych	• wymienia przystosowania roślin nagozalążkowych do lądowego trybu życia • wymienia cechy nasiennych występujące u nagozalążkowych	• wyjaśnia znaczenie kwiatu, nasion, zalążka i łagiewki pyłkowej u roślin nagozalążkowych • przedstawia budowę oraz rozwój gametofitu męskiego i żeńskiego rośliny nagozalążkowej	• porównuje budowę sporofitu z budową gametofitu rośliny nagozalążkowej • wykazuje związek między budową nasienia a sposobem rozprzestrzeniania się nasion roślin nagozalążkowych	• porównuje cykle rozwojowe paprotników oraz nagozalążkowych i na tej podstawie określa, jakie cechy pojawiły się u roślin nagozalążkowych oraz wyjaśnia ich znaczenie

		• przedstawia budowę roślin nagozalążkowych na przykładzie sosny zwyczajnej • określa, czym są gametofit męski i żeński u roślin nagozalążkowych • wyjaśnia genezę nazwy: <i>nagozalążkowe</i> • przedstawia budowę szyszki i nasienia sosny zwyczajnej • przedstawia znaczenie roślin nagozalążkowych w przyrodzie i dla człowieka	• charakteryzuje głównych przedstawicieli roślin nagozalążkowych • przedstawia budowę kwiatu męskiego i kwiatu żeńskiego nagozalążkowych • na podstawie schematu przedstawia rozwój makrospory i mikrospory oraz gametofitu żeńskiego i gametofitu męskiego nagozalążkowych • wyjaśnia przebieg cyklu rozwojowego rośliny nagozalążkowej na przykładzie sosny zwyczajnej	• przedstawia budowę kwiatu rośliny nagozalążkowej i określa elementy homologiczne do struktur występujących u paprotników		
42.	Rośliny okrytozalążkowe	• wymienia cechy roślin okrytozalążkowych	• rozróżnia rośliny jednoroczne od dwuletnich i bylin	• wymienia rodzaje kwiatów u roślin jednopiennych i dwupiennych	• wykazuje różnice między kwiatem wiatropylnym a kwiatem owadopylnym	• uzasadnia, dlaczego rośliny unikają samozapylenia

		• definiuje pojęcie: <i>kwiatostan</i> • określa, czym jest gametofit męski i gametofit żeński u roślin okrytozalążkowych • wymienia formy roślin okrytozalążkowych • wyjaśnia genezę nazwy <i>rośliny okrytozalążkowe</i> • omawia budowę kwiatu obupłciowego i wiatropylnego roślin okrytozalążkowych • charakteryzuje budowę sporofitu roślin okrytozalążkowych	• podaje przykłady różnych typy kwiatostanów • omawia przebieg cyklu rozwojowego roślin okrytozalążkowych • podaje cechy budowy kwiatu zapytanego przez zwierzęta • wyjaśnia różnicę między samozapyleniem a zapyleniem krzyżowym • podaje mechanizmy ochrony roślin przed samozapyleniem • przedstawia przebieg podwójnego zapłodnienia u roślin okrytozalążkowych	• omawia funkcje elementów kwiatu obupłciowego u rośliny okrytozalążkowej • omawia budowę oraz rozwój gametofitu męskiego i gametofitu żeńskiego u rośliny okrytozalążkowej • wyjaśnia związek między zapyleniem a zapłodnieniem • wyjaśnia na przykładach związek między budową kwiatu rośliny okrytozalążkowej a sposobem jego zapylenia • charakteryzuje mechanizmy zapobiegające samozapyleniu	• wykazuje związek budowy kwiatów ze sposobem zapylenia • wymienia cechy roślin okrytozalążkowych odróżniające je od nagozalążkowych i wykazuje znaczenie adaptacyjne tych cech	• rozróżnia typy kwiatostanów i wymienia przykłady roślin, u których dany typ kwiatostanu występuje
43.	Rozprzestrzenianie się roślin okrytozalążkowych	• przedstawia budowę owocu • wymienia różne typy owoców i owocostanów	• przedstawia, w jaki sposób rozmnażanie wegetatywne jest wykorzystywane w rolnictwie	• wykazuje związek budowy owocu ze sposobem rozprzestrzeniania się	• porównuje sposoby powstawania różnych typów owoców	• ocenia znaczenie wykształcenia się nasion dla opanowania środowiska lądowego przez rośliny nasienne

		• klasyfikuje nasiona jako bielmowe, bezbielmowe lub obielmowe • wymienia sposoby rozprzestrzeniania się owoców • wymienia sposoby rozmnażania wegetatywnego roślin • charakteryzuje różne rodzaje owoców	• wymienia przykłady owoców pojedynczych (suchych i mięsistych), zbiorowych i owocostanów	roślin okrytozalążkowych • wyjaśnia na przykładach związek między budową owocni a sposobem rozprzestrzeniania się roślin	• podaje kryterium podziału nasion na bielmowe, bezbielmowe i obielmowe oraz określa podobieństwa i różnice między tymi typami • porównuje różne sposoby rozmnażania wegetatywnego	
44.	Różnorodność i znaczenie roślin okrytozalążkowych	• omawia znaczenie roślin okrytozalążkowych • wymienia cechy, na podstawie których porównuje rośliny okrytozalążkowe jednoliścienne z dwuliściennymi	• charakteryzuje rośliny jednoliścienne i dwuliścienne • rozróżnia i charakteryzuje rośliny jednoliścienne i dwuliścienne	• wymienia przykłady roślin jednoliściennych i dwuliściennych	• wyjaśnia znaczenie roślin okrytozalążkowych w przyrodzie i dla człowieka	• na podstawie różnych źródeł wiedzy opisuje wybrane rośliny okrytozalążkowe pod kątem ich leczniczych właściwości
VIII. Funkcjonowanie roślin						
45.	Gospodarka wodna roślin	• wymienia funkcje wody w organizmach roślin • wymienia etapy transportu wody w roślinie • opisuje apoplastyczny	• charakteryzuje etapy transportu wody w roślinie w poprzek korzenia • charakteryzuje rodzaje transpiracji • określa różnice między transportem	• podaje skutki niedoboru wody w roślinie • wyjaśnia mechanizm pobierania i transportu wody w roślinie	• wykazuje wpływ czynników zewnętrznych na bilans wodny roślin • wyjaśnia znaczenie różnicy potencjału wody w układzie: gleba–	• planuje doświadczenie mające na celu porównanie zagęszczenia i rozmieszczenia aparatów szparkowych u roślin różnych siedlisk

		i symplastyczny transport wody u roślin • definiuje pojęcia: <i>turgor, parcie korzeniowe, siła ssąca, gutacja, transpiracja, susza fizjologiczna</i> • wymienia rodzaje transpiracji • omawia bilans wodny w organizmie rośliny	apoplastycznym a transportem symplastycznym • definiuje pojęcia: <i>potencjał wody, ciśnienie hydrostatyczne, ciśnienie osmotyczne</i> • wyjaśnia rolę sił kohezji i adhezji w przewodzeniu wody • wykazuje związek zmian potencjału osmotycznego oraz potencjału wody z otwieraniem i zamykaniem aparatów szparkowych	• przedstawia sposób określenia potencjału wody w roślinie • opisuje wpływ suszy fizjologicznej na bilans wodny rośliny	roślina–atmosfera w procesie pobierania i przewodzenia wody • planuje i przeprowadza doświadczenie wykazujące występowania płaczu roślin • planuje i przeprowadza doświadczenie określające wpływ czynników zewnętrznych na intensywność transpiracji •	• planuje i przeprowadza doświadczenie wykazujące występowanie gutacji • planuje i przeprowadza doświadczenie wykazujące, która z tkanek roślinnych przewodzi wodę
46.	Gospodarka mineralna roślin	• podaje dostępne dla roślin formy wybranych makroelementów (N, S) • wymienia podstawowe makro- i mikroelementy • określa, na czym polega selekcja	• podaje rolę podstawowych makro- i mikroelementów • podaje nazwy tkanek korzenia, w których zachodzi selekcja jonów pobieranych przez roślinę z roztworu glebowego	• przedstawia znaczenie wybranych makro- i mikroelementów (N, S, Mg, K, P, Ca, Fe) dla roślin • wyjaśnia znaczenie pomp protonowych włośników w pobieraniu jonów przez roślinę	• omawia sposób pobierania soli mineralnych przez rośliny • wyjaśnia mechanizm pobierania jonów z roztworu glebowego	• wyjaśnia, dlaczego jony azotanowe(V) są pobierane przez roślinę szybciej niż jony amonowe

		pobieranych substancji • wymienia nazwy jonów, w postaci których transportowane są azot i siarka				
47.	Odżywianie się roślin. Fotosynteza	• przedstawia ogólny przebieg fotosyntezy oksygeniczej • podaje drogi transportu substratów fotosyntezy do liści • podaje substraty i produkty fotosyntezy typu C₄ i CAM	• przedstawia adaptacje w budowie roślin do prowadzenia wymiany gazowej • przedstawia zjawisko współżycia bakterii z niektórymi roślinami • przedstawia adaptacje anatomiczne i fizjologiczne roślin typu C₄ i CAM do przeprowadzenia procesu fotosyntezy	• wyjaśnia przebieg fotosyntezy oksygeniczej • wyjaśnia mechanizm wiązania dwutlenku węgla u roślin C₄ i CAM • charakteryzuje działanie enzymu rubisco w zależności od działania czynników środowiska • porównuje przebieg fotosyntezy u roślin C₃, C₄, CAM	• wyjaśnia przyczynę przeprowadzania fotooddychania przez rośliny • wyjaśnia rolę bakterii glebowych w pozyskiwaniu przez rośliny przyswajalnych form pierwiastków	• opisuje działanie wybranych bakterii i grzybów w udostępnianiu przyswajalnych form azotu roślinom
48.	Czynniki wpływające na intensywność fotosyntezy	• wymienia czynniki zewnętrzne wpływające na intensywność fotosyntezy	• przedstawia rozmieszczenie chloroplastów w komórkach roślin w zależności na natężenia światła	• wyjaśnia, jak natężenie światła wpływa na intensywność fotosyntezy	• wyjaśnia, jakie znaczenie dla uprawy roślin mają czynniki wpływające na intensywność fotosyntezy	• planuje i przeprowadza doświadczenie badające wpływ barwy światła na

		- wymienia czynniki wewnętrzne wpływające na intensywność fotosyntezy - omawia przebieg i wyniki doświadczenia badającego wpływ różnych czynników na intensywność fotosyntezy	- opisuje wpływ czynników zewnętrznych na proces fotosyntezy - interpretuje wykres zależności intensywności fotosyntezy od stężenia dwutlenku węgla - formułuje wnioski na podstawie przeprowadzonych lub zilustrowanych doświadczeń	- planuje i przeprowadza doświadczenie, badające rodzaj gazu wydzielanego podczas procesu fotosyntezy - opisuje wpływ czynników wewnętrznych na intensywność procesu fotosyntezy - omawia przystosowania roślin światłolubnych i ceniolubnych do prowadzenia fotosyntezy w warunkach różnej intensywności światła	planuje i przeprowadza doświadczenia wykazujące wpływ temperatury, zawartości dwutlenku węgla i natężenia światła na intensywność fotosyntezy oraz interpretuje wyniki tych doświadczeń	intensywność fotosyntezy wykazuje zależność rozmieszczenia chloroplastów w komórkach wybranych roślin od warunków świetlnych
49.	Transport asymilatów w roślinie	- podaje drogi, jakimi są transportowane produkty fotosyntezy - podaje nazwy tkanek, za których pośrednictwem jest transportowana sacharoza - przedstawia etapy transportu sacharozy w roślinie - definiuje pojęcia: <i>donor</i>, <i>akceptor</i>	- opisuje załadunek i rozładunek łyka - przedstawia przebieg transportu pionowego asymilatów w elementach przewodzących łyka	- podaje różnice między załadunkiem a rozładunkiem łyka - wyjaśnia mechanizm aktywnego transportu sacharozy w roślinie	- wyjaśnia, w jaki sposób odbywa się transport asymilatów w roślinie - wyjaśnia rolę akceptora i donora w transporcie asymilatów	- wyjaśnia, w jakiej sytuacji bulwa ziemniaka jest akceptorem asymilatów, a w jakiej – ich donorem - wyjaśnia przyczyny transportu pionowego sacharozy

50.	Hormony roślinne	- wymienia charakterystyczne cechy fitohormonów - definiuje pojęcie: <i>fitohormon</i> - wymienia najważniejsze klasy i przykłady fitohormonów - podaje najważniejsze funkcje hormonów roślinnych - określa rolę auksyn, giberelin, cytokinin, kwasu abscysynowego i etylenu w procesach wzrostu i rozwoju roślin	- przedstawia miejsca wytwarzania fitohormonów w roślinie i określa, jaki mają wpływ na procesy wzrostu i rozwoju roślin - wyjaśnia wpływ etylenu na dojrzewanie owoców i zrzucanie liści	- interpretuje wykres przedstawiający zależność wpływu stężenia auksyn na wzrost korzeni i łodygi - wyjaśnia, na czym polega synergistyczne i antagonistyczne działanie hormonów roślinnych	- wykazuje plejotropowe działanie fitohormonów - podaje przykłady wykorzystania fitohormonów w rolnictwie i ogrodnictwie	określa rolę fitohormonów mających znaczenie w stymulowaniu reakcji obronnych roślin poddanych działaniu czynników stresowych
51.	Wzrost i rozwój roślin. Kielkowanie nasion	- definiuje pojęcia: <i>wzrost rośliny, rozwój rośliny</i> - wymienia etapy ontogenezy rośliny - wymienia etapy kielkowania - wymienia czynniki, które wpływają na proces kielkowania nasion - przedstawia przebieg kielkowania nasion, uwzględniając	- opisuje etapy ontogenezy rośliny - wymienia warunki spoczynku względnego i bezwzględnego nasion - opisuje przebieg kielkowania nadziemnego i podziemnego nasion i określa różnice między nimi	- omawia różnice między spoczynkiem względnym a spoczynkiem bezwzględnym nasion - planuje i przeprowadza obserwacje różnych typów kielkowania - charakteryzuje procesy wzrostu i rozwoju embrionalnego rośliny dwuliściennej od	na podstawie przeprowadzonego doświadczenia wykazuje i uzasadnia rolę liścieni we wzoście i rozwoju siewki	planuje i przeprowadza doświadczenia określające wpływ wody, temperatury, światła i dostępu do tlenu na proces kielkowania nasion oraz interpretuje uzyskane wyniki

		charakterystyczne dla tego procesu zmiany fizjologiczne i morfologiczne	• przedstawia wpływ czynników wewnętrznych i zewnętrznych na proces kiełkowania nasion • wyjaśnia wpływ fitohormonów na spoczynek i kiełkowanie nasion	momentu zapłodnienia do powstania nasienia		
52.	Rozwój wegetatywny i generatywny roślin	• opisuje etapy rozwoju wegetatywnego rośliny • definiuje pojęcia: <i>biegunowość</i>, <i>wernalizacja</i>, <i>fotoperiodyzm</i>, <i>fitochrom</i> • wymienia sposoby rozmnażania wegetatywnego roślin • określa, czym są rośliny dnia krótkiego, rośliny dnia długiego i rośliny neutralne • podaje przykłady roślin monokarpicznych i polikarpicznych	• wskazuje rolę wierzchołków wzrostu i merystemów bocznych w rozwoju wegetatywnym • wyjaśnia mechanizm działania auksyn na wzrost wydłużeniowy komórek • charakteryzuje sposoby rozmnażania wegetatywnego roślin • określa różnicę między roślinami monokarpicznymi a polikarpicznymi	• określa, na czym polega biegunowość rośliny • porównuje rozmnażanie wegetatywne z rozmnażaniem generatywnym roślin • charakteryzuje procesy, które zachodzą w okresie wzrostu wegetatywnego siewki • omawia znaczenie wernalizacji w rozwoju wybranej rośliny dwuletniej • omawia wpływ temperatury oraz długości dnia i nocy na zakwitanie roślin	• wyjaśnia rolę wierzchołków wzrostu i merystemów bocznych w rozwoju wegetatywnym roślin • wyjaśnia wpływ fitohormonów na rozwój wegetatywny i generatywny roślin • wyjaśnia mechanizm działania fitochromu w zależności od bodźca fotoperiodycznego • wykazuje zależność przyrostu wtórnego od działania tkanek	• planuje i przeprowadza doświadczenie, którego celem jest zbadanie biegunowości pędów rośliny

		• podaje, które etapy cyklu życiowego rośliny składają się na stadium wegetatywne, a które – na generatywne	• charakteryzuje rośliny krótkiego dnia (SDP), rośliny długiego dnia (LDP) i rośliny neutralne (DNP) • przedstawia przebieg zawiązywania się i dojrzewania owoców	• wykazuje związek procesu zakwitania roślin okrytozalążkowych z fotoperiodem	twórczych i fitohormonów •	
53.	Spoczynek i starzenie się roślin	• definiuje spoczynek względny i bezwzględny roślin	• charakteryzuje spoczynek względny i bezwzględny roślin • przedstawia, w jaki sposób przebiega zimowy spoczynek drzew	• wyjaśnia wpływ fitohormonów (etylenu i kwasu abscysynowego) na spoczynek i starzenie się roślin	• wyjaśnia znaczenie przystosowawcze spoczynku drzew rosnących w klimacie umiarkowanym	• wyjaśnia rolę warstwy odcinającej w obrębie ogonków liściowych i szypulek owoców
54.	Ruchy roślin	• przedstawia nastie i tropizmy jako reakcje roślin na bodźce • wymienia rodzaje ruchów roślin oraz podaje ich przykłady • przedstawia rodzaje bodźca w różnych typach tropizmów • podaje podstawową różnicę między tropizmem a nastiami	• wyjaśnia różnicę między tropizmami a nastiami • charakteryzuje rodzaje tropizmów i nastii w zależności od rodzaju bodźca zewnętrznego • wyjaśnia mechanizm fototropizmu • przedstawia mechanizm	• wyjaśnia przyczynę odmiennej reakcji korzenia i łodygi na działanie siły grawitacyjnej • omawia przykłady nastii • uzasadnia, że nastie mogą mieć charakter ruchów turgorowych i wzrostowych	• wykazuje różnicę między tropizmem dodatnim a tropizmem ujemnym • wyjaśnia znaczenie auksyn w ruchach wzrostowych roślin • planuje, przeprowadza i interpretuje wyniki doświadczenia wykazującego różnice między	• planuje i przeprowadza doświadczenie wykazujące rolę stożka wzrostu w zjawisku dominacji wierzchołkowej u roślin i interpretuje uzyskane wyniki • planuje i przeprowadza obserwację termonastii u wybranych roślin

		wynikającą z rodzaju bodźca • wymienia typy tropizmów • wymienia rodzaje nastii	powstawania ruchów wzrostowych i turgorowych		fototropizmem korzenia i pędu	• planuje i przeprowadza doświadczenie wykazujące różnice geotropizmu korzenia i pędu i interpretuje uzyskane wyniki
IX. Różnorodność bezkręgowców						
55.	Kryteria klasyfikacji zwierząt	• definiuje pojęcia: <i>zwierzęta dwuwarstwowe</i> i <i>zwierzęta trójwarstwowe</i>, <i>zwierzęta pierwouste</i> i <i>zwierzęta wtórouste</i> • wymienia rodzaje bruzdkowania • określa rodzaj symetrii ciała u podanych zwierząt • klasyfikuje i podaje przykłady zwierząt na podstawie następujących kryteriów: wykształcenie tkanek, rodzaj symetrii ciała, liczba listków zarodkowych, występowanie lub brak wtórnej jamy ciała, przekształcenie się prągni, sposób	• wymienia etapy rozwoju zarodkowego u zwierząt • opisuje rodzaje bruzdkowania • przedstawia przebieg rozwoju zarodkowego zwierząt • charakteryzuje przebieg i efekty bruzdkowania • wyjaśnia, w jaki sposób powstaje otwór gębowy, odbytowy oraz mezoderma u zwierząt pierwoustych i wtóroustych	• wykazuje związek budowy ciała o symetrii promienistej z trybem życia zwierząt • charakteryzuje zwierzęta celomatyczne, pseudocelomatyczne i celomatyczne • wyjaśnia związek między ilością żółtka w jajach a typem rozwoju u zwierząt	• klasyfikuje zwierzęta celomatyczne ze względu na rodzaj segmentacji i obecność lub brak struny grzbietowej • uzasadnia związek między symetrią ciała a budową zwierzęcia i jego trybem życia	• na podstawie drzewa filogenetycznego wykazuje pokrewieństwo między grupami zwierząt

		bruzdkowania i powstawanie mezodermy • przedstawia podział zwierząt na acelomatyczne, pseudocelomatyczne i celomatyczne				
56.	Gąbki – zwierzęta beztkankowe	• omawia środowisko i tryb życia gąbek • przedstawia budowę gąbek • wymienia typy budowy gąbek • omawia podstawowe czynności życiowe gąbek • podaje znaczenie gąbek w przyrodzie i dla człowieka • wykazuje, że gąbki są filtratorami	• opisuje bezpłciowy i płciowy sposób rozmnażania się gąbek • wymienia cechy odróżniające gąbki od innych zwierząt • określa, jakie komórki biorą udział w odżywianiu się gąbek i przedstawia ich rolę w tym procesie • wyjaśnia rolę komórek kołnierzykowych	• wyjaśnia znaczenie gąbek w przyrodzie i dla człowieka • opisuje rolę mezohylu • porównuje typy budowy ciała gąbek	• charakteryzuje ścianę ciała gąbek, uwzględniając poszczególne jej elementy i ich rolę	• wykazuje związek budowy ciała i funkcji poszczególnych komórek z trybem życia gąbek
57.	Tkanki zwierzęce. Tkanka nabłonkowa	• klasyfikuje tkanki zwierzęce • definiuje pojęcie: <i>tkanka</i> • omawia budowę tkanki nabłonkowej	• rozpoznaje tkankę nabłonkową na preparacie mikroskopowym, mikrografii, schemacie	• przedstawia znaczenie połączeń międzykomórkowych w tkankach zwierzęcych	• wykazuje związek budowy tkanki nabłonkowej z pełnioną funkcją • wykazuje różnice między rodzajami połączeń	• określa pochodzenie poszczególnych rodzajów tkanek

		• wymienia rodzaje nabłonków jednowarstwowych i wielowarstwowych • przedstawia funkcje tkanki nabłonkowej • wymienia połączenia międzykomórkowe u zwierząt • określa kryteria podziału nabłonków: na podstawie liczby warstw komórek, kształtu komórek i pełnionych funkcji	• charakteryzuje nabłonki pod względem budowy, pełnionej funkcji i miejsca występowania • podaje funkcje gruczołów oraz dzieli te struktury na gruczoły wydzielania wewnętrznego i zewnętrznego		międzykomórkowych	
58.	Tkanka łączna	• wymienia cechy tkanki łącznej • klasyfikuje tkanki łączne • wymienia rodzaje tkanek łącznych • przedstawia podstawowe funkcje tkanki łącznej • wymienia białka tkanki łącznej i podaje ich funkcje • wymienia przykłady tkanek łącznych właściwych,	• rozpoznaje różne tkanki łączne na preparatach mikroskopowych, mikro fotografiach lub schematach • charakteryzuje tkanki łączne właściwe, podporowe i płynne • podaje kryteria podziału tkanek łącznych: ze względu na budowę i pełnione funkcje	• charakteryzuje pod względem budowy, roli i występowania tkanki łączne właściwe • porównuje rodzaje tkanek chrzęstnych i kostnych pod względem budowy i miejsca występowania • wyjaśnia, jakie znaczenie mają komórki kościotwórcze i kościogubne	• wyjaśnia związek budowy tkanek podporowych z pełnionymi przez nie funkcjami • porównuje skład i funkcję krwi, limfy oraz hemolimfy	• wyjaśnia, w jaki sposób tkanka tłuszczowa brunatna pełni funkcję termoregulacyjną

		podporowych i płynnych • wymienia składniki osocza i elementy morfotyczne krwi • określa, czym jest hemolimfa i podaje jej funkcje oraz miejsce występowania • przedstawia budowę tkanki chrzęstnej i kostnej	• wskazuje funkcje tkanki chrzęstnej i kostnej • charakteryzuje poszczególne elementy morfotyczne krwi • wykazuje związek między występowaniem dużej ilości włókien białkowych w tkance łącznej a miejscem jej występowania i pełnioną funkcją			
59.	Tkanki pobudliwe – nerwowa i mięśniowa	• podaje ogólne cechy budowy tkanki mięśniowej • omawia budowę i rolę elementów tkanki nerwowej • przedstawia budowę neuronu • definiuje pojęcia: <i>impuls nerwowy</i>, <i>synapsa</i>, <i>luk odruchowy</i> • wymienia nazwy receptorów • wymienia rodzaje synaps (chemiczną i elektryczną)	• rozpoznaje tkankę mięśniową i nerwową na preparacie mikroskopowym, mikrografii, schemacie • wymienia funkcje komórek glejowych • przedstawia rolę poszczególnych układów narządów • podaje rolę wybranych receptorów • określa różnice budowy	• charakteryzuje ruch mięśniowy • opisuje • dzieli włókna nerwowe na włókna mielinowe i bezmielinowe • opisuje drogę impulsu nerwowego od receptora do efektora • wyjaśnia, na czym polega pobudliwość tkanki mięśniowej i nerwowej • wyjaśnia przystosowania	• wyjaśnia związek budowy tkanki nerwowej i mięśniowej z pełnionymi przez nie funkcjami • porównuje pod względem budowy i sposobu funkcjonowania tkanki: mięśniową gładką, poprzecznie prążkowaną serca oraz poprzecznie prążkowaną szkieletową	• określa typ receptora ze względu na miejsce pochodzenia bodźca i uzasadnia swój wybór • wyjaśnia zmiany, jakie zachodzą w komórce mięśnia w czasie skurczu

		• podaje kolejne poziomy organizacji budowy ciała zwierząt • wymienia układy narządów budujących ciała zwierząt • opisuje poszczególne rodzaje tkanki mięśniowej	i działania między synapsą elektryczną a synapsą chemiczną	w budowie neuronu do przewodzenia i przekazywania impulsu nerwowego	• przyporządkowuje rodzaj bodźca i miejsce występowania do właściwego typu receptora	
60.	Parzydełkowce – tkankowe zwierzęta dwuwarstwowe	• przedstawia środowisko i tryb życia parzydełkowców • przedstawia ogólną budowę ciała parzydełkowców • wymienia podstawowe czynności życiowe parzydełkowców • definiuje pojęcie: <i>przemiana pokoleń</i> • porównuje budowę polipa z budową meduzy • wykazuje cechy pozwalające odróżnić parzydełkowce od innych zwierząt • omawia budowę i znaczenie parzydełek	• podaje nazwę typu układu nerwowego parzydełkowców i omawia jego budowę • omawia sposób wykonywania ruchów i przemieszczania się parzydełkowców • charakteryzuje sposoby rozmnażania się parzydełkowców • omawia sposób odżywiania się parzydełkowców • definiuje pojęcie <i>ciałko brzeżne (ropalium)</i> • określa, które stadium w cyklu rozwojowym chełbii	• wymienia funkcje i miejsca występowania poszczególnych rodzajów komórek ciała parzydełkowców • charakteryzuje budowę ściany ciała parzydełkowca • omawia przemianę pokoleń u parzydełkowców na przykładzie chełbii modrej • wyjaśnia znaczenie parzydełkowców w przyrodzie i dla człowieka	• wskazuje podobieństwa i różnice między wewnętrzną a zewnętrzną ścianą ciała u parzydełkowca • wyjaśnia rolę koralowców w tworzeniu raf koralowych •	• uzasadnia twierdzenie, że mezoglei nie można uznać za tkankę • charakteryzuje grupy systematyczne parzydełkowców i podaje przykłady ich przedstawicieli

			rozmnaża się płciowo, a które bezpłciowo, podaje ich ploidalność			
61.	Płazińce – zwierzęta spłaszczone grzbieto-brzusznie	• przedstawia ogólną budowę ciała płazińców • definiuje pojęcia: <i>żywiciel pośredni</i>, <i>żywiciel ostateczny</i>, <i>obojnak</i>, <i>zapłodnienie krzyżowe</i> • wymienia grupy systematyczne należące do płazińców i podaje ich przedstawicieli • wymienia gatunki pasożytnicze płazińców, które mogą stanowić zagrożenie dla zdrowia lub życia człowieka • podaje, że ścianę ciała płazińców stanowi wór powłokowo-mięśniowy • podaje nazwę typów układów wydalniczego i nerwowego płazińców	• definiuje pojęcia: <i>statocysta</i>, <i>partenogeneza</i> • wyjaśnia znaczenie nabłonka w postaci syncytium u płazińców pasożytniczych • przedstawia budowę wewnętrzną płazińców • przedstawia sposoby rozmnażania się płazińców • proponuje działania profilaktyczne mające na celu zmniejszenie prawdopodobieństw a zarażenia człowieka płazińcami pasożytniczymi • wyjaśnia, w jaki sposób u płazińców	• omawia budowę wory powłokowo-mięśniowego • omawia budowę układu pokarmowego wyplawka • charakteryzuje budowę układu nerwowego płazińców • omawia budowę i funkcje układu wydalniczego płazińców • przedstawia cykl rozwojowy tasiemca nieuzbrojonego, tasiemca uzbrojonego	• charakteryzuje budowę układu rozrodczego płazińców • wykazuje różnicę między rozwojem prostym a rozwojem złożonym u płazińców • określa cechy pozwalające odróżnić płazińce od innych zwierząt, uzasadnia swój wybór	• porównuje przebieg cykli rozwojowych u tasiemca uzbrojonego, nieuzbrojonego, bruzdogłowca i motylicy wątrobowej

		• omawia sposoby odżywiania się płazińców • wymienia przykłady adaptacji tasiemców do pasożytniczego trybu życia • podaje żywicieli pośrednich i ostatecznych u wybranych płazińców • omawia znaczenie płazińców w przyrodzie i dla człowieka	zachodzi wymiana gazowa i transport substancji • za pomocą schematu opisuje przebieg cyklu rozwojowego wybranych płazińców			
62.	Wrotki – zwierzęta z aparatem rzęskowym	• podaje ogólną budowę ciała wrotków • definiuje pojęcie: <i>heterogonia</i> • przedstawia pokrycie ciała wrotków • analizuje schemat budowy wewnętrznej wrotków • podaje nazwę typu układu wydalniczego wrotków • omawia znaczenie wrotków	• wyjaśnia, w jaki sposób u wrotków zachodzi wymiana gazowa i transport substancji • przedstawia budowę wewnętrzną wrotków • charakteryzuje cykl rozwojowy wrotka	• określa różnicę w pokryciu ciała płazińców i wrotków • charakteryzuje budowę poszczególnych układów wewnętrznych wrotków	• wykazuje, że wrotki są filtratorami • wyjaśnia rolę aparatu rzęskowego w funkcjonowaniu wrotków • porównuje budowę układu pokarmowego płazińca z budową układu pokarmowego wrotka • na podstawie schematu przedstawiającego	• na podstawie różnej literatury opracowuje i przedstawia prezentację multimedialną na temat aseksualnych wrotków

		w przyrodzie i dla człowieka			rozwój wrotka wyjaśnia proces heterogonii	
63.	Nicienie – zwierzęta o obłym, nieczłonowanym ciele	• przedstawia ogólną budowę ciała nicieni • definiuje pojęcia: <i>dymorfizm płciowy, oskórek, linienie</i> • wymienia gatunki pasożytnicze nicieni, które mogą stanowić zagrożenie dla zdrowia lub życia człowieka • określa, że ścianę ciała nicieni stanowi wór powłokowo-mięśniowy • podaje nazwę typu układu wydalniczego nicieni • wymienia przykłady adaptacji wybranych nicieni do pasożytniczego trybu życia • podaje żywicieli wybranych nicieni • wskazuje drogi zarażenia człowieka	• przedstawia budowę wewnętrzną nicieni • przedstawia sposoby rozwoju nicieni • proponuje działania profilaktyczne mające na celu zmniejszenie prawdopodobieństw a zarażenia człowieka nicieniami pasożytniczymi • wyjaśnia, w jaki sposób u nicieni zachodzi wymiana gazowa i transport substancji • na podstawie schematu cyklu rozwojowego włośnia krętego i glisty ludzkiej omawia przebieg tych cykli	• omawia pokrycie ciała u nicieni • charakteryzuje budowę układu pokarmowego nicieni • omawia budowę układów wydalniczego i nerwowego nicieni • wyjaśnia sposób rozmnażania się i rozwoju nicieni • charakteryzuje cykl rozwojowy glisty ludzkiej i włośnia krętego • wykazuje, że u nicieni występuje pseudoceloma • uzasadnia wybór tych cech, które pozwalają odróżnić nicienie od innych zwierząt	• wykazuje związek budowy nicienia ze środowiskiem życia, w którym występuje • wyjaśnia, dlaczego w przypadku stwierdzenia zarażenia nicieniem jednej osoby w rodzinie leczeniu podlegają wszyscy jej członkowie	• wyróżnia cechy nicieni, które pozwoliły tym zwierzętom opanować różnorodne środowiska, a następnie uzasadnia swój wybór

		nicieniami pasożytniczymi • omawia znaczenie nicieni w przyrodzie i dla człowieka				
64.	Pierścienice – bezkręgowce o wyraźnej metamerii	• przedstawia ogólną budowę ciała pierścienic • definiuje pojęcia: <i>segmentacja (metameria)</i>, <i>hydroszkielet</i>, <i>cefalizacja</i>, <i>zapłodnienie krzyżowe</i> • charakteryzuje tryb życia pierścienic • wymienia grupy systematyczne należące do pierścienic i podaje ich przedstawicieli • podaje nazwę typu układu wydalniczego pierścienic • wymienia cechy budowy anatomicznej wspólne dla wszystkich pierścienic	• omawia budowę układu pokarmowego pierścienic • omawia wewnętrzną budowę ciała pierścienic na przykładzie dżdżownicy • wyjaśnia, w jaki sposób u pierścienic zachodzi wymiana gazowa i transport substancji • omawia budowę układów krwionośnego i nerwowego u pierścienic • omawia sposób rozmnażania się pierścienic	• wymienia funkcje parapodiów • charakteryzuje budowę i funkcje układu wydalniczego pierścienic • opisuje, na czym polega cefalizacja • omawia pokrycie ciała u pierścienic i wskazuje na jego związek z środowiskiem, w jakim te zwierzęta żyją • podaje podobieństwa i różnice w rozmnażaniu się wieloszczetów, skąposzczetów i pijawek	• omawia budowę morfologiczną odcinka głowowego ciała nereidy • omawia budowę morfologiczną parapodium nereidy • wyjaśnia działanie szkieletu hydraulicznego u dżdżownicy • wykazuje związek między budową morfologiczną i anatomiczną a przystosowaniem do pasożytniczego trybu życia pijawek • podaje cechy budowy odróżniające pijawki od innych pierścienic	• wyjaśnia rolę komórek chloragogenowych • uzasadnia różnice w rozmnażaniu i rozwoju skąposzczetów, wieloszczetów i pijawek

		- wymienia cechy budowy pijawek o znaczeniu adaptacyjnym do pasożytniczego trybu życia - wyjaśnia, na czym polega zapłodnienie krzyżowe u dżdżownicy	- opisuje funkcjonowanie narządów zmysłów u pierścienic - wyjaśnia różnicę między metamerią homonomiczną a metamerią heteronomiczną	- wyjaśnia znaczenie siodełka u skąposzczetów i pijawek - omawia etapy ruchu lokomotorycznego na przykładzie dżdżownicy	- omawia znaczenie pierścienic w przyrodzie i dla człowieka - wymienia barwniki oddechowe pierścienic i barwy, jakie nadają krwi	
64.	Stawonogi – zwierzęta o członowych odnóżach	- przedstawia ogólną budowę ciała stawonogów - dzieli stawonogi na trzy podtypy: skorupiaki, szczekoczułkopodobne i tchawkodyszne (owady i wiję) - definiuje pojęcia: <i>przeobrażenie zupełne</i>, <i>przeobrażenie niezupełne</i>, <i>imago</i>, <i>poczwarzka</i> - wymienia i charakteryzuje środowiska, w których żyją stawonogi - przedstawia budowę powłoki ciała stawonogów	- wymienia typy aparatów gębowych owadów i podaje przykłady owadów, u których one występują - wymienia typy odnóży owadów i podaje przykłady owadów, u których one występują - omawia budowę, liczbę i funkcję skrzydeł u owadów - wymienia rodzaje ruchów wykonywanych przez stawonogi - definiuje pojęcia: <i>miksocel</i>, <i>hemolimfa</i>	- porównuje budowę morfologiczną i anatomiczną skorupiaków, pajęczaków, owadów i wijów - omawia budowę układu pokarmowego i wydalniczego stawonogów - porównuje budowę narządów oddechowych stawonogów żyjących w wodzie i na lądzie - omawia sposób działania otwartego układu krwionośnego stawonogów - przedstawia budowę łańcuskowego układu nerwowego, typowego	- uzasadnia, że stawonogi przystosowały się do pobierania różnorodnego pokarmu - wyjaśnia rolę ostiów w sercu - omawia budowę oka złożonego występującego u owadów - wyjaśnia rolę narządów tympanalnych - porównuje budowę anatomiczną skorupiaków, szczekoczułkowców i tchawkodysznych	porównuje stawonogi wodne i lądowe pod względem budowy narządów wydalniczych oraz usuwanych produktów przemiany materii

		• podaje przedstawicieli skorupiaków, pajęczaków, owadów i wijów • porównuje grupy stawonogów pod względem liczby par odnóży i tagm • podaje nazwy narządów wymiany gazowej stawonogów • określa układ nerwowy stawonogów jako łańcuszkowy • wskazuje położenie poszczególnych układów narządów na schemacie budowy stawonoga • podaje nazwy narządów wydalania i osmoregulacji u stawonogów • omawia przebieg rozwoju złożonego z przeobrażeniem niepełnym i pełnym	• wymienia przykłady zwierząt o rozwoju złożonym z przeobrażeniem pełnym i niepełnym • omawia różne sposoby odżywiania się stawonogów w zależności od rodzaju spożywanego pokarmu • podaje i wyjaśnia zalety oraz wady wynikające z pokrycia ciała twardym oskórkiem	dla większości stawonogów • wyjaśnia, na czym polegają partenogeneza i heterogonia u stawonogów • wyjaśnia rolę pokładelka • podaje cechy, które pozwalają odróżnić stawonogi od innych zwierząt i uzasadnia swój wybór	• wymienia przystosowania w budowie i funkcjonowaniu stawonogów do życia w różnorodnych typach środowisk • wyjaśnia regulację hormonalną u owadów na przykładzie regulacji procesu linienia	
65.	Różnorodność i znaczenie stawonogów	• przedstawia podział pajęczaków na skorpiony, roztocze,	• charakteryzuje skorupiaki,	• przedstawia podział podtypu skorupiaki na gromady: skrzelonogi,	• wyjaśnia znaczenie stawonogów w	• przedstawia podział owadów na ważki, rybiki, prostoskrzydłe,

		kosarze, pająki i podaje przedstawicieli poszczególnych grup • wyjaśnia różnice między poszczególnymi grupami stawonogów	szczękoczułkowce oraz tchawkodyszne • podaje podział podtypu tchawkodysznych na owady i wije	wąsonogi, pancerzowce • uzasadnia przynależność raka szlachetnego do pancerzowców • omawia znaczenie stawonogów w przyrodzie i dla człowieka	przyrodzie i dla człowieka • przedstawia kryterium podziału podtypu tkawkodyszne na gromady: wije i owady	pchły, pluskwiaki, chrząszcze, błonkoskrzydłe, motyle i muchówki oraz podaje przedstawicieli poszczególnych grup
66.	Mięczaki – zwierzęta o miękkim niesegmentowanym ciele	• charakteryzuje środowisko życia mięczaków • definiuje pojęcia: <i>tarka, anabioza</i> • przedstawia ogólną budowę ciała mięczaków na przykładzie ślimaka • wymienia cechy budowy charakterystyczne dla wszystkich przedstawicieli mięczaków • przedstawia podział mięczaków na ślimaki, małże i głowonogi • wymienia przykłady gatunków należących	• omawia budowę układu pokarmowego mięczaków i sposoby pobierania przez nie pokarmu • charakteryzuje rozmnażanie się mięczaków • wykazuje, że małże są filtratorami • wyjaśnia, w jaki sposób zachodzi przepływ krwi w układzie krwionośnym mięczaków • wyjaśnia budowę i funkcje muszli u mięczaków • wskazuje charakterystyczne	• charakteryzuje budowę i sposób funkcjonowania narządów oddechowych u mięczaków zasiedlających środowiska wodne i lądowe • omawia budowę układu krwionośnego głowonogów • omawia budowę układu nerwowego mięczaków • omawia wydalanie i osmoregulację u mięczaków	• porównuje budowę zewnętrzną i budowę muszli u poszczególnych gromad mięczaków • wyjaśnia znaczenie mięczaków w przyrodzie i dla człowieka • omawia znaczenie mięczaków w przyrodzie i dla człowieka	• uzasadnia twierdzenie, że głowonogi są mięczakami o najwyższym stopniu złożoności budowy

		do poszczególnych grup mięczaków • wymienia cechy budowy pozwalające odróżnić mięczaki od innych zwierząt, a następnie uzasadnia swój wybór • charakteryzuje grupy systematyczne mięczaków	cechy budowy morfologicznej poszczególnych grup mięczaków umożliwiające ich identyfikację			
67.	Szkarłupnie – bezkręgowce zwierzęta wtórouste	• charakteryzuje środowisko i tryb życia szkarłupni • przedstawia ogólną budowę ciała szkarłupni • podaje podział szkarłupni na liliowce, rozgwiazdy, wężowidła, strzykwy i jeżowce • wymienia funkcje układu wodnego (ambulakralnego) szkarłupni	• omawia czynności życiowe szkarłupni • charakteryzuje budowę wewnętrzną szkarłupni na przykładzie rozgwiazdy • omawia sposób odżywiania się i budowę układu pokarmowego szkarłupni • wyjaśnia, w jaki sposób zachodzą wymiana gazowa, transport substancji oraz wydalanie i osmoregulacja u szkarłupni	• charakteryzuje budowę układu nerwowego szkarłupni • omawia sposób rozmnażania się szkarłupni	• wyjaśnia znaczenie szkarłupni w przyrodzie i dla człowieka • wykazuje, iż szkarłupnie są nietypowymi bezkręgowcami, uwzględniając ich cechy regresywne i progresywne	• porównuje tryb życia i budowę morfologiczną liliowców, rozgwiazd, wężowideł, jeżowców i strzykw

X. Różnorodność strunowców						
68.	Charakterystyka strunowców	- wymienia cechy wspólne strunowców - wymienia podtypy strunowców: beczaszkowce, osłonice i kręgowce - przedstawia środowisko i tryb życia lancetnika - podaje nazwę układu wydalniczego lancetnika - definiuje pojęcia: <i>miomer</i>, <i>miosepta</i>, <i>struna grzbietowa</i>, <i>solenocyt</i> - przedstawia budowę ciała lancetnika - omawia podstawowe czynności życiowe lancetnika	- przedstawia drzewo rodowe strunowców - na podstawie schematu opisuje układ krwionośny lancetnika - opisuje rozwój lancetnika - porównuje ogólny plan budowy bezkręgowców i strunowców - podaje nazwy grup zwierząt należących do strunowców - porównuje budowę i funkcje układu wydalniczego lancetnika z układem wydalniczym płazińców	- omawia funkcje życiowe beczaszkowców na przykładzie lancetnika - wykazuje, że lancetnik jest filtratorem - charakteryzuje zewnętrzną i wewnętrzną budowę ciała lancetnika	- analizuje drzewo rodowe strunowców - wymienia i opisuje cechy lancetnika decydujące o przynależności do strunowców	- wykazuje, że przedstawione drzewo rodowe odzwierciedla ewolucyjny rozwój strunowców - przedstawia środowisko życia zachwy - opisuje funkcje życiowe osłonic na przykładzie zachwy
69.	Cechy charakterystyczne kręgowców	- wymienia cechy wspólne wszystkich kręgowców - wymienia grupy kręgowców	charakteryzuje budowę zewnętrzną i wewnętrzną oraz funkcje życiowe krągloustych na przykładzie minoga	charakteryzuje wybrane układy narządów: skórę, układy nerwowy, krwionośny,	- porównuje cechy głównych grup kręgowców - wymienia cechy krągloustych świadczące o tym, że	wyjaśnia przyczyny zróżnicowania układu oddechowego u różnych grup kręgowców

		• omawia pokrycie ciała kręgowców, uwzględniając budowę skóry • wymienia wytwory naskórka • definiuje pojęcia: <i>organizm ektotermiczny</i>, <i>organizm endotermiczny</i> • podaje przykłady zwierząt stałocieplnych i zmiennocieplnych • podaje typy narządów wymiany gazowej u kręgowców • podaje funkcje układu nerwowego, krwionośnego oddechowego, szkieletowego, oddechowego i krwionośnego • omawia etapy ewolucji łuków skrzelowych u poszczególnych grup kręgowców	• wykazuje różnice między organizmami stałocieplnymi a organizmami zmiennocieplnymi • podaje przykłady organizmów, które są ektotermami, oraz tych, które nazywane są endotermami • opisuje środowisko i tryb życia krągloustych • omawia pochodzenie kosteczek słuchowych	oddechowy, szkieletowy, nerwowy • przedstawia przykłady sposobów regulacji temperatury ciała u zwierząt endotermicznych i ektotermicznych • wyjaśnia sposoby pozyskiwania przez kręgowce ciepła niezbędnego do ogrzania organizmu	są najniżej uorganizowanymi kręgowcami • na podstawie cech pozwalających rozróżnić poszczególne grupy kręgowców, identyfikuje wybrane organizmy jako przedstawicieli danej grupy systematycznej kręgowców	• wyjaśnia, czym jest bilans cieplny u ptaków i ssaków

70.	Ryby – żuchwocce pierwotnie wodne	• wymienia cechy charakterystyczne ryb • wymienia płetwy parzyste i nieparzyste oraz ich funkcje • na podstawie schematu omawia ogólną budowę ciała ryb • wymienia rodzaje łusek • podaje podział ryb na trzy gromady: chrzęstnoszkieletowe, promieniopłetwe i mięśniopłetwe oraz podaje przedstawicieli tych grup • definiuje pojęcia: <i>tarło, ikra, tryskawka, osmoregulacja</i> • charakteryzuje pokrycie ciała ryb, wskazując te cechy, które stanowią przystosowanie do życia w wodzie • przedstawia budowę i funkcjonowanie	• opisuje rodzaje łusek • charakteryzuje gromady ryb • wykazuje związek kształtu ciała ryb z warunkami, w których te zwierzęta żyją • wyjaśnia mechanizm wymiany gazowej u ryb • wyjaśnia znaczenie linii bocznej • omawia budowę skrzeli ryb • definiuje pojęcie: <i>serce żylne</i> • omawia znaczenie i działanie pęcherza pławnego • omawia budowę i funkcjonowanie narządów zmysłów u ryb • opisuje rozmnażanie i rozwój ryb	• charakteryzuje budowę i funkcje układu szkieletowego ryb • omawia elementy budowy układu pokarmowego ryb • omawia budowę i funkcje układu oddechowego ryb • omawia budowę układu nerwowego ryb • omawia działanie pokryw skrzelowych i tryskawki u ryb • wyjaśnia, na czym polega mechanizm przeciwprądów u ryb • charakteryzuje budowę i funkcje układu krwionośnego i wydalniczego ryb • opisuje, w jaki sposób zachodzi osmoregulacja u ryb kostnoszkieletowych, słodkowodnych,	• przedstawia budowę mózgowia u ryby kostnoszkieletowej • proponuje działania mające na celu ochronę różnorodności gatunkowej ryb • wykazuje na podstawie cech morfologicznych i fizjologicznych przystosowania ryb do środowiska wodnego • wyjaśnia mechanizm poruszania się ryb w wodzie • wyjaśnia, na jakiej zasadzie u ryb chrzęstnoszkieletowych, słonowodnych i słodkowodnych odbywa się wydalanie oraz osmoregulacja	• wykazuje różnice między rybami chrzęstnoszkieletowym i a promieniopłetwymi i mięśniopłetwymi • uzasadnia, że działalność człowieka jest zagrożeniem dla różnorodności biologicznej ryb • uzasadnia, że rybom prowadzącym przydenny tryb życia nie jest potrzebny jest pęcherz pławny • wyjaśnia, w jakim celu niektóre ryby mają narządy elektryczne

		układu krwionośnego ryb • wymienia azotowe produkty przemiany materii u ryb •charakteryzuje sposób rozmnażania się ryb • wymienia przystosowania ryb do życia w środowisku wodnym • podaje cel i rodzaje wędrówek ryb • wykazuje konieczność regulacji osmotycznej u ryb żyjących w różnych środowiskach wodnych	• podaje przykłady potwierdzające, że kształt ciała ryby odbiegający od typowego dla nich wzorca wynika z adaptacji do życia w różnych warunkach środowiska wodnego • opisuje wędrówki ryb na przykładach • podaje, jakie elementy ciała ryby biorą udział podczas poruszania się tych zwierząt w wodzie •wykazuje związek między środowiskiem życia ryb (słonowodne i słodkowodne) a rodzajem wydalanego azotowego produktu przemiany materii	kostnoszkieletowych słonowodnych i chrzęstnoszkieletowych słonowodnych • uzasadnia, że ryby są dobrze przystosowane do życia w wodzie • wyjaśnia znaczenie ryb w przyrodzie i dla człowieka • wymienia typy nerek u ryb		
71.	Plazy – kręgowce dwuśrodowiskowe	• charakteryzuje środowisko życia płazów • wyjaśnia pojęcia: <i>hibernacja, zwierzęta ureoteliczne, skrzek, kijanka</i>	• opisuje sposoby poruszania się płazów • opisuje sposoby wymiany gazowej u dorosłych płazów i ich larw	• omawia cechy budowy i funkcje szkieletu i płazów na przykładzie szkieletu żaby • charakteryzuje budowę układu	• wyjaśnia mechanizm wentylacji płuc u żaby • przedstawia budowę mózgowia płaza	• wyjaśnia, dlaczego zdecydowana większość płazów nie może przetrwać w środowisku suchym • uzasadnia, że działalność człowieka

		• przedstawia budowę i funkcje skóry płazów • podaje nazwy rzędów płazów: ogoniaste, bezogonowe i beznogie oraz podaje ich przedstawicieli • wymienia główne elementy szkieletu osiowego żaby • wymienia narządy wymiany gazowej u dorosłych płazów i u ich larw • wymienia elementy układu wydalniczego płaza • wymienia cechy charakterystyczne układu krwionośnego płazów, w tym budowy serca • omawia rozmnażanie się płazów • wymienia przystosowania płazów do życia w środowisku wodnym i w środowisku lądowym	• charakteryzuje różnorodność gatunkową płazów, uwzględniając podział na rzędy: ogoniaste, bezogonowe i beznogie • charakteryzuje rozwój płazów bezogonowych na przykładzie żaby • podaje nazwę elementu, który zapobiega mieszanii się obu rodzajów krwi (odtlenowanej i utlenowanej) płynącej przez stożek tętniczy • przedstawia rozwój płazów bezogonowych • opisuje cechy płazów, które umożliwiają im życie na lądzie, oraz te, które umożliwiają im życie w wodzie	pokarmowego i sposób odżywiania się płazów • omawia budowę układu oddechowego płazów • charakteryzuje budowę układu nerwowego płazów • wyjaśnia znaczenie poszczególnych narządów zmysłów płazów • omawia proces wydalania u płazów • charakteryzuje rozmnażanie i rozwój płazów • wymienia charakterystyczne cechy budowy i trybu życia kijanek • proponuje działania mające na celu ochronę różnorodności gatunkowej płazów • wyjaśnia, w jaki sposób płazy są przystosowane do życia w środowiska	• wyjaśnia, dlaczego – pomimo braku przegrody w komorze serca – do tkanek docelowych płazów jest dostarczana odpowiednia ilość tlenu • wykazuje różnice między wentylacją płuc a wymianą gazową zachodzącą w płucach płaza • analizuje modyfikacje budowy i czynności wybranych narządów zmysłów u płazów związane z ich funkcjonowaniem w warunkach środowiska lądowego • uzasadnia znaczenie budowy poszczególnych narządów i układów narządów w przystosowaniu do życia płaza w	może być zagrożeniem dla różnorodności biologicznej płazów

				wodnym i środowisku lądowym • opisuje zjawisko neotenu • omawia znaczenie płazów w przyrodzie i dla człowieka	środowisku wodnym oraz środowisku lądowym • wyjaśnia związek między wykształceniem narządu wymiany gazowej w postaci płuc a modyfikacją budowy układu krwionośnego u płazów	
72.	Gady – pierwsze owodniowce	• charakteryzuje środowisko życia gadów • przedstawia sposób odżywiania się gadów • przedstawia budowę i funkcje skóry gadów • wymienia główne elementy szkieletu osiowego jaszczurki • wymienia elementy układu wydalniczego gada • definiuje pojęcia: <i>blony płodowe, owodniowce, akomodacja, zwierzę urykoteliczne</i> • wymienia cechy charakterystyczne	• wymienia cechy pokrycia ciała gadów, które stanowią adaptacje do życia w środowisku lądowym • przedstawia cechy budowy oraz funkcje szkieletu gadów na przykładzie jaszczurki • omawia budowę układu wydalniczego gadów • charakteryzuje różnorodność gatunkową gadów, uwzględniając podział na rzędy: żółwie, krokodyle,	• wskazuje kryterium, na podstawie którego została utworzona systematyka gadów • proponuje działania mające na celu ochronę różnorodności gatunkowej gadów • omawia cechy budowy i funkcje szkieletu gadów na przykładzie szkieletu jaszczurki • wykazuje, że gady to zwierzęta zmiennocieplne (ektotermiczne) • charakteryzuje budowę układu	• wyjaśnia rolę częściowej przegrody występującej w komorze serca u większości gadów • przedstawia budowę i czynności mózgowia gada • omawia proces wentylacji płuc u gadów • porównuje proces wydalania u gadów żyjących na lądzie i w wodzie • uzasadnia, że sposób rozmnażania i rozwoju gadów	• uzasadnia, że działalność człowieka może być zagrożeniem dla różnorodności biologicznej gadów • wykazuje, że dobrze rozwinięte kresomózgowie i mózdzek są cennymi przystosowaniami gada do życia w środowisku lądowym • wyjaśnia, w jaki sposób gady radzą sobie z niekorzystnymi dla nich warunkami środowiska występującymi w strefie klimatów umiarkowanych

		układu krwionośnego gada, w tym budowy serca • omawia rozmnażanie się i rozwój gadów • wymienia błony płodowe i podaje ich funkcje • wyróżnia rzędy gadów: żółwie, krokodyle, hatterie i łuskonośne (jaszczurki i węże) oraz podaje ich przedstawicieli • wymienia przystosowania w budowie gadów będące adaptacjami do życia na lądzie	hatterie i łuskonośne • charakteryzuje rozwój gadów na przykładzie jaszczurki • omawia budowę i funkcjonowanie narządów zmysłów gadów • podaje nazwy typów czaszek gadów • uzasadnia, że gady muszą prowadzić oszczędną gospodarkę wodną • wykazuje, że produkcja i wydalanie kwasu moczowego jest dla większości gadów korzystna, mimo że synteza tego związku jest bardziej kosztowna energetycznie niż synteza amoniaku i mocznika • wyjaśnia, jakie znaczenie dla gadów	pokarmowego i sposób odżywiania się gadów • omawia budowę układu oddechowego gadów • charakteryzuje budowę układu nerwowego gadów • omawia proces wydalania u gadów • charakteryzuje rozmnażanie i rozwój gadów • wyjaśnia, w jaki sposób gady są przystosowane do życia w środowisku lądowym • omawia znaczenie gadów w przyrodzie i dla człowieka	stanowi adaptację do życia na lądzie • wyjaśnia, dlaczego – pomimo braku całkowitej przegrody w komorze serca – do tkanek gadów jest dostarczana odpowiednia ilość tlenu • wymienia funkcje poszczególnych błon płodowych u gadów • uzasadnia znaczenie budowy poszczególnych narządów i układów narządów w przystosowaniu gadów do życia na lądzie	

			miało wykształcenie klatki piersiowej			
73.	Ptaki – latające zwierzęta pokryte piórami	• charakteryzuje środowisko życia ptaków • omawia ogólną budowę ciała ptaków • definiuje pojęcia: <i>zwierzę stałocieplne (endotermiczne), kości pneumatyczne, gniazdownik, zagniazdownik</i> • wymienia rodzaje piór • przedstawia budowę i funkcję pióra • wymienia wytwory naskórka u ptaków • omawia budowę jaja ptaków i podaje funkcje elementów jego budowy • wymienia przykłady ptaków odżywiających się różnym pokarmem i zamieszkujących różne środowiska	• opisuje budowę i funkcjonowanie narządów zmysłów ptaków • porównuje gniazdowniki z zagniazdownikami • wyjaśnia rolę gruczołu kuprowego • wymienia i opisuje cechy pokrycia ciała ptaków, które stanowią adaptacje do lotu • przedstawia cechy budowy oraz funkcje szkieletu ptaków • klasyfikuje ptaki w zależności od rodzaju spożywanego pokarmu • omawia budowę układu wydalniczego ptaków • omawia budowę układu rozrodczego ptaków • podaje znaczenie worków	• charakteryzuje budowę szkieletu ptaka na przykładzie gęgawy • przedstawia budowę skrzydła ptaka • wymienia elementy budowy mózgowia ptaków • charakteryzuje rozmieszczenie i funkcje worków powietrznych u ptaków • charakteryzuje budowę i funkcjonowanie układu wydalniczego ptaków • analizuje cechy budowy morfologicznej i anatomicznej oraz cechy fizjologiczne będące adaptacjami ptaków do lotu • proponuje działania mające na celu ochronę ptaków	• przedstawia budowę i czynności mózgowia ptaków • omawia zjawisko wędrówek ptaków • wykazuje, że ptaki są stałocieplne (endotermiczne) • wyjaśnia cel tworzenia wypluwek przez niektóre ptaki • wyjaśnia znaczenie obecności żołądka dwukomorowego u ptaków • wykazuje związek bardzo dobrze rozwiniętego narządu wzroku, kresomózgowia oraz mózdzku z trybem życia ptaków • wyjaśnia zjawisko wentylacji płuc u ptaków podczas lotu	• wyjaśnia, na czym polega i jaki jest cel pierzenia się ptaków

		• wymienia przystosowania ptaków drapieżnych i owadożernych do różnych sposobów odżywiania się • wymienia główne elementy szkieletu ptaka • wymienia części przewodu pokarmowego ptaka • wymienia elementy układu wydalniczego ptaka • wymienia cechy charakterystyczne układu krwionośnego ptaka, w tym budowy serca • omawia rozmnażanie się i rozwój ptaków • wymienia przystosowania w budowie ptaków będące adaptacją do lotu • wyjaśnia, dlaczego mechanizm podwójnego oddychania stanowi	powietrznych występujących u ptaków • charakteryzuje przystosowania ptaków do zdobywania pokarmu w wodzie • podaje przystosowania ptaków, które odżywiają się ziarnami i pestkami • podaje przystosowania w budowie ptaków wszystkożernych • charakteryzuje przystosowania ptaków, które odżywiają się pokarmem roślinnym • wyjaśnia znaczenie układów oddechowego i krwionośnego w utrzymaniu stałocieplności u ptaków	• charakteryzuje budowę układu pokarmowego i sposób odżywiania się ptaków • omawia budowę układu oddechowego ptaków • charakteryzuje rozmnażanie i rozwój ptaków • wykazuje związek obecności kości pneumatycznych z trybem życia ptaka • omawia znaczenie ptaków w przyrodzie i dla człowieka		

		przystosowanie ptaków do lotu				
74.	Ssaki – kręgowce wszechstronne i ekspansywne	• charakteryzuje środowisko życia ssaków • opisuje cechy charakterystyczne wyłącznie dla ssaków • wymienia nazwy podgromad ssaków: prassaki, ssaki niższe, ssaki wyższe (łożyskowce) i podaje przykłady zwierząt należących do wskazanych grup • wymienia najważniejsze rzędy ssaków łożyskowych • charakteryzuje pokrycie ciała ssaków • wymienia wytwory naskórka u ssaków i podaje ich funkcje • wymienia główne elementy szkieletu ssaków • wymienia i podaje znaczenie kosteczek słuchowych, znajdujących się w	• określa cechy, które pozwalają ssakom na utrzymanie stałej temperatury ciała • opisuje ssaki jako grupę monofiletyczną • podaje znaczenie łożyska i pępowiny • omawia budowę układu wydalniczego oraz sposób wydalania i osmoregulacji u ssaków • charakteryzuje rodzaje zębów • opisuje rodzaje i funkcje gruczołów: łożowych, potowych, zapachowych i mlekowych • charakteryzuje budowę układu pokarmowego ssaków i rolę poszczególnych jego narządów	• omawia budowę szkieletu ssaków • charakteryzuje narządy zmysłów ssaków • charakteryzuje budowę przewodu pokarmowego u przeżuwaczy • charakteryzuje różnorodność ssaków, uwzględniając ich podział systematyczny • podaje różnice w procesie rozmnażania się ssaków łożyskowych i torbaczy • wyjaśnia znaczenie endosymbiontów w trawieniu pokarmu u roślinożerców • wyjaśnia, na czym polega echolokacja • omawia znaczenie ssaków w przyrodzie i dla człowieka	• przedstawia budowę i czynności mózgowia ssaków • wyjaśnia proces akomodacji oka u ssaków • wyjaśnia, na czym polega specjalizacja uzębienia ssaków • uzasadnia różnice w długości przewodów pokarmowych ssaków drapieżnych i roślinożernych • uzasadnia, że uzębienie ssaków jest tekodontyczne • porównuje budowę układu krwionośnego ssaków z budową układów krwionośnych pozostałych kręgowców	• wykazuje na przykładach, w jaki sposób ssaki, aby przetrwać w niskich temperaturach otoczenia, wykształciły mechanizmy zabezpieczające organizm przed zbyt dużą utratą ciepła • wyjaśnia, na przykładzie wybranych przez siebie gatunków, przystosowania ssaków do wysokiej temperatury środowiska • uzasadnia, że niektóre ssaki są przystosowane do życia w określonym środowisku (pod ziemią, na gałęziach, w powietrzu) • analizuje etapy ewolucji układu nerwowego kręgowców

		uchu środkowym ssaków • podaje cechy charakterystyczne układu krwionośnego ssaków, w tym budowy serca • wymienia rodzaje zębów • definiuje pojęcia: <i>difiodontyzm</i>, <i>heterodontyzm</i>, <i>kosmek jelitowy</i>, <i>akomodacja</i>, <i>zwierzę ureoteliczne</i> • podaje rolę wątroby i trzustki • przedstawia budowę układu oddechowego ssaków • wyjaśnia rolę pęcherzyków płucnych • wymienia sposoby rozrodu ssaków • wykazuje różnice w budowie płuc u ssaków i innych kręgowców	• opisuje rozmnażanie i rozwój ssaków • porównuje sposoby rozmnażania się stekowców, torbaczy i łożyskowców • uzasadnia związek między rodzajem wydalanych azotowych produktów przemiany materii a środowiskiem życia kręgowców			

XI. Organizm człowieka jako funkcjonalna całość						
75.	Miejsce człowieka w systemie klasyfikacji organizmów	• ustala miejsce człowieka w systemie klasyfikacji organizmów • wymienia cechy unikatowe człowieka • wymienia rodzaje człekokształtnych • uzasadnia przynależność człowieka do królestwa: zwierzęta, typu: strunowce, podtypu: kręgowce, gromady: ssaki, rzędu: naczelne	• określa stanowisko systematyczne człowieka • wymienia cechy wspólne człowieka i innych naczelnych • przedstawia cechy odróżniające człowieka od małych człekokształtnych	• przedstawia wybrane cechy morfologiczne właściwe dla człowieka • omawia korzyści wynikające z pionizacji ciała • określa pokrewieństwo człowieka z innymi zwierzętami na podstawie analizy drzewa rodowego	• wymienia zmiany w budowie szkieletu człowieka wynikające z pionizacji ciała • omawia negatywne skutki pionizacji ciała człowieka	• analizuje cechy anatomiczne i podobieństwo w zachowaniu świadczące o powiązaniu człowieka z innymi człekokształtnymi
76.	Hierarchiczna budowa organizmu człowieka	• definiuje pojęcia: <i>komórka, tkanka, narząd, układ narządów, organizm</i> • przedstawia hierarchiczną budowę organizmu • wymienia nazwy układów narządów • rozpoznaje na ilustracjach	• omawia główne funkcje poszczególnych układów narządów • przedstawia powiązania funkcjonalne między narządami w obrębie poszczególnych układów	• wykazuje związek budowy narządów z pełnionymi przez nie funkcjami • przedstawia powiązania funkcjonalne między narządami w obrębie poszczególnych układów	• dowodzi, że ciało człowieka stanowi wielopoziomą strukturę • podaje na podstawie różnych źródeł przykłady narządów współpracujących ze sobą i wyjaśnia,	• przedstawia argumenty potwierdzające tezę, że między narządami w obrębie poszczególnych układów istnieją powiązania funkcjonalne

		poszczególne elementy budowy organizmu wymienia główne funkcje poszczególnych układów narządów	- przedstawia podstawowe powiązania funkcjonalne między układami narządów w obrębie organizmu - opisuje poszczególne układy narządów	- przedstawia powiązania funkcjonalne między układami narządów w obrębie organizmu - obrazuje za pomocą schematu kolejne stopnie organizacji ciała człowieka	na czym polega ich współpraca	
77.	Homeostaza	- definiuje pojęcie: <i>homeostaza, osmoregulacja, rytm biologiczny</i> - wymienia parametry istotne w utrzymaniu homeostazy - podaje przykłady parametrów, które podlegające rytmowi dobowemu (ciśnienie krwi, poziom hormonów, temperatura ciała) - wymienia przykłady czynników zaburzających rytm dobowy, np. jet lag - wykazuje współdziałanie	- wymienia mechanizmy warunkujące homeostazę - przedstawia mechanizm regulacji temperatury ciała człowieka - opisuje, na czym polega osmoregulacja - wyjaśnia na dowolnym przykładzie, dlaczego homeostazę określa się jako stan równowagi dynamicznej	- wyjaśnia mechanizmy warunkujące homeostazę - wyjaśnia, w jaki sposób światło może negatywnie wpływać na rytm dobowy - wyjaśnia, na czym polega działanie zegara biologicznego	- wykazuje związek między wielkością, aktywnością życiową, temperaturą ciała a zapotrzebowaniem energetycznym organizmu - wyjaśnia na podstawie schematu regulację poziomu ciśnienia krwi	- wyjaśnia, w jaki sposób bakterie i wirusy mogą zaburzać homeostazę - opisuje dowolny proces, który zachodzi cyklicznie w organizmie człowieka

		narządów człowieka w utrzymaniu homeostazy	• charakteryzuje mechanizmy homeostatyczne zachodzące u człowieka w sytuacjach spadku i wzrostu temperatury ciała			
78.	Układ powłokowy u zwierząt	• wymienia funkcje powłoki ciała u zwierząt • wymienia nazwy powłok ciała u bezkręgowców • wymienia warstwy skóry u kręgowców • wymienia wytwory naskórka i wytwory skóry właściwej kręgowców • uzasadnia związek między funkcją powłoki ciała a środowiskiem życia zwierząt	• opisuje funkcje skóry • wyjaśnia znaczenie nabłonka syncytialnego u płazińców • wskazuje różnice w budowie powłoki ciała u bezkręgowców	• wskazuje różnice w budowie powłoki ciała bezkręgowców i kręgowców • opisuje cechy wspólne w budowie powłok ciała gromad kręgowców	• wykazuje związek między budową a funkcjami skóry kręgowców	• analizuje u zwierząt związek budowy powłoki ciała z pełnioną funkcją
79.	Budowa i funkcje skóry	• wymienia nazwy warstw skóry	• charakteryzuje poszczególne elementy skóry	• opisuje funkcje poszczególnych wytworów naskórka	• wykazuje związek między budową a	• wyjaśnia mechanizm syntezy witaminy D₃

		• podaje nazwy elementów skóry • wymienia funkcje skóry • wymienia nazwy wytworów naskórka • opisuje funkcje skóry • przedstawia znaczenie skóry w termoregulacji	• charakteryzuje wytwory naskórka, w tym gruczoły • wymienia podstawowe rodzaje receptorów • podaje funkcje receptorów	• opisuje zależność między budową a funkcjami skóry • charakteryzuje funkcje receptorów • planuje i przeprowadza badanie gęstości rozmieszczenia receptorów w skórze wybranych części ciała	funkcjami skóry • porównuje poszczególne warstwy skóry pod względem budowy i funkcji	• wyjaśnia, dlaczego osoby mieszkające na stałe w Polsce są narażone na niedobory witaminy D₃
80.	Higiena i choroby skóry	• wyjaśnia, czym zajmuje się dermatologia • wymienia rodzaje chorób skóry • wymienia czynniki chorobotwórcze będące przyczynami wybranych chorób skóry • przedstawia zasady profilaktyki wybranych chorób skóry	• przedstawia najważniejsze informacje dotyczące badań diagnostycznych chorób skóry • wyjaśnia, dlaczego należy dbać o skórę • wymienia zasady higieny skóry • klasyfikuje i charakteryzuje wybrane choroby skóry • podaje przykłady działań profilaktycznych, które pozwolą	• wyjaśnia, czym są alergie skórne, grzybice i oparzenia • omawia zaburzenia funkcjonowania gruczołów łojowych • omawia przyczyny zachorowań na czerniaka, a także diagnostykę, sposób leczenia i profilaktykę tej choroby	• ocenia wpływ nadmiaru promieniowania UV na skórę • uzasadnia stwierdzenie, że czerniak jest groźną chorobą współczesnego świata • wyjaśnia, na czym polega fotostarzenie się skóry	• analizuje i przedstawia na podstawie dostępnych źródeł wpływ stresu oraz ilości snu na prawidłowe funkcjonowanie skóry

			zmniejszyć ryzyko zarażenia się grzybicą stóp			
81.	Ruch u zwierząt	• rozróżnia rodzaje ruchów (rzęskowy, mięśniowy) • klasyfikuje zwierzęta na poruszające się ruchem rzęskowym i poruszające się ruchem mięśniowym • wymienia rodzaje ruchu u wybranych grup zwierząt w środowisku wodnym i środowisku lądowym • definiuje pojęcie <i>szkielet hydrauliczny</i>	• wyjaśnia różnice między ruchem rzęskowym a ruchem mięśniowym • opisuje rodzaje szkieletu (zewnątrzny, wewnętrzny) • charakteryzuje różne sposoby poruszania się zwierząt w środowisku lądowym oraz w środowisku wodnym	• omawia budowę rzęsek i komórek kołnierzykowych • omawia etapy ruchu lokomotorycznego na przykładzie dżdżownicy • porównuje szkielet zewnętrzny ze szkieletem wewnętrznym • opisuje rolę mięśni gładkich oraz poprzecznie prążkowanych szkieletowych w ruchu bezkręgowców i kręgowców	• wyjaśnia, jak działa szkielet hydrauliczny • wyjaśnia różnicę między lotem czynnym a lotem biernym • analizuje współdziałanie mięśni z różnymi typami szkieletu (hydrauliczny, zewnętrzny, wewnętrzny)	• uzasadnia związek między sposobem poruszania się zwierząt a środowiskiem ich życia • wykazuje na przykładach, dlaczego zwierzęta poruszające się w wodzie i powietrzu muszą mieć opływowy kształt ciała, a zwierzęta poruszające się na lądzie – nie muszą
82.	Budowa i funkcje szkieletu	• rozróżnia część czynną i część bierną aparatu ruchu • wymienia funkcje szkieletu • podaje nazwy głównych kości	• omawia funkcje szkieletu • rozróżnia kości ze względu na ich kształt • opisuje budowę kości długiej	• wyjaśnia związek między budową kości a jej właściwościami mechanicznymi • porównuje tkankę kostną z tkanką chrzęstną	• wymienia czynniki wpływające na przebudowę kości • wykazuje związek między budową kości a pełnionymi przez nie funkcjami	• wyjaśnia, dlaczego szkielet człowieka jest zbudowany przede wszystkim z tkanki kostnej

		tworzących szkielet człowieka	• charakteryzuje rodzaje komórek kostnych	• określa, jakie właściwości kości wynikają z jej budowy tkankowej		
83.	Rodzaje połączeń kości	• wymienia rodzaje połączeń ścisłych i ruchomych kości • wymienia rodzaje stawów • wskazuje na schemacie elementy stawu • omawia budowę stawu	• identyfikuje typy połączeń kości na schemacie przedstawiającym szkielet i podaje przykłady tych połączeń • przedstawia rodzaje połączeń ścisłych • opisuje współdziałanie mięśni, stawów i kości w ruchu człowieka	• charakteryzuje połączenia kości • rozpoznaje rodzaje stawów • omawia funkcje poszczególnych elementów stawu	• klasyfikuje stawy ze względu na zakres wykonywanych ruchów i kształt powierzchni stawowych • porównuje stawy pod względem zakresu wykonywanych ruchów i kształtu powierzchni stawowych	• porównuje zakres ruchów, który można wykonywać w obrębie stawów: biodrowego, barkowego, kolanowego i obrotowego (między pierwszym a drugim kręgiem kręgosłupa) i wyjaśnia zaobserwowane różnice, odwołując się do budowy tych stawów
84.	Elementy szkieletu	• wymienia nazwy elementów szkieletu osiowego i podaje ich funkcje • wymienia nazwy kości budujących klatkę piersiową • dzieli kości czaszki na te, z których składa się mózgowcazka, i te,	• rozpoznaje na schemacie kości mózgowcazki i twarzoczaszki • rozpoznaje na schemacie kości klatki piersiowej • rozróżnia i charakteryzuje odcinki kręgosłupa • opisuje budowę kręgu	• charakteryzuje funkcje szkieletu osiowego • wyjaśnia związek między budową a funkcjami czaszki • wskazuje różnice między budową a funkcjami twarzoczaszki i mózgowcazki	• omawia rolę chrząstek w budowie klatki piersiowej • porównuje budowę kręgów znajdujących się w różnych odcinkach kręgosłupa oraz rozpoznaje je na schemacie	• przedstawia argumenty potwierdzające tezę, że występowanie wielu mniejszych kości jest korzystniejsze dla organizmu niż występowanie kilku kości dużych i długich • wyjaśnia na podstawie dostępnych

		z których składa się twarzoczaszka • podaje nazwy odcinków kręgosłupa • wymienia nazwy kości obręczy barkowej i obręczy miednicznej • wymienia nazwy kości kończyny górnej i kończyny dolnej • podaje nazwy krzywizn kręgosłupa • określa rolę krzywizn kręgosłupa	• wyjaśnia znaczenie naturalnych krzywizn kręgosłupa i wskazuje na schemacie, w których miejscach się one znajdują • rozpoznaje na schemacie kości obręczy barkowej i obręczy miednicznej • rozpoznaje na schemacie kości kończyny górnej i kończyny dolnej	• porównuje budowę kończyny górnej z budową kończyny dolnej • wykazuje związek budowy odcinków kręgosłupa z pełnionymi przez nie funkcjami • wykazuje związek budowy kończyn z pełnionymi przez nie funkcjami • wyjaśnia znaczenie różnic w budowie miednicy u kobiet i u mężczyzn	• rozpoznaje na schemacie oraz klasyfikuje i charakteryzuje poszczególne żebra • wyjaśnia znaczenie zatok przynosowych	źródeł, dlaczego wzrost człowieka ma inną wartość, kiedy jest mierzony rano, a inną – kiedy jest mierzony wieczorem
85.	Budowa i funkcjonowania układu mięśniowego	• podaje nazwy podstawowych mięśni • wymienia funkcje mięśni • przedstawia hierarchiczną budowę mięśnia szkieletowego • definiuje pojęcia: <i>sarkomer</i>, <i>dług tlenowy</i> • wymienia rodzaje tkanki mięśniowej	• porównuje rodzaje tkanki mięśniowej pod względem budowy i funkcji • rozpoznaje najważniejsze mięśnie szkieletowe • określa funkcje mięśni szkieletowych wynikające z ich położenia	• wykazuje związek budowy tkanki mięśniowej z funkcją pełnioną przez tę tkankę • definiuje pojęcie <i>jednostka motoryczna</i> • analizuje molekularny mechanizm skurczu mięśnia	• klasyfikuje mięśnie ze względu na wykonywane czynności • definiuje pojęcia: <i>mięśnie synergistyczne i antagonistyczne</i>, <i>skurcz tężcowy</i>, <i>skurcz izotoniczny</i>, <i>skurcz izometryczny</i>	• wykazuje związek między budową mięśnia a mechanizmem jego skurczu • definiuje pojęcie <i>skurcz auksotoniczny</i> • na podstawie dostępnych źródeł wyjaśnia mechanizm skurczu mięśni gładkich

		• przedstawia budowę tkanki mięśniowej poprzecznie prążkowanej i gładkiej • przedstawia antagonistyczne działanie mięśni • wymienia źródła energii niezbędnej do skurczu mięśnia • podaje rodzaje skurczów • opisuje rodzaje włókien: czerwonych, białych i pośrednich • wyjaśnia, na czym polega antagonistyczne działanie mięśni	• podaje przykłady mięśni działających antagonistycznie • omawia budowę sarkomeru • przedstawia mechanizm skurczu mięśnia szkieletowego • określa, w jakich warunkach w mięśniach powstaje kwas mlekowy • charakteryzuje włókna mięśniowe czerwone i białe • uzasadnia, że mięśnie szkieletowe mają budowę hierarchiczną	• omawia warunki prawidłowej pracy mięśni • omawia przemiany biochemiczne zachodzące podczas długotrwałej pracy mięśnia • określa rolę mioglobiny • wyjaśnia różnice między rodzajami skurczów mięśni szkieletowych • przedstawia udział mięśni w termogenezie drzewiowej • przedstawia różnice między właściwościami włókien czerwonych i włókien białych • wyjaśnia mechanizm skurczu mięśnia na poziomie miofibryli oraz określa rolę jonów wapnia i ATP w tym procesie	• wyjaśnia mechanizm skurczu mięśnia • wyjaśnia zasadę reakcji mięśnia – <i>wszystko albo nic</i> • określa, jakie cechy budowy mięśni sprawiają, że wykazują one zdolność do kurczenia się • wykazuje udział mięśni szkieletowych w reakcji na zimno	

86.	Higiena i choroby układu ruchu	• wymienia składniki pokarmowe, które mają pozytywny wpływ na stan układu ruchu • wymienia korzyści, jakie organizm człowieka czerpie z regularnej aktywności fizycznej • dostrzega znaczenie utrzymywania prawidłowej postawy ciała • rozpoznaje wady postawy na schematach lub na podstawie opisu • wymienia przyczyny powstawania wad postawy • przedstawia przyczyny płaskostopia • wymienia podstawowe urazy mechaniczne układu ruchu • wymienia choroby układu ruchu	• rozróżnia urazy mechaniczne szkieletu • wymienia cechy prawidłowej postawy ciała • charakteryzuje choroby układu ruchu • wykazuje, że codzienna aktywność fizyczna wpływa korzystnie na układ ruchu • przedstawia składniki diety niezbędne do prawidłowego funkcjonowania układu ruchu • wyjaśnia, kiedy warto stosować suplementy diety • przedstawia metody zapobiegania wadom postawy	• omawia przyczyny i skutki wad kręgosłupa • omawia przyczyny i skutki płaskostopia • omawia przyczyny oraz sposoby diagnozowania i leczenia osteoporozy • wyjaśnia wpływ dopingu na organizm człowieka • wykazuje, że długotrwałe przebywanie w pozycji siedzącej jest niezdrowe dla układu ruchu • charakteryzuje wpływ dopingu na organizm człowieka • opisuje, jak należy zapobiegać wadom postawy	• omawia sposoby zapobiegania osteoporozie • wskazuje przyczyny zmian zachodzących w układzie ruchu na skutek osteoporozy • przewiduje skutki niewłaściwego wykonywania ćwiczeń fizycznych • omawia działanie wybranych grup środków dopingujących	• wyjaśnia, w jaki sposób transfuzja krwi może wpłynąć na uzyskiwanie przez sportowców lepszych wyników oraz jakie skutki zdrowotne wywołuje ten rodzaj dopingu • przedstawia argumenty przemawiające za stosowaniem manipulacji genetycznych u sportowców w celu uzyskiwania przez nich lepszych wyników oraz argumenty przeciw stosowaniu takich manipulacji

		• dowodzi korzystnego wpływu ćwiczeń fizycznych na zdrowie • definiuje pojęcie <i>doping</i>				
87.	Odżywianie się zwierząt	• definiuje pojęcia: <i>organizm cudzożywny (heterotroficzny)</i>, <i>trawienie</i> • klasyfikuje zwierzęta ze względu na wielkość i stan skupienia pobieranego pokarmu (makrofagi, mikrofagi, płynożercy) • przedstawia, na czym polega trawienie zewnątrzkomórkowe i trawienie wewnątrzkomórkowe • omawia plan budowy układu pokarmowego • dzieli zwierzęta na celomatyczne,	• wyjaśnia różnice między trawieniem zewnątrzkomórkowym a trawieniem wewnątrzkomórkowym • wskazuje różnice w budowie układu pokarmowego między zwierzętami acelomatycznymi, celomatycznymi i pseudocelomatycznymi • wskazuje różnice w długości przewodu pokarmowego drapieżnika i roślinożercy	• przedstawia adaptacje w budowie i funkcjonowaniu układów pokarmowych zwierząt w zależności od rodzaju pokarmu i sposobu jego pobierania • przedstawia znaczenie mikrobiomu • wyjaśnia, dlaczego wykształcenie mięśni przewodu pokarmowego umożliwiło szybką i wydajną obróbkę pokarmu	• wyjaśnia, na czym polega modyfikacja układu pokarmowego w rozwoju ewolucyjnym kolejnych grup zwierząt • określa, czy człowiek jest mikrofagiem czy makrofagiem, i uzasadnia swoją odpowiedź	• wykazuje związek między budową układu pokarmowego a trybem życia zwierzęcia i stopniem jego rozwoju ewolucyjnego •

		acelomatyczne i pseudocelomatyczne				
88.	Organiczne składniki pokarmowe	- wymienia nazwy składników pokarmowych - wymienia przykłady produktów spożywczych bogatych w poszczególne składniki pokarmowe - wymienia podstawowe funkcje poszczególnych składników pokarmowych - klasyfikuje węglowodany na przyswajalne i nieprzyswajalne - definiuje pojęcia: <i>blonnik</i>, <i>NNKT</i> - podaje funkcję błonnika - przedstawia źródła białek dla organizmu - przedstawia przemiany	- rozdziela budulcowe i energetyczne składniki pokarmowe - omawia rolę składników pokarmowych w organizmie - podaje różnicę między białkami pełnowartościowymi a białkami niepełnowartościowymi - definiuje pojęcia: <i>aminokwasy egzogenne</i>, <i>aminokwasy endogenne</i> - podaje przykłady aminokwasów endogennych i aminokwasów egzogennych	- porównuje pokarmy pełnowartościowe z pokarmami niepełnowartościowymi - podaje czynniki decydujące o wartości odżywczej pokarmów - wyjaśnia różnice między białkami pełnowartościowymi a białkami niepełnowartościowymi - wykazuje, że obecność tłuszczów w żywieniu człowieka jest niezbędna - wyjaśnia sposób transportowania i rolę cholesterolu w organizmie - porównuje wartość energetyczną białek z wartością energetyczną	- przewiduje skutki diety wegańskiej - porównuje zawartość białek w poszczególnych produktach - przewiduje skutki niedoboru i nadmiaru poszczególnych składników pokarmowych - wyjaśnia, że w przypadku stosowania diety bez białka zwierzęcego bardzo ważne dla zdrowia jest spożywanie urozmaiconych posiłków bogatych w białko roślinne	- wyjaśnia zależność między stosowaną dietą a zapotrzebowaniem organizmu na poszczególne składniki pokarmowe - uzasadnia znaczenie dostarczania do organizmu kwasów omega-3 i omega-6 we właściwych proporcjach

		cholesterolu w organizmie	• wyjaśnia znaczenie NNKT dla zdrowia człowieka • wymienia kryteria podziału węglowodanów • wyjaśnia znaczenie błonnika pokarmowego w diecie	węglowodanów i tłuszczów		
89.	Rola witamin. Nieorganiczne składniki pokarmowe	• definiuje pojęcia: <i>witamina, hiperwitaminoza, hipowitaminoza i awitaminoza, bilans wodny</i> • podaje przykłady witamin rozpuszczalnych w tłuszczach i witamin rozpuszczalnych w wodzie • wymienia źródła witamin • wymienia podstawowe funkcje poszczególnych witamin • wymienia skutki niedoboru wybranych witamin	• wyjaśnia zasady klasyfikacji i nazewnictwa witamin • wymienia nazwy pokarmów będących źródłami witamin rozpuszczalnych w tłuszczach i w wodzie • omawia funkcje witamin rozpuszczalnych w tłuszczach i w wodzie • wymienia przyczyny awitaminozy i hipowitaminozy	• omawia skutki niedoboru i nadmiaru wybranych witamin w organizmie człowieka • podaje przykłady naturalnych antyutleniaczy, którymi są niektóre witaminy (A, C, E) • omawia znaczenie wybranych makro- i mikroelementów • omawia objawy niedoboru wybranych mikroelementów i makroelementów • wyjaśnia, na czym polega mechanizm	• wyjaśnia, dlaczego dodawanie tłuszczów (oliwy lub oleju) do warzyw ma wpływ na przyswajalność witamin	• analizuje zależności między uwodnieniem organizmu a tempem metabolizmu • wyjaśnia na podstawie dostępnych źródeł zdrowotne konsekwencje spożywania nadmiernej ilości soli kuchennej • wyjaśnia na podstawie dostępnych źródeł, jakie znaczenie mają antyutleniacze dla prawidłowego funkcjonowania organizmu

		• podaje kryterium podziału składników mineralnych • wymienia nazwy makroelementów i mikroelementów • podaje funkcje wody • uzasadnia związek między właściwościami wody a pełnionymi przez nią funkcjami	• omawia znaczenie wody dla organizmu • omawia znaczenie składników mineralnych dla organizmu • wymienia nazwy chorób wywołanych niedoborem witamin	regulacji bilansu wodnego człowieka • wskazuje obecność ośrodka pragnienia w podwzgórz		
90.	Budowa i funkcje układu pokarmowego	• wyróżnia w układzie pokarmowym przewód pokarmowy i gruczoły trawienne • wymienia nazwy odcinków przewodu pokarmowego i gruczołów trawiennych • podaje funkcje jamy ustnej, gardła, przełyku, żołądka i jelit • przedstawia budowę i rodzaje zębów • przedstawia znaczenie ruchów perystaltycznych	• wyjaśnia, na czym polega trawienie pokarmów • wyjaśnia rolę języka i gardła w połykaniu pokarmu • wyjaśnia, jaką rolę odgrywa ślina wydzielana przez ślinianki • przedstawia rolę nagłośni podczas przełykania pokarmu • wskazuje miejsce występowania ośrodków	• wyjaśnia rolę żółci w trawieniu tłuszczów • omawia działanie enzymów trzustkowych i enzymów jelitowych • omawia budowę kosmków jelitowych • analizuje mechanizm wchłaniania składników pokarmowych • wyjaśnia, dlaczego enzymy proteolityczne są wytwarzane w	• przedstawia związek budowy odcinków przewodu pokarmowego z pełnionymi przez nie funkcjami • omawia mechanizm połykania pokarmu • charakteryzuje funkcje gruczołów błony śluzowej żołądka • wyjaśnia, dlaczego występowanie mikrobiomu ma duże znaczenie dla prawidłowego	• porównuje przekroje ścian odcinków przewodu pokarmowego • wykazuje znaczenie występowania rąbka szczoteczkowego

		• podaje funkcje żołądka i dwunastnicy • podaje funkcje ślinianek, wątroby i trzustki • charakteryzuje żółć • definiuje pojęcie <i>enterocyt</i> • podaje nazwy enzymów trawiennych zawartych w ślinie i w soku trzustkowym • podaje skład soku żołądkowego • przedstawia funkcje jelita cienkiego i jelita grubego • przedstawia funkcje kosmków jelitowych • określa miejsca wchłaniania substancji	nerwowych, które regulują defekację • wymienia odcinki jelita cienkiego i jelita grubego • omawia funkcje wątroby i trzustki w trawieniu pokarmów • wymienia składniki soku trzustkowego oraz soku jelitowego • wyjaśnia funkcje kosmków jelitowych • omawia funkcje jelita grubego • wymienia funkcje mikrobiomu • porównuje skład i rolę wydzielin produkowanych przez ślinianki, wątrobę i trzustkę	formie nieaktywnych proenzymów • omawia znaczenie mikrobiomu dla prawidłowego funkcjonowania organizmu	funkcjonowania organizmu • wyjaśnia, dlaczego przewód pokarmowy musi mieć złożoną budowę	
91.	Procesy trawienia i wchłaniania	• definiuje pojęcia: <i>trawienie, enzymy trawienne, chylomikron</i>	• podaje nazwy wiązań chemicznych, które są rozkładane	• omawia przebieg doświadczenia badającego wpływ pH roztworu na trawienie skrobi	• planuje i przeprowadza doświadczenie, którym można sprawdzić wpływ	• wyjaśnia, dlaczego produkty trawienia tłuszczów są wchłaniane do naczyń limfatycznych, a nie

		• wymienia enzymy trawienne dzięki którym zachodzi trawienie cukrów, tłuszczów i trawienie białek • określa, w których miejscach przewodu pokarmowego działają enzymy trawienne, i podaje funkcje tych enzymów • wskazuje substraty, produkty oraz miejsca działania enzymów trawiennych • podaje inną funkcję kwasu solnego w żołądku niż udział w trawieniu białek • opisuje procesy trawienia i wchłaniania cukrów, białek oraz tłuszczów •	przez enzymy trawienne • omawia procesy trawienia zachodzące w jamie ustnej, żołądka i jelicie • wyjaśnia mechanizm wchłaniania produktów trawienia w kosmkach jelitowych • określa lokalizację ośrodka głodu i ośrodka sytości • na podstawie schematu opisuje działanie ośrodków głodu i sytości • na podstawie schematu analizuje mechanizm transportu glukozy, aminokwasów, glicerolu i kwasów tłuszczowych przez błony enterocyty	przez amylazę ślinową • wyjaśnia, jaką rolę odgrywają ośrodek głodu i ośrodek sytości • wyjaśnia znaczenie gastryny i somatostatyny w funkcjonowaniu układu pokarmowego • analizuje wpływ odczynu roztworu na trawienie białek • charakteryzuje etapy trawienia poszczególnych składników pokarmowych w przewodzie pokarmowym • wyjaśnia, co dzieje się z wchłoniętymi produktami trawienia	czynników chemicznych lub fizycznych na aktywność enzymatyczną amylazy ślinowej trawiącej skrobię oraz formułuje wnioski na podstawie uzyskanych wyników • wyjaśnia mechanizm działania ośrodka głodu i ośrodka sytości	do naczyń krwionośnych • dowodzi, że na odczuwanie głodu i sytości mogą wpływać różne czynniki, np. stres • wyjaśnia na przykładzie sposoby regulacji czynności układu pokarmowego

92.	Zasady racjonalnego odżywiania się	• definiuje pojęcie <i>bilans energetyczny</i> • podaje, jakie jest zapotrzebowanie energetyczne człowieka w zależności od wieku, aktywności fizycznej i wykonywanej pracy (w kcal) • opisuje piramidę zdrowego żywienia i stylu życia • wskazuje, że wielkość porcji i proporcje składników posiłków są elementem racjonalnego odżywiania • wymienia podstawowe przyczyny i skutki otyłości • oblicza wskaźnik masy ciała (BMI) • wymienia podstawowe zaburzenia	• wyjaśnia, czym są bilans energetyczny dodatni i bilans energetyczny ujemny • charakteryzuje zasady racjonalnego odżywiania się • przedstawia argumenty potwierdzające, że spożywanie nadmiaru soli i słodczy jest szkodliwe dla organizmu • charakteryzuje przyczyny i skutki otyłości	• oblicza wskaźnik BMI dla osób obu płci w różnym wieku oraz określają na jego podstawie, czy dane osoby mają prawidłową masę ciała czy nadwagę lub niedowagę • analizuje piramidę zdrowego żywienia i stylu życia i przedstawia zalecenia dotyczące proporcji składników pokarmowych w spożywanych posiłkach • wyjaśnia różnice między bulimią a anoreksją	• opracowuje jednodniowy jadłospis zgodny z zasadami racjonalnego odżywiania się • charakteryzuje zaburzenia odżywiania i przewiduje ich skutki zdrowotne • przedstawia skutki otyłości u młodych osób • charakteryzuje otyłość oraz dowodzi jej negatywnego wpływu na zdrowie	• przedstawia pięć propozycji działań, których podjęcie pozwoliłoby zmniejszyć ryzyko wystąpienia otyłości u nastolatków

		odżywiania (bulimia, anoreksja)				
93.	Choroby układu pokarmowego	• podaje podstawowe metody diagnozowania chorób układu pokarmowego (badanie krwi, w tym próba wątrobowa, badanie kału, USG jamy brzusznej, badania endoskopowe) • klasyfikuje choroby układu pokarmowego na pasożytnicze, wirusowe i bakteryjne • wymienia nazwy chorób pasożytniczych i podaje nazwy pasożytów (tasiemiec, glista ludzka, owsik ludzki, włosień kręty) • wymienia bakteryjne i wirusowe choroby układu pokarmowego	• wymienia przyczyny i objawy chorób pasożytniczych układu pokarmowego • wymienia i opisuje wybrane wirusowe choroby przewodu pokarmowego, m.in. WZW typu A, B i C • charakteryzuje choroby układu pokarmowego: zespół złego wchłaniania, choroba Crohna, choroby nowotworowe (rak żołądka, rak jelita grubego)	• charakteryzuje podstawowe metody diagnozowania chorób układu pokarmowego • wymienia objawy chorób bakteryjnych, wirusowych i pasożytniczych oraz metody profilaktyki tych chorób • przedstawia czynniki ryzyka, które sprzyjają rozwojowi chorób nowotworowych układu pokarmowego	• rozpoznaje choroby układu pokarmowego na podstawie charakterystycznych objawów • omawia szczegółowo metody diagnozowania chorób układu pokarmowego: gastroskopię i kolonoskopię • dowodzi, że właściwa profilaktyka odgrywa ogromną rolę w walce z chorobami układu pokarmowego • omawia stosowane badania diagnostyczne, dzięki którym można wykryć chorobę Crohna	• przedstawia argumenty potwierdzające tezę, że choroby bakteryjne i wirusowe mogą mieć wpływ na powstawanie, wzrost i rozwój komórek nowotworowych układu pokarmowego • przeprowadza debatę na temat diety bezglutenowej z wykorzystaniem materiałów pochodzących z różnych źródeł popularnonaukowych i naukowych • na podstawie dostępnych źródeł przedstawia i opisuje nowoczesne metody endoskopii

		• podaje sposoby zapobiegania chorobom układu pokarmowego				
94.	Układ oddechowy u zwierząt	• definiuje pojęcia: <i>oddychanie komórkowe, wymiana gazowa, dyfuzja, ciśnienie cząsteczkowe (parcjalne)</i> • przedstawia etapy wymiany gazowej • przedstawia działanie płuc dyfuzyjnych i płuc wentylowanych • wymienia narządy wymiany gazowej u zwierząt wodnych i lądowych oraz podaje przykłady organizmów, u których występują te narządy • omawia warunki zachodzenia dyfuzji • porównuje wymianę gazową zewnętrzną z wymianą gazową wewnętrzną	• wyjaśnia, dlaczego dla wielu zwierząt proces wymiany gazowej odbywa się całą powierzchnią ciała • wyjaśnia różnice między płucami dyfuzyjnymi a płucami wentylowanymi • opisuje na podstawie schematu mechanizm podwójnego oddechania u ptaków • podaje grupy zwierząt, u których występują płuca wentylowane, i grupy zwierząt, u których występują płuca dyfuzyjne • uzasadnia związek między sposobem	• porównuje warunki wymiany gazowej w wodzie i na lądzie, uwzględniając wady i zalety tych środowisk • omawia działanie wieczek skrzelowych i tryskawki u ryb • określa, czy tchawki można zaliczyć do narządów wentylowanych • wyjaśnienie mechanizmu wentylacji u płazów, gadów, ptaków i ssaków • porównuje, określając tendencję ewolucyjną, budowę płuc zwierząt należących do kręgowców • określa, czym jest ciśnienie parcjalne	• wykazuje związek między lokalizacją (zewnętrzną i wewnętrzną) oraz budową powierzchni wymiany gazowej a środowiskiem życia • porównuje i analizuje wartości ciśnienia parcjalnego tlenu i dwutlenku węgla w ośrodkach biorących udział w wymianie gazowej	• wyjaśnia znaczenie funkcjonowania wspomagających wymianę gazową ryb (mechanizm wieczek skrzelowych, tryskawki)

		• przedstawia ewolucję płuc kręgowców • wyjaśnia znaczenie dyfuzji w wymianie gazowej	wymiany gazowej a wielkością i trybem życia zwierząt	i jakie ma ono znaczenie dla wymiany gazowej		
95.	Budowa i funkcje układu oddechowego	• definiuje pojęcie <i>surfaktant</i> • wymienia nazwy elementów budujących układ oddechowy i wskazuje, że składa się on z dróg oddechowych oraz płuc • wymienia funkcje poszczególnych elementów układu oddechowego człowieka • lokalizuje na schematach poszczególne elementy układu oddechowego • wyjaśnia różnicę między wymianą gazową	• przedstawia znaczenie układu oddechowego dla funkcjonowania organizmu • przedstawia budowę i rolę opłucnej • omawia funkcje głośni i nagłośni • omawia związek między budową a funkcją płuc • wyjaśnia związek między budową pęcherzyków płucnych a wymianą gazową • wykazuje, że wymiana gazowa oraz oddychanie komórkowe	• wyjaśnia zależności między budową poszczególnych odcinków układu oddechowego a ich funkcjami • omawia mechanizm powstawania głosu • wyjaśnia znaczenie surfaktantu dla prawidłowej wymiany gazowej w pęcherzykach płucnych • wykazuje na podstawie obserwacji mikroskopowych, że budowa pęcherzyków płucnych wynika z ich przystosowania do efektywnej dyfuzji	• wymienia czynniki decydujące o wysokości i natężeniu głosu • wyjaśnia różnicę w budowie krtani żeńskiej i krtani męskiej	• podaje argumenty potwierdzające duże znaczenie nagłośni podczas połykania pokarmu

		a oddychaniem komórkowym	umożliwiają funkcjonowanie organizmu			
96.	Wentylacja płuc i wymiana gazowa	• przedstawia mechanizm wentylacji płuc • definiuje pojęcia: <i>całkowita pojemność płuc</i>, <i>pojemność życiowa płuc</i>, <i>współczynnik oddechowy (RQ)</i> • podaje lokalizację ośrodka oddechowego i opisuje jego działanie • porównuje skład powietrza wdychanego ze składem powietrza wydychanego • wyjaśnia znaczenie przepony i mięśni międzyżebrowych w wentylacji płuc • wymienia rodzaje wymiany gazowej i podaje, gdzie one zachodzą	• omawia mechanizm wymiany gazowej zewnętrznej i mechanizm wymiany gazowej wewnętrznej • wskazuje różnicę między całkowitą pojemnością płuc a życiową pojemnością płuc • omawia rolę krwi w transporcie gazów oddechowych – tlenu i dwutlenku węgla • przeprowadza doświadczenie sprawdzające zawartość dwutlenku węgla w powietrzu wdychanym i wydychanym • wskazuje czynniki wpływające na wiązanie	• na podstawie wykresu analizuje zmiany zawartości procentowej oksyhemoglobiny w zależności od ciśnienia • przedstawia, opisuje i porównuje działanie innych białek wiążących tlen (hemoglobina płodu, mioglobina) • wyjaśnia znaczenie współczynnika oddechowego (RQ) • przedstawia, jakie problemy oddechowe mogą wystąpić u ludzi przebywających na dużych wysokościach lub znacznych głębokościach • wyjaśnia, jak temperatura, pH i ciśnienie parcjalne	• omawia mechanizm regulacji częstości oddechów • wyjaśnia mechanizm wymiany gazowej w płucach i w tkankach na podstawie gradientu ciśnień parcjalnych tlenu i dwutlenku węgla • wyjaśnia, w jaki sposób ciśnienie atmosferyczne wpływa na wymianę gazową	• omawia wpływ różnych czynników na wiązanie i oddawanie tlenu przez oksyhemoglobinę • przewiduje skutki wpływu zbyt niskiego i zbyt wysokiego ciśnienia atmosferycznego na prawidłowe funkcjonowanie organizmu

		• przedstawia przebieg dyfuzji gazów w płucach • wyjaśnia, na czym polega mechanizm wentylacji płuc • porównuje mechanizm wdechu z mechanizmem wydechu • określa zależności między oddychaniem, wentylacją i wymianą gazową	i oddawanie tlenu przez hemoglobinę • omawia transport dwutlenku węgla w organizmie człowieka • wykazuje związek między budową hemoglobiny a jej rolą w transporcie gazów	dwutlenku węgla wpływają na wysycenie oksyhemoglobiny		
97.	Zaburzenia funkcjonowania układu oddechowego	• wymienia zanieczyszczenia powietrza • wyjaśnia, w jaki sposób można chronić się przed smogiem • omawia skutki palenia tytoniu • wymienia metody diagnozowania chorób układu oddechowego (spirometria,	• klasyfikuje rodzaje zanieczyszczeń powietrza i wymienia ich źródła • wyjaśnia wpływ zanieczyszczeń powietrza na układ oddechowy • podaje źródła czadu • wykazuje szkodliwość palenia	• wyjaśnia zależność między występowaniem chorób dróg oddechowych a stanem wdychanego powietrza • omawia wpływ czadu na organizm człowieka • omawia sposoby zapobiegania	• przewiduje skutki chorób układu oddechowego • omawia sposoby diagnozowania i leczenia wybranych chorób układu oddechowego • proponuje i uzasadnia przykłady działań, które ograniczałyby	• przeprowadza pomiar objętości płuc z wykorzystaniem samodzielnie zrobionej aparatury oraz formułuje wnioski na podstawie uzyskanych wyników • przedstawia / podaje na podstawie dostępnych źródeł argumenty przemawiające za wyborem określonych metod

		bronchoskopia, RTG klatki piersiowej) wymienia nazwy chorób układu oddechowego (nieżyt nosa, przeziębienie, grypa, angina, gruźlica płuc, rak płuc, astma oskrzelowa, przewlekła obturacyjna choroba płuc)	papierosów, także elektronicznych - charakteryzuje choroby układu oddechowego (nieżyt nosa, przeziębienie, grypę, anginę, gruźlicę płuc, raka płuc, astmę oskrzelową, przewlekłą obturacyjną chorobę płuc) - podaje sposoby zapobiegania chorobom układu oddechowego	chorobom układu oddechowego - omawia przebieg badań diagnostycznych chorób układu oddechowego - na podstawie dostępnych źródeł wyjaśnia wpływ papierosów na funkcjonowanie układu oddechowego	tworzenie się smogu wskazuje oraz wyjaśnia różnice między bronchoskopią a gastroskopią	diagnozowania i leczenia niespecyficznych, nowych jednostek chorobowych lub nowych czynników wywołujących choroby układu oddechowego
98.	Układ krążenia u zwierząt	- wymienia rodzaje płynów ustrojowych będących nośnikami substancji w organizmach zwierząt - wymienia funkcje układu krwionośnego - omawia ogólną budowę układu krwionośnego u bezkręgowców i u kręgowców	- zamkniętym - klasyfikuje zwierzęta względu na rodzaj układu krwionośnego (otwarty lub zamknięty) - porównuje, określając tendencje ewolucyjne, budowę serca u poszczególnych gromad kręgowców	- porównuje układy krwionośne: otwarty i zamknięty - porównuje układ krwionośny jednoobiegowy i dwuobiegowy - wykazuje związek między budową układu krążenia a jego funkcją u poznanych grup zwierząt	- porównuje budowę układów krwionośnych bezkręgowców - wyjaśnia, jaką funkcję w sercu płazów pełni zastawka spiralna	- uzasadnia związek między rozmiarami ciała zwierząt oraz tempem metabolizmu a sposobem transportu substancji - wyjaśnia, dlaczego niektóre zwierzęta nie mają układu krwionośnego

		• wymienia rodzaje naczyń krwionośnych i ich funkcje • wymienia barwniki oddechowe u zwierząt i wskazuje ich funkcje • opisuje rodzaje barwników oddechowych i podaje przykłady grup, zwierząt u których występują • porównuje układ krwionośny otwarty z układem krwionośnym • omawia budowę serca kręgowców	• porównuje budowę układów krwionośnych strunowców • porównuje budowę serca kręgowców	• przedstawia korzyści wynikające z obecności całkowitej przegrody międzykomorowej w sercu ptaków i ssaków		
99.	Skład i funkcje krwi	• wymienia nazwy składników krwi • wymienia podstawowe funkcje krwi • definiuje pojęcia: <i>hematokryt, aglutynacja, próba krzyżowa, konflikt serologiczny</i>	• porównuje elementy komórkowe krwi pod względem budowy • wymienia nazwy i funkcje składników osocza • porównuje składniki krwi pod względem	• podaje zasady podziału leukocytów ze względu na obecność ziarnistości w ich cytoplazmie • analizuje proces naprawy uszkodzonego naczynia krwionośnego	• uzasadnia związek między cechami elementów morfotycznych krwi a funkcjami pełnionymi przez te elementy • określa, jaką rolę w procesie	• przewiduje skutki stanu chorobowego polegającego na krzepnięciu krwi wewnątrz naczyń • wyjaśnia mechanizm krzepnięcia krwi z uwzględnieniem szlaku zewnętrznego i szlaku wewnętrznego

		• przedstawia przebieg procesu krzepnięcia krwi • charakteryzuje układ grupowy krwi ABO • charakteryzuje i klasyfikuje składniki krwi • omawia funkcje krwi	pełnionych przez nie funkcji • wyjaśnia, na czym polega proces krzepnięcia krwi • przedstawia zasady przetaczania krwi • omawia konflikt serologiczny w zakresie Rh • wyjaśnia, na czym polega próba krzyżowa	• wyjaśnia mechanizm konfliktu serologicznego w zakresie Rh i podaje sposób zapobiegania mu	krzepnięcia krwi odgrywa trombina	
100.	Budowa i funkcje układu krwionośnego	• wymienia funkcje układu krwionośnego • określa położenie serca • podaje nazwy elementów budowy serca człowieka • podaje nazwy i role zastawek w sercu • wymienia typy naczyń krwionośnych	• porównuje tętnice z żyłami i naczyniami włosowatymi pod względem budowy anatomicznej i pełnionych funkcji • rozróżnia typy sieci naczyń krwionośnych	• wyjaśnia związek między budową anatomiczną i morfologiczną naczyń krwionośnych a pełnionymi przez nie funkcjami • charakteryzuje pracę zastawek w sercu	• charakteryzuje typy sieci naczyń krwionośnych • uzasadnia znaczenie występowania zastawek w żyłach i w sercu	• wyjaśnia różnicę między układem wrotnym a siecią dziwną
101.	Funkcjonowanie układu krwionośnego	• opisuje EKG • przedstawia, na czym polega automatyzm serca	• wyjaśnia, co oznaczają załamki P, Q, R, S i T na	• omawia budowę układu przewodzącego serca	• wyjaśnia rolę układu krwionośnego w utrzymywaniu homeostazy	• przedstawia drogę krwinki w układzie krwionośnym i podaje stan jej utlenowania na początku i na

	• opisuje cykl pracy serca • podaje funkcje krążenia wieńcowego • odróżnia krwiobieg duży od krwiobiegu małego • wskazuje prawidłowe wartości ciśnienia krwi i tętna człowieka • omawia, na podstawie schematu przepływ krwi w krwiobiegu dużym i w krwiobiegu małym • wyjaśnia, na czym polega automatyzm serca	elektrokardiogramie • definiuje objętość wyrzutową i objętość minutową serca • przedstawia mechanizmy, dzięki którym następuje przepływ krwi w żyłach (ssące działanie przedsionków serca, mechanizm pompy oddechowej i mechanizm pompy mięśniowej) • porównuje krwiobieg duży z krwiobiegiem małym pod względem pełnionych funkcji • przedstawia zasady obiegu ustrojowego i obiegu płucnego	• wyjaśnia cykl pracy serca • interpretuje wyniki pomiaru tętna i pomiaru ciśnienia krwi • wyjaśnia mechanizm pompy mięśniowej w kończynach dolnych • omawia sposób regulacji ciśnienia krwi w naczyniach • charakteryzuje krążenie wątrobowe • wyjaśnia, dlaczego ściana lewej komory jest grubsza od ściany prawej komory • wyjaśnia przyczynę różnicy między wartościami ciśnienia skurczowego a wartościami ciśnienia rozkurczowego krwi oraz podaje argumenty potwierdzające, że nieprawidłowe	• analizuje sposób przepływu krwi w żyłach kończyn dolnych • omawia różnicę między wartościami ciśnienia skurczowego a wartościami ciśnienia rozkurczowego krwi • wykazuje, że mimo niskiego ciśnienia w żyłach przepływ krwi przez nie jest możliwy	końcu swojej wędrówki, przyjmując jako początek np. lewy przedsionek (lub inną części serca) • charakteryzuje opór naczyń krwionośnych, uwzględniając czynniki, od których jest on uzależniony

				wartości ciśnienia krwi mogą zagrażać zdrowiu, a nawet życiu		
102.	Układ limfatyczny	- wymienia funkcje układu limfatycznego - wymienia nazwy narządów układu limfatycznego - przedstawia budowę i funkcje naczyń limfatycznych - określa sposób powstawania i funkcje limfy - omawia skład limfy i jej rolę	- określa funkcje narządów wchodzących w skład układu limfatycznego - charakteryzuje cechy naczyń limfatycznych - przedstawia współdziałanie układu krwionośnego i układu limfatycznego - przedstawia zależności między osoczem, płynem tkankowym i limfą	- porównuje narządy układu limfatycznego pod względem pełnionych przez nie funkcji - porównuje układ krwionośny z układem limfatycznym pod względem budowy i funkcji - podaje argumenty potwierdzające, że układ krwionośny i układ limfatyczny stanowią integralną całość	- ocenia znaczenie prawidłowego funkcjonowania narządów tworzących układ limfatyczny - porównuje naczynia limfatyczne i żyły pod względem budowy	- wyjaśnia, jakie znaczenie w utrzymywaniu homeostazy mają układ krwionośny i układ limfatyczny - przedstawia na podstawie dostępnych źródeł przyczyny obrzęków ciała, które są związane z funkcjonowaniem układu limfatycznego
103.	Choroby układu krążenia	- wymienia sposoby zapobiegania chorobom układu krążenia - wskazuje związek między stylem życia a chorobami układu krążenia	- wymienia przyczyny chorób układu krążenia - właściwie interpretuje podstawowe wyniki morfologii krwi i lipidogramu	przedstawia argumenty potwierdzające tezę, że właściwy styl życia jest najważniejszym elementem profilaktyki chorób układu krążenia	- rozdziela objawy chorób układu krążenia - wyjaśnia, na czym polega niewydolność układu krążenia - określa, jakie metody badań	- wskazuje metody diagnozowania poszczególnych chorób układu krążenia - prezentuje na podstawie dostępnych źródeł sposoby zapobiegania

		- wymienia metody diagnozowania chorób układu krążenia (badanie krwi, badanie Holtera, pomiar ciśnienia krwi, USG dopplerowskie, angiokardiografia, echokardiografia) - wymienia nazwy chorób układu krążenia (anemia, białaczka, nadciśnienie tętnicze, żylaki, miażdżycy, udar mózgu, choroba wieńcowa, zawał serca)	- charakteryzuje metody diagnozowania chorób układu krążenia - wyjaśnia, dlaczego należy badać ciśnienie krwi - charakteryzuje wybrane choroby układu krążenia	- omawia przyczyny, objawy i profilaktykę chorób układu krążenia - wskazuje różnice między badaniem EKG a badaniem echokardiografii	należy zastosować w diagnostyce chorób, np. choroby wieńcowej, miażdżycy czy anemii wykazuje, w jaki sposób niewłaściwa dieta, a także zbyt mała aktywna fizyczna mogą doprowadzić do rozwoju chorób układu krążenia	rozwojowi miażdżycy naczyń, w tym wieńcowych
104.	Budowa i funkcje układu odpornościowego	- definiuje pojęcia: <i>antygen, patogen, infekcja, główny układ zgodności tkankowej (MHC)</i> - wymienia funkcje układu odpornościowego - wymienia nazwy elementów układu odpornościowego (komórki, tkanki i narządy oraz	- przedstawia rodzaje cytokin i ich funkcje - przedstawia budowę i znaczenie w transplantologii głównego układu zgodności tkankowej - charakteryzuje i porównuje komórki układu	- klasyfikuje poszczególne elementy układu odpornościowego - wyjaśnia, na czym polega swoistość przeciwciał - porównuje rodzaje limfocytów w reakcji odpornościowej	- określa rolę fagocytozy w reakcjach odpornościowych - wyjaśnia, jaką funkcję pełnią cząsteczki przeciwciał, białka ostrej fazy i cytokiny w reakcji odpornościowej - omawia znaczenie antygenów	porównuje limfocyty biorące udział w reakcji odpornościowej pod względem pełnionych przez nie funkcji

		substancje zwane czynnikami humoralnymi) • przedstawia budowę, rodzaje i znaczenia przeciwciał • przedstawia rolę poszczególnych elementów układu odpornościowego • wymienia rodzaje limfocytów i wskazuje ich funkcje	odpornościowego: granulocyty, makrofagi, komórki tuczne, komórki dendrytyczne, limfocyty T i B, komórki NK	• wykazuje rolę poszczególnych tkanek, narządów, komórek i cząsteczek w reakcji odpornościowej	zgodności tkankowej w prawidłowym funkcjonowaniu układu odpornościowego	
105.	Rodzaje i mechanizmy odporności	• definiuje pojęcia: <i>odporność, reakcja zapalna</i> • wymienia główne rodzaje odporności (nieswoista i swoista) • wymienia trzy linie obrony organizmu • wymienia mechanizmy odporności humoralnej i komórkowej • wyjaśnia znaczenie szczepień ochronnych	• opisuje działanie barier obronnych • omawia przebieg reakcji zapalnej • porównuje odporność nabytą z odpornością wrodzoną • wyjaśnia mechanizm działania odporności wrodzonej • porównuje odporność nieswoistą z	• porównuje odporność komórkową z odpornością humoralną • wyjaśnia mechanizm działania odporności nabytej • wyjaśnia znaczenie pamięci immunologicznej • porównuje pierwotną odpowiedź immunologiczną z	• określa różnice dotyczące czasu uruchamiania się mechanizmów odporności humoralnej i odporności komórkowej • wykazuje celowość stosowania szczepionek • wyjaśnia etapy reakcji odpornościowej na przykładzie komórki nowotworowej	• przedstawia argumenty potwierdzające tezę, że apoptoza ma duże znaczenie dla zachowania homeostazy • wyjaśnia, w jaki sposób oraz w jakich sytuacjach w organizmie tworzy się pamięć immunologiczna

		- wymienia sposoby nabierania odporności swoistej - podaje, na czym polegają odpowiedź immunologiczna pierwotna i wtórna - określa znaczenie odporności czynnej i biernej - charakteryzuje odporność nieswoistą i swoistą	odpornością swoistą - definiuje pojęcie <i>pamięć immunologiczna</i> - wyjaśnia, na czym polegają humoralna i komórkowa odpowiedź immunologiczna - rozdziela rodzaje odporności swoistej - porównuje pierwotną odpowiedź immunologiczną z wtórną odpowiedzią immunologiczną	wtórną odpowiedzią immunologiczną - przedstawia przebieg fagocytozy patogenów przez komórki żerne - określa i uzasadnia, czy otrzymanie surowicy odpornościowej spowoduje wytworzenie w organizmie komórek pamięci	jako przejaw swoistej odpowiedzi komórkowej, a także jako przejaw swoistej odpowiedzi humoralnej	
106.	Zaburzenia funkcjonowania układu odpornościowego	- wymienia czynniki osłabiające układ odpornościowy - wymienia nazwy chorób autoimmunologicznych (bielactwo, reumatoidalne zapalenie stawów, choroba Hashimoto, łuszczyca)	- przedstawia mechanizm reakcji alergicznej - wykazuje, że alergia jest stanem nadwrażliwości organizmu - omawia przyczyny i profilaktykę AIDS	- wymienia przyczyny nieprawidłowych reakcji odpornościowych - przedstawia zasady przeszczepiania tkanek i narządów - analizuje na schemacie mechanizm	określa i uzasadnia, czy nadmierna odpowiedź immunologiczna może stanowić zagrożenie dla życia człowieka	- wykazuje związek zgodności tkankowej z immunosupresją oraz wykazuje ich znaczenie dla transplantologii - wyjaśnia, dlaczego tak trudno znaleźć dawcę narządów do przeszczepów, nawet wśród osób blisko

		• omawia sposoby zakażenia wirusem HIV • przedstawia reakcje alergiczne jako nadmierną reakcję układu odpornościowego • uzasadnia celowość stosowania przeszczepów • definiuje pojęcie <i>immunosupresja</i>	• charakteryzuje choroby autoimmunologiczne • charakteryzuje przebieg zakażenia wirusem HIV • podaje przyczyny alergii • wymienia podstawowe zasady, których należy przestrzegać przy przeszczepach	stosowania immunosupresji na przykładzie transplantacji szpiku kostnego • dowodzi, że AIDS jest chorobą układu odpornościowego		spokrewniony z chorym
107.	Osmoregulacja i wydalanie u zwierząt	• definiuje pojęcia: <i>osmoregulacja, bilans wodny, wydalanie, zwierzęta amonioteliczne, zwierzęta ureoteliczne, zwierzęta urikoteliczne</i> • wymienia produkty przemiany materii • wymienia cechy homeostazy wodno-elektrolitowej • wymienia narządy wydalnicze	• omawia bilans wodny zwierząt • charakteryzuje zwierzęta amonioteliczne, urikoteliczne i ureoteliczne • omawia budowę metanefrydium pierścienic • porównuje na podstawie schematów budowę przednercza, pranercza i zanercza	• porównuje azotowe produkty przemian oraz warunki środowiskowe, w których żyją zwierzęta amonioteliczne, ureoteliczne i urikoteliczne • charakteryzuje budowę narządów wydalniczych bezkręgowców i strunowców • wyjaśnia, w jaki sposób zachodzi osmoregulacja	• porównuje warunki życia na lądzie i w wodzie pod względem utrzymania równowagi wodno-mineralnej • uzasadnia związek między rodzajem wydalanych produktów przemian azotowych zwierząt a trybem ich życia • wykazuje konieczność	• wyjaśnia, dlaczego np. parzydełkowce nie mają narządów wydalniczych

		u bezkręgowców i strunowców • omawia mechanizm osmoregulacji u zwierząt lądowych i wodnych	• wskazuje tendencje ewolucyjne w budowie kanalików nerkowych	u zwierząt izosmotycznych, hiperosmotycznych i hipoosmotycznych	regulacji osmotycznej u zwierząt żyjących w różnych środowiskach	
108.	Budowa i funkcjonowanie układu moczowego	• wymienia funkcje układu moczowego • podaje nazwy zbędnych produktów przemiany materii • wymienia drogi usuwania zbędnych produktów metabolizmu • wskazuje na schematach elementy układu moczowego i podaje ich nazwy • podaje nazwy procesów zachodzących w nerkach podczas powstawania moczu • określa lokalizację ośrodka wydalania • podaje nazwy oraz miejsce powstawania i wydzielania hormonów	• przedstawia istotę procesu wydalania • charakteryzuje narządy układu moczowego • omawia budowę anatomiczną nerki • opisuje na podstawie schematu cykl mocznikowy • charakteryzuje procesy zachodzące w nefronie • wymienia drogi wydalania zbędnych produktów przemiany materii • omawia proces powstawania moczu • omawia kontrolę hormonalną wydalanego moczu	• wyjaśnia, dlaczego cykl mocznikowy jest procesem anabolicznym • porównuje sposoby wydalania trzech głównych produktów metabolizmu: amoniaku, dwutlenku węgla i nadmiaru wody • omawia budowę i funkcje nefronu • porównuje procesy zachodzące w nefronie • przedstawia znaczenie cyklu mocznikowego w utrzymaniu homeostazy • porównuje skład i ilość moczu pierwotnego	• wskazuje przystosowania w budowie układu moczowego do pełnienia swoich funkcji • omawia mechanizm wydalania moczu • wyjaśnia regulację poziomu wody we krwi i objętość wydalanego moczu • analizuje wpływ hormonów na funkcjonowanie nerek • charakteryzuje wewnątrzwydzielnicze funkcje nerek • opisuje rolę hormonów w utrzymaniu równowagi wodnej organizmu	• wyjaśnia, jaką rolę odgrywa układ moczowy w utrzymywaniu homeostazy • wyjaśnia mechanizm regulacji poziomu wody we krwi i w wydalonym moczu oraz wskazuje na rolę układu hormonalnego w tym mechanizmie • wyjaśnia, jak powstaje mocz hipertoniczny, uwzględniając budowę pętli nefronu

		regulujących produkcję moczu • podaje nazwę hormonów produkowanych przez nerki i podaje ich rolę • wymienia nazwy składników moczu pierwotnego i moczu ostatecznego • wyróżnia substraty i produkty cyklu moczniowego	przez wazopresynę i aldosteron • charakteryzuje hormony wydzielane przez nerki (renina, erytropoetyna) • analizuje na podstawie schematu przebiegu cyklu moczniowego • omawia regulację nerwową wydalania moczu • podaje sytuacje, w których objętość moczu może być zmniejszona	ze składem i ilością moczu ostatecznego • wyjaśnia, jaką rolę odgrywają nerki w osmoregulacji • porównuje resorpcję zwrotną z procesem sekrecji		
109.	Choroby układu moczowego	• wymienia metody diagnozowania chorób układu moczowego (USG jamy brzusznej, urografia, badania moczu) • analizuje wyniki badania składu moczu zdrowego człowieka • wymienia choroby układu moczowego	• charakteryzuje metody diagnozowania chorób układu moczowego • wymienia cechy moczu zdrowego człowieka • omawia zasady higieny układu moczowego	• charakteryzuje najczęstsze choroby układu moczowego • ocenia znaczenie dializy jako metody postępowania medycznego przy niewydolności nerek • wymienia składniki moczu, które mogą wskazywać na chorobę lub uszkodzenie nerek	• rozpoznaje objawy chorób układu moczowego • wyjaśnia, na czym polegają hemodializa i dializa otrzewnowa	• dowodzi dużego znaczenia badań moczu w diagnostyce chorób nerek • uzasadnia na podstawie różnych źródeł, że mocz może być wykorzystywany do stawiania szybkich diagnoz, np. potwierdzania ciąży

		(zakażenie dróg moczowych, kamica nerkowa, niewydolność nerek) • wymienia przyczyny chorób układu moczowego • przedstawia cel stosowania dializy • podaje zasady profilaktyki chorób układu moczowego		• omawia przyczyny, diagnostykę i profilaktykę chorób nerek		
110.	Układ nerwowy u zwierząt	• definiuje pojęcia: <i>odruch, łuk odruchowy</i> • przedstawia typy układów nerwowych bezkręgowców • omawia budowę i funkcje poszczególnych elementów budowy mózgowia kręgowców • podaje rodzaje odruchów • porównuje odruchy warunkowe i bezwarunkowe	• przedstawia i wymienia cechy układów nerwowych bezkręgowców • wskazuje tendencje ewolucyjne w budowie mózgowia kręgowców • charakteryzuje budowę układu nerwowego strunowców • wyjaśnia, na czym polega proces cefalizacji • porównuje budowę mózgowia kręgowców	• porównuje układy nerwowe bezkręgowców • analizuje etapy ewolucji układu nerwowego bezkręgowców • podaje cechy budowy układu nerwowego głowonogów • rozróżnia i opisuje ośrodkowy i obwodowy układ nerwowy u kręgowców	• wymienia czynniki mające w pływ na budowę i stopień zaawansowania układu nerwowego • porównuje odruchy obronne i zachowawcze z odruchami warunkowymi i bezwarunkowymi • wykazuje konieczność zmian ewolucyjnych w budowie układu nerwowego u zwierząt w zależności od symetrii ciała oraz	• uzasadnia przyczyny różnic w budowie układu nerwowego u zwierząt w zależności od trybu życia, np. między polipem a meduzą •

					ich przystosowań do środowiska, w którym żyją	
111.	Budowa i działanie układu nerwowego	- wymienia nazwy podstawowych elementów układu nerwowego - wymienia funkcje układu nerwowego - podaje nazwy i funkcje części neuronu - podaje funkcje komórek glejowych - podaje funkcję osłonki mielinowej - opisuje mechanizm przewodzenia impulsu nerwowego - podaje, co oznacza pobudliwość komórek nerwowych - definiuje pojęcia: <i>impuls nerwowy, polaryzacja, depolaryzacja, repolaryzacja, refrakcja</i> - opisuje na podstawie schematu budowę	- omawia ogólną budowę układu nerwowego - porównuje dendryty z aksonem - rozdziela neurony pod względem funkcjonalnym (neurony czuciowe, neurony ruchowe, neurony pośredniczące) - charakteryzuje budowę synapsy chemicznej - wyjaśnia funkcjonowanie synapsy chemicznej i synapsy elektrycznej - omawia rolę neuroprzekaźników w pobudzających i	- charakteryzuje komórki glejowe pod względem budowy, rodzajów i ich funkcji - wyjaśnia, na czym polegają: polaryzacja, depolaryzacja i repolaryzacja - omawia proces przekazywania impulsów nerwowych między komórkami - charakteryzuje różnice między synapsą chemiczną a synapsą elektryczną - klasyfikuje i opisuje neuroprzekaźniki	- wskazuje różnice między polaryzacją a repolaryzacją - porównuje budowę oraz szybkość przewodzenia włókien mielinowych i bezmielinowych - wykazuje związek budowy neuronu z funkcją przewodzenia impulsu nerwowego	omawia funkcjonowanie pompy sodowo-potasowej podczas przesyłania impulsu nerwowego

		i działanie synapsy chemicznej i elektrycznej • wymienia przykłady neuroprzekaźników • definiuje pojęcia: <i>potencjał spoczynkowy</i>, <i>potencjał czynnościowy</i> • wymienia cechy potencjału czynnościowego • opisuje sposób przekazywania impulsu nerwowego przez neurony	neuroprzekaźników w hamujących • przedstawia znaczenie pompy sodowo-potasowej w funkcjonowaniu neuronu i przesyłaniu impulsu nerwowego			
112.	Ośrodkowy układ nerwowy	• podaje nazwy elementów ośrodkowego układu nerwowego • wymienia funkcje mózgowia • wymienia nazwy płatów mózgowych i wskazuje na schemacie ich położenie • przedstawia budowę i rolę rdzenia kręgowego	• omawia budowę ośrodkowego układu nerwowego • omawia rolę poszczególnych części mózgowia • klasyfikuje mózgowie ze względu na przebieg rozwoju zarodkowego, a także stosuje podział medyczny mózgowia	• wykazuje, że mózg jest częścią mózgowia • charakteryzuje poszczególne części mózgowia • określa rolę płynu mózgowo-rdzeniowego i opon mózgowych • charakteryzuje pod względem budowy i funkcji układ limbiczny	• porównuje mózg i rdzeń kręgowy pod względem budowy i pełnionych funkcji • lokalizuje położenie oraz wyjaśnia funkcje ośrodków korowych	• wyjaśnia na podstawie różnych źródeł, dlaczego istota szara i istota biała są ułożone odmiennie w mózgu i w rdzeniu kręgowym • weryfikuje na podstawie różnych źródeł, w tym danych z czasopism popularnonaukowych, prawdziwość stwierdzenia, że mózg wykorzystuje tylko

		na podstawie schematu • przedstawia rolę płynu mózgowo-rdzeniowego i opon mózgowych • podaje funkcje układu limbicznego	• rozróżnia płaty w korze mózgowej • charakteryzuje budowę i funkcję rdzenia kręgowego • porównuje położenie istoty szarej z położeniem istoty białej w mózgowiu i rdzeniu kręgowym • omawia funkcje mózdzku			10% swoich możliwości
113.	Obwodowy układ nerwowy	• przedstawia budowę i funkcje obwodowego układu nerwowego • wymienia rodzaje nerwów wyróżnione ze względu na kierunek przewodzenia informacji (nerwy ruchowe, nerwy czuciowe, nerwy mieszane) • wymienia i opisuje nerwy czaszkowe, nerwy rdzeniowe i zwoje nerwowe	• omawia budowę nerwu • przedstawia rolę nerwów czuciowych, nerwów ruchowych i nerwów mieszanych • charakteryzuje elementy łuku odruchowego • opisuje przebieg reakcji odruchowej na podstawie schematu	• analizuje przebieg reakcji odruchowej • porównuje odruchy warunkowe z odruchami bezwarunkowymi • opisuje drogę, którą pokonuje impuls w łuku odruchowym w dowolnej sytuacji, np. po ukłuciu palca igłą • wyjaśnia, w jaki sposób można wyrobić w sobie odruch uczenia się	• dowodzi znaczenia odruchów warunkowych w uczeniu się • porównuje odruchy monosynaptyczne z odruchami polisynaptycznymi • wyjaśnia, jakie znaczenie mają dla człowieka odruchy mrugania i zmiany wielkości źrenicy pod wpływem światła	• planuje przebieg doświadczenia, którego celem będzie nauczenie psa, aby spał na swoim legowisku, a nie w łóżku dziecka • podaje przykłady odruchów bezwarunkowych oraz wyjaśnia, jakie mają one znaczenie dla funkcjonowania człowieka

		• omawia pamięć i jej rodzaje • wymienia nazwy elementów łuku odruchowego • definiuje pojęcia: <i>nerw, odruchy bezwarunkowe, odruchy warunkowe</i> • przedstawia przykłady odruchów warunkowych i odruchów bezwarunkowych • rozróżnia nerwy czaszkowe i nerwy rdzeniowe	• wyjaśnia, w jaki sposób powstaje odruch warunkowy • porównuje rodzaje pamięci	• wykazuje, że powstanie odruchu warunkowego wymaga skojarzenia bodźca obojętnego z bodźcem kluczowym wywołującym odruch bezwarunkowy		
114.	Autonomiczny układ nerwowy	• klasyfikuje części układu nerwowego pod względem funkcjonalnym • rozróżnia somatyczny i autonomiczny układ nerwowy • wymienia elementy i funkcje układu autonomicznego • podaje przykłady sytuacji, w których działa układ współczulny,	• omawia funkcje układu autonomicznego • wskazuje różnice w budowie części współczulnej i części przywspółczulnej układu autonomicznego • wskazuje lokalizację struktur nerwowych	• porównuje część współczulną autonomicznego układu nerwowego z częścią przywspółczulną tego układu pod względem budowy i funkcji • przedstawia rolę autonomicznego układu nerwowego w utrzymaniu homeostazy	• wykazuje antagonizm czynnościowy części współczulnej i części przywspółczulnej układu autonomicznego • podaje różnice w funkcjonowaniu układów somatycznego i autonomicznego	• ocenia aktywność części współczulnej i części przywspółczulnej w nietypowych sytuacjach oraz uzasadnia swoją ocenę • wyjaśnia, dlaczego przed stresującym wydarzeniem, np. egzaminem, nie ma się ochoty na spożywanie posiłku

		oraz przykłady sytuacji, w których działa układ przywspółczulny • wymienia strukturę układu autonomicznego	autonomicznego układu • wyjaśnia, jakie znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania organizmu ma antagonistyczne działanie części współczulnej i części przywspółczulnej • wyjaśnia pojęcie <i>antagonizm czynnościowy</i>		• wyjaśnia, w jaki sposób układ współczulny przygotowuje organizm do wysiłku fizycznego	
115.	Higiena i choroby układu nerwowego	• podaje zasady higieny układu nerwowego • przedstawia znaczenie snu dla organizmu • definiuje pojęcia: <i>uzależnienie, kryzys psychiczny, dopalacze</i> • wymienia konsekwencje uzależnienia się od substancji psychoaktywnych, w tym dopalaczy	• podaje sposoby zmniejszenia ryzyka powstawania uzależnień • ocenia znaczenie snu dla prawidłowego funkcjonowania organizmu • charakteryzuje fazy snu • wyjaśnia znaczenie wczesnej diagnostyki w ograniczaniu społecznych	• omawia metody diagnozowania chorób układu nerwowego • wyjaśnia, na czym polega mechanizm powstawania uzależnienia • dowodzi, że uzależnienie to choroba układu nerwowego • charakteryzuje przyczyny i objawy wybranych chorób układu nerwowego	• przedstawia profilaktykę wybranych chorób układu nerwowego • wyjaśnia mechanizm powstawania uzależnienia • ocenia na podstawie zdobytych informacji słuszność stwierdzenia, że telefony komórkowe mają negatywny wpływ	• wyszukuje na podstawie dostępnych źródeł informacje na temat czynników ryzyka wystąpienia schizofrenii i depresji • wyjaśnia, że uzależnienie to choroba układu nerwowego związana ze zwiększeniem poziomu dopaminy w tzw. układzie nagrody, a także omawia wpływ uzależnień na organizm

		• przedstawia wybrane choroby układu nerwowego (choroba Alzheimera, choroba Parkinsona, schizofrenia, depresja) • wymienia podstawowe metody diagnozowania chorób układu nerwowego: elektroencefalografia (EEG), tomografia komputerowa (TK), rezonans magnetyczny (MRI)	skutków chorób układu nerwowego • charakteryzuje reakcję organizmu zwaną kryzysem psychicznym (załamaniem nerwowym)	• porównuje przebieg choroby Parkinsona z przebiegiem choroby Alzheimera	na funkcjonowanie układu nerwowego	
116.	Narządy zmysłów u zwierząt	• definiuje pojęcia: <i>receptor, adaptacja oka, akomodacja oka</i> • wskazuje kryterium podziału receptorów • klasyfikuje receptory ze względu na rodzaj odbieranego bodźca • wymienia narządy zmysłów u zwierząt i podaje ich funkcje	• charakteryzuje poszczególne receptory • przedstawia etapy ewolucji oka prostego • omawia zmysł dotyku, w tym charakteryzuje linię boczną u ryb • charakteryzuje narządy zmysłów zwierząt pod	• wyjaśnia, w jaki sposób funkcjonuje zmysł słuchu i równowagi • wskazuje lokalizację receptorów odpowiedzialnych za odbiór wrażeń słuchowych	• porównuje budowę oka pęcherzykowego bezkręgowców z budową oka kręgowców • porównuje narządy równowagi bezkręgowców z narządami równowagi kręgowców	• uzasadnia, dlaczego większość narządów zmysłów u zwierząt znajduje się w przednim odcinku ciała

		• podaje narządy równowagi bezkręgowców i kręgowców	względem budowy i funkcji			
117.	Budowa i działanie narządu wzroku	• wymienia elementy oka • wymienia elementy gałki ocznej • wymienia funkcje oka • wymienia elementy aparatu ochronnego gałki ocznej • określa funkcje poszczególnych elementów narządu wzroku • definiuje pojęcie <i>akomodacja</i> • wymienia nazwy wad wzroku • wymienia przykłady chorób i zaburzeń widzenia (jaskra, zaćma, zwyrodnienie plamki, daltonizm) • wskazuje podstawowe zasady higieny wzroku • przedstawia drogę, którą pokonuje	• omawia drogę impulsu nerwowego od siatkówki do ośrodka wzroku w korze mózgowej • wymienia cechy obrazu powstającego na siatkówce • wyjaśnia, na czym polega akomodacja oka • nazywa barwniki światłoczułe w pręcikach i czopkach • opisuje na podstawie schematu procesy chemiczne zachodzące w fotoreceptorach • wymienia przyczyny wad wzroku	• porównuje pręciki z czopkami • charakteryzuje wady wzroku i sposoby ich korekcji • wyjaśnia mechanizm widzenia • wyjaśnia procesy chemiczne zachodzące w fotoreceptorach • określa, dzięki czemu jest możliwe widzenie barwne	• uzasadnia znaczenie widzenia dwuocznego • charakteryzuje wybrane choroby wzroku • wyjaśnia, dlaczego człowiek może widzieć przestrzennie • wskazuje i wyjaśnia różnice między akomodacją a adaptacją oka • wyjaśnia, na czym polegają wady wzroku: krótkowzroczność, dalekowzroczność i astygmatyzm, oraz przedstawia sposoby ich korekcji	• na podstawie dostępnych źródeł podaje produkty, które powinny być spożywane przez osoby pracujące przez długi czas przed monitorem • uzasadnia, że właściwa dieta, właściwe oświetlenie, unikanie zanieczyszczeń pyłowych oraz inne czynniki mają istotny wpływ dla utrzymania narządu wzroku w dobrej kondycji

		światło w gałce ocznej	• omawia sposoby korygowania wad wzroku			
118.	Ucho – narząd zmysłu słuchu i równowagi	• wymienia elementy budowy ucha • opisuje elementy budowy ucha • przedstawia drogę, którą pokonuje dźwięk w uchu • przedstawia budowę narządu równowagi • określa podstawowe funkcje elementów narządu zmysłu słuchu i zmysłu równowagi • wymienia negatywne skutki oddziaływania hałasu na funkcjonowanie organizmu • charakteryzuje budowę i funkcję narządu równowagi	• omawia wpływ hałasu na zdrowia • rozróżnia i opisuje ucho zewnętrzne, ucho środkowe oraz ucho wewnętrzne • opisuje drogę fal dźwiękowych w uchu • omawia drogę impulsu nerwowego prowadzącą do powstania wrażeń słuchowych • wyjaśnia, w jaki sposób trąbka słuchowa wyrównuje ciśnienie po obu stronach błony bębenkowej • wykazuje, że receptory słuchu i równowagi są	• omawia mechanizm powstawania wrażeń słuchowych • opisuje działanie narządu równowagi podczas ruchu w płaszczyźnie pionowej oraz w płaszczyźnie poziomej • charakteryzuje zakres wrażliwości ludzkiego słuchu, uwzględniając wysokość oraz natężenie rejestrowanych dźwięków • określa zakres częstotliwości dźwięku, na który reaguje ludzkie ucho	• wyjaśnia, w jaki sposób płyn wypełniający kanały półkoliste generuje powstawanie bodźców przekształcanych w impulsy nerwowe • przedstawia konsekwencje, jakie ma dla zdrowia człowieka częste słuchanie dźwięków przekraczających 90 dB	• wyjaśnia, w jaki sposób działa narząd równowagi, gdy człowiek pochyla się i gdy wykonuje ruchy obrotowe • wykazuje, w jaki sposób narząd równowagi reaguje w nietypowych sytuacjach

			mechanoreceptorami • wyjaśnia zasadę działania narządu równowagi			
119.	Narządy smaku oraz węchu	• przedstawia budowę narządu smaku • przedstawia podstawowe funkcje narządu smaku • wymienia nazwy pięciu podstawowych smaków odczuwanych przez człowieka • przedstawia budowę narządu węchu • wymienia funkcje narządu węchu • wyjaśnia biologiczne znaczenie zmysłów smaku i węchu • charakteryzuje budowę narządów smaku i węchu	• wyjaśnia, w jaki sposób powstają wrażenia smakowe i zapachowe • opisuje mechanizm powstawania wrażeń węchowych i smakowych • dowodzi, że komórki zmysłowe występujące w narządach smaku i węchu należą do chemoreceptorów	• wykazuje znaczenie zmysłów węchu i smaku w ochronie organizmu przed zagrożeniami, np. przed zatruciem drogą oddechową lub drogą pokarmową • wykazuje związek między budową narządów smaku i węchu a ich funkcjami	• wyjaśnia znaczenie adaptacyjne narządu węchu	• planuje i przeprowadza obserwację dotyczącą współdziałania narządu smaku z narządem węchu (z wykorzystaniem np. musów owocowo-warzywnych) oraz formułuje wnioski na podstawie uzyskanych wyników obserwacji
120.	Układ hormonalny u zwierząt	• podaje znaczenie układu hormonalnego u zwierząt	• charakteryzuje gruczoły endokrynne i egzokrynne	• charakteryzuje działanie feromonów	• między sposobem przekazywania informacji w układzie	• dowodzi współdziałania różnych hormonów w regulacji

		• definiuje pojęcia: <i>hormon, gruczoł dokrewny, gruczoły egzokrynne i endokrynne, feromony</i> • przedstawia różnicę między funkcją gruczołu zewnątrzwydzielniczego a funkcją gruczołu wewnątrzwydzielniczego	• omawia na podstawie schematu regulację hormonalną przeobrażenia zupełnego u owadów • porównuje działanie układu nerwowego z działaniem układu hormonalnego • podaje nazwy hormonów odpowiadających za przeobrażenia u owadów	• wyjaśnia różnice między gruczołami endokrynnymi a gruczołami egzokrynnymi	nerwowym i układzie hormonalnym	hormonalnej przeobrażenia zupełnego u owadów
121.	Budowa i rola układu hormonalnego	• przedstawia budowę układu hormonalnego • określa położenie gruczołów dokrewnych • dzieli gruczoły na wewnątrzwydzielnicze i zewnątrzwydzielnicze	• charakteryzuje gruczoły dokrewnne • przedstawia rolę hormonów tkankowych na przykładzie erytropoetyny, gastryny i histaminy • opisuje sposoby działania hormonów • przedstawia działanie	• porównuje sposoby działania hormonów • stosuje kryterium podziału hormonów ze względu na ich budowę chemiczną i ze względu na miejsce i zakres działania • klasyfikuje hormony ze względu na ich sposób działania	• wyjaśnia przyczyny różnic między działaniem hormonów steroidowych a działaniem hormonów niesteroidowych • przyporządkowuje hormony odpowiednim gruczołom na podstawie przedstawionych funkcji	• dowodzi współdziałania różnych hormonów w regulacji tempa metabolizmu, rytmu dobowego i wzrostu organizmu • wyjaśnia na podstawie dostępnych źródeł, w jaki sposób współdziałanie hormonów wpływa na utrzymywanie homeostazy

		• wymienia gruczoły dokrewne • wymienia sposoby działania hormonów (autokryjne, parakryjne, endokryjne, neurokryjne) • dzieli hormony na steroidowe i niesteroidowe oraz na hormony o działaniu ogólnym i hormony tkankowe • wymienia nazwy hormonów wydzielanych przez poszczególne gruczoły dokrewne • przyporządkowuje nazwy hormonów odpowiednim gruczołom dokrewnym	hormonów steroidowych i działanie hormonów niesteroidowych • przedstawia rolę poszczególnych hormonów • wymienia funkcje podwzgórza i przysadki w utrzymaniu homeostazy • przedstawia trzustkę jako gruczoł o podwójnym działaniu • wyjaśnia rolę podwzgórza i przysadki w utrzymaniu homeostazy	• klasyfikuje hormony na takie, których stężenie we krwi ulega znacznym wahaniom, oraz takie, których stężenie we krwi jest utrzymywane na względnie stałym poziomie • przedstawia mechanizm działania hormonów białkowych i steroidowych • wyjaśnia mechanizm działania hormonów na osi: podwzgórze – przysadka – tkanka docelowa	• wskazuje i analizuje wpływ danych hormonów w regulacji rytmu dobowego, tempa metabolizmu i wzrostu organizmu	
122.	Regulacja wydzielania hormonów	• definiuje pojęcie <i>ujemne sprzężenie zwrotne</i> • wymienia nazwy hormonów przysadki i podaje ich funkcje	• omawia działanie hormonów podwzgórza i przysadki • wyjaśnia antagonistyczne działanie hormonów	• analizuje mechanizm ujemnego sprzężenia zwrotnego na przykładzie regulacji wydzielania hormonów tarczycy,	• wyjaśnia, że podwzgórze i przysadka odgrywają nadrzędną rolę w regulacji hormonalnej	• dowodzi istnienia związku między układem dokrewnym a układem nerwowym oraz wyjaśnia rolę tych układów w utrzymywaniu homeostazy

		• wyjaśnia, jakie znaczenie dla funkcjonowania organizmu mają hormony tropowe • przedstawia na podstawie schematu antagonistyczne działanie hormonów • wymienia funkcje i przykłady hormonów uwalniających (liberyny) i hormonów hamujących (statyny) • wyjaśnia, na czym polega antagonistyczne działanie hormonów • podaje przykłady hormonów działających antagonistycznie	na przykładzie insuliny i glukagonu oraz kalcytoniny i parathormonu • omawia na podstawie schematu mechanizm ujemnego sprzężenia zwrotnego na przykładzie regulacji poziomu hormonów tarczycy, kory nadnerczy i gonad	kory nadnerczy i gonad • porównuje działanie układu hormonalnego z działaniem układu nerwowego	• uzasadnia, że poziomy glukozy i poziom wapnia we krwi muszą podlegać ścisłej regulacji, uwzględniając funkcje glukozy i wapnia w organizmie	• wykazuje, które z właściwości przysadki pozwalają uznać ją za gruczoł nadrzędny wobec pozostałych gruczołów dokrewnych
123.	Nadczynność i niedoczynność gruczołów dokrewnych. Stres	• definiuje pojęcia: <i>nadczynność gruczołu, niedoczynność gruczołu, stres, stresory</i>	• przedstawia objawy nadczynności i niedoczynności wybranych gruczołów	• omawia diagnostykę i sposób leczenia zaburzeń układu hormonalnego • charakteryzuje wybrane choroby	• wyjaśnia, jaką rolę odgrywa podwzgórze w reakcji stresowej • opisuje możliwe skutki zaburzeń	• na podstawie dostępnych źródeł wyjaśnia zmiany, które zachodzą w organizmie podczas

		- wymienia nazwy chorób wynikających z niedoboru lub nadmiaru wybranych hormonów - przedstawia profilaktykę i objawy cukrzycy - wymienia różne typy stresorów - podaje wybrane choroby układu hormonalnego (choroba Hashimoto, akromegalia, choroba Gravesa–Basedowa, tężyczka, gigantyzm, karłowatość, choroba Addisona, zespół Cushinga) - podaje sposoby radzenia sobie ze stresem	wydzielania wewnętrznego - opisuje typy cukrzycy - wyjaśnia metody diagnostyki i profilaktyki cukrzycy - porównuje cukrzycę typu I z cukrzycą typu II	układu hormonalnego - porównuje stres krótkotrwały ze stresem długotrwałym - charakteryzuje przebieg reakcji stresowej	wydzielania wybranych hormonów	krótkotrwałego i długotrwałego stresu
124.	Rozmnażanie i rozwój u zwierząt	wyjaśnia, na czym polega rozmnażanie bezpłciowe i rozmnażanie płciowe zwierząt	- określa wady i zalety rozmnażania bezpłciowego - wyjaśnia, na czym polegają	wyjaśnia, dlaczego u pasożytów wewnętrznych i zwierząt mało ruchliwych	porównuje etapy rozwoju zarodkowego zwierząt pierwoustych i	uzasadnia znaczenie rozmnażania płciowego i bezpłciowego w odniesieniu do

		• wymienia sposoby rozmnażania bezpłciowego i podaje przykłady grup zwierząt, u których one występują • porównuje zapłodnienie zewnętrzne z zapłodnieniem wewnętrznym • przedstawia istotę rozmnażania płciowego • przedstawia rolę błon płodowych w rozwoju zarodkowym • definiuje pojęcia: <i>rozdzielнопłciowość</i>, <i>obojnactwo</i> (<i>hermafrodytyzm</i>), <i>dymorfizm płciowy</i>, <i>ontogeneza</i> • wskazuje różnice między żywicielem pośrednim a żywicielem ostatecznym • wymienia etapy rozwoju	zapłodnienie krzyżowe i samozapłodnienie, oraz podaje przykłady zwierząt, u których zachodzą te procesy • porównuje systemy rozrodcze (poligamia, monogamia) • charakteryzuje zwierzęta jajorodne, jajożyworodne i żyworodne oraz podaje ich przykłady • wyjaśnia, na czym polega partenogeneza (dzieworództwo) i heterogonia • charakteryzuje kolejne etapy rozwoju zarodkowego organizmu • wskazuje kryterium podziału zwierząt na	występuje obojnactwo • charakteryzuje przebieg bruzdkowania w zależności od rodzaju jaj i podaje przykłady zwierząt, u których ono występuje • omawia sposób powstania wtórnej jamy ciała u pierwoustych i wtóroustych • porównuje przebieg rozwoju prostego z przebiegiem rozwoju złożonego • wyjaśnia różnice między rozwojem prostym a rozwojem złożonym • porównuje przeobrażenie zupełne z przeobrażeniem niezupełnym u owadów, uwzględniając	zwierząt wtóroustych • rolę poczwarki • wymienia przykłady zwierząt będących hermafrodytami • wykazuje związek między ilością żółtka w jajach a typem rozrodu u zwierząt • dowodzi, że błony płodowe są najważniejszą adaptacją owodniowców do środowiska lądowego	zmienności genetycznej

		zarodkowego organizmu • wymienia przykłady zwierząt o rozwoju prostym i złożonym • wymienia rodzaje bruzdkowania • wymienia błony płodowe • klasyfikuje jaja ze względu na ilość i rozmieszczenie żółtka	pierwouste i wtórouste			
125.	Budowa i funkcje męskich narządów rozrodczych	• wymienia nazwy elementów męskiego układu rozrodczego • wymienia funkcje męskich narządów płciowych • przedstawia budowę elementów męskiego układu rozrodczego • definiuje pojęcia: <i>ejakulat, pojemność, erekcja, ejakulacja, nasienie</i> • wymienia etapy spermatogenezy	• charakteryzuje budowę i funkcje męskich narządów rozrodczych • rozpoznaje na schemacie elementy męskiego układu rozrodczego • wymienia gruczoły dodatkowe (pęcherzyki nasienne, gruczoł krokowy, gruczoły opuszkowo-cewkowe) • wyjaśnia funkcje testosteronu w	• omawia budowę poszczególnych elementów męskiego układu rozrodczego • omawia rolę poszczególnych gruczołów dodatkowych w produkcji składników nasienia • wyjaśnia, dlaczego jądra są zarówno gonadami, jak i narządami wydzielania wewnętrznego • określa i uzasadnia, który z podziałów	• uzasadnia związek między budową męskich narządów płciowych a ich funkcją	• wyjaśnia znaczenie budowy i funkcji prącia w dostarczaniu plemników do organizmu kobiety

		• omawia przebieg spermatogenezy • przedstawia budowę i funkcję plemnika	organizmie mężczyzny • wskazuje różnice między spermatogonium a plemnikiem • określa funkcje elementów budujących plemnik • wyjaśnia, jakie zmiany w ilości DNA zachodzą w męskich komórkach płciowych podczas spermatogenezy	zachodzących podczas spermatogenezy – mitozą czy mejozą – zapewnia różnorodność genetyczną potomstwa		
126.	Budowa i funkcje żeńskich narządów rozrodczych	• przedstawia funkcje żeńskiego układu rozrodczego • wymienia nazwy elementów budujących żeński układ rozrodczy • definiuje pojęcia: <i>oogeneza</i>, <i>menopauza</i> • podaje budowę oocytu II rzędu • wymienia fazy cyklu menstruacyjnego	• charakteryzuje budowę i funkcje żeńskich narządów rozrodczych • rozróżnia zewnętrzne i wewnętrzne narządy żeńskiego układu rozrodczego • rozpoznaje na schemacie elementy	• wskazuje różnice i podobieństwa w przebiegu oogenezy i spermatogenezy • wymienia objawy menopauzy	• wyjaśnia, na czym polega hormonalna regulacja cyklu miesięczkowego	• uzasadnia związek między budową a funkcjami żeńskich narządów płciowych • wyjaśnia rolę syntetycznych żeńskich hormonów płciowych w regulacji cyklu miesięczkowego

		• wymienia nazwy hormonów regulujących przebieg cyklu menstruacyjnego • wymienia fazy oogenezy • wyjaśnia funkcje żeńskich hormonów płciowych	żeńského układu rozrodczego • charakteryzuje przebieg oogenezy • wyjaśnia, w jaki sposób żeński układ rozrodczy jest przystosowany do ciąży i porodu • przedstawia zmiany zachodzące w błonie śluzowej macicy w czasie cyklu miesięczkowego • określa zmiany zachodzące w jajnikach w czasie cyklu miesięczkowego • wyjaśnia rolę hormonów w regulacji cyklu miesięczkowego • wyjaśnia, dlaczego podczas oogenezy w żeńskich komórkach płciowych zmienia się ilość DNA			

127.	Rozwój człowieka. Metody antykoncepcji	• definiuje pojęcia: <i>zapłodnienie, implantacja</i> • opisuje znaczenie i przebieg zapłodnienia • wymienia nazwy etapów rozwoju zarodkowego i rozwoju płodowego • wymienia nazwy błon płodowych • wymienia funkcje łożyska • wymienia zmiany zachodzące w organizmie kobiety w okresie ciąży • wymienia czynniki wpływające na przebieg ciąży • wymienia nazwy badań prenatalnych (USG, badanie krwi, amniopunkcja) • wymienia etapy rozwoju postnatalnego • wyjaśnia rolę antykoncepcji	• omawia wędrówkę plemników w drogach rodnych kobiety • opisuje przebieg okresu zarodkowego i okresu płodowego • określa funkcje błon płodowych • omawia znaczenie łożyska i błon płodowych w rozwoju prenatalnym • wymienia substancje, które są transportowane przez łożysko • ocenia znaczenie diagnostyki prenatalnej • charakteryzuje etapy rozwoju postnatalnego • omawia czynniki wewnętrzne i czynniki zewnętrzne wpływające na przebieg ciąży	• charakteryzuje rozwój zarodkowy i płodowy • omawia przebieg implantacji zarodka • opisuje rolę łożyska jako gruczołu dokrewnego • ocenia znaczenie bariery, którą tworzy łożysko • charakteryzuje etapy porodu • przedstawia działania, dzięki którym można ograniczyć negatywne skutki wydłużającego się okresu starości	• wyjaśnia istotę i znaczenie badań prenatalnych • porządkuje informacje z różnych źródeł dotyczące stosowania właściwej diety i prowadzenia odpowiedniego stylu życia przez kobietę w czasie ciąży • przedstawia istotę oraz wybrane przyczyny niepłodności	• przedstawia propozycje obniżenia kosztów społecznych związanych z wydłużającym się okresem starości • podaje argumenty przemawiające za wykonywaniem badań prenatalnych • wymienia skutki wydłużania się okresu starości

		grzybice narządów płciowych, zakażenie wirusem brodawczaka ludzkiego (HPV) - wymienia zasady zapobiegania rozprzestrzenianiu się chorób przenoszonych drogą płciową - wymienia zasady profilaktyki raka piersi u kobiet i raka prostaty u mężczyzn	częstych badań kontrolnych, dzięki którym można wykryć chorobę nowotworową w stadium, w którym prawdopodobieństwo jej wyleczenia jest bardzo wysokie			

XII. Ekspresja informacji genetycznej						
129.	Budowa i rola kwasów nukleinowych	- definiuje pojęcie: <i>podwójna helisa</i> - przedstawia budowę nukleotydu DNA i RNA - wymienia zasady azotowe występujące w DNA i RNA przedstawia regułę Chargaffa - określa rolę DNA jako nośnika informacji genetycznej	- omawia sposób łączenia się nukleotydów w pojedynczym łańcuchu DNA - wymienia nazwy wiązań występujących między elementami budującymi nukleotyd	- wyjaśnia, na czym polega różna polarność łańcuchów polinukleotydowych DNA - porównuje budowę i funkcje DNA z budową i funkcjami RNA - oblicza zawartość procentową jednej z zasad na podstawie zawartości	- wyjaśnia, w jaki sposób jest utrzymywana struktura podwójnej helisy DNA - wyjaśnia, dlaczego parę zasad komplementarnych tworzy zasada purynowa z zasadą pirymidynową, i omawia, jaki to ma wpływ na	- planuje doświadczenie, którego celem jest wykazanie roli DNA jako nośnika informacji genetycznej - wyjaśnia, analizując budowę chemiczną DNA, z czego wynika polarność budujących go łańcuchów polinukleotydowych

		- wymienia rodzaje RNA określa rolę podstawowych rodzajów RNA podaje budowę przestrzenną cząsteczki DNA - opisuje budowę chemiczną i przestrzenną RNA - wyjaśnia regułę komplementarności zasad	- uzupełnia schemat jednoniciowego DNA o komplementarny łańcuch polinukleotydowy - określa lokalizację RNA w komórkach prokariotycznej i eukariotycznej - rozpoznaje poszczególne wiązania w cząsteczce DNA	procentowej innych zasad - odróżnia DNA od RNA za pomocą reguły Chargaffa - wyjaśnia zasadę tworzenia nazw nukleotydów	strukturę cząsteczki omawia występowanie kwasu RNA jako materiału genetycznego wiroidów i wirusów	
130.	Replikacja DNA	- definiuje pojęcie: <i>replikacja</i> - przedstawia znaczenie replikacji DNA - wymienia etapy replikacji DNA - wymienia nazwy enzymów biorących udział w replikacji - uzasadnia konieczność zachodzenia	- definiuje pojęcia: <i>widelki replikacyjne, oczko replikacyjne, replikon</i> - omawia przebieg replikacji - określa rolę polimerazy DNA podczas replikacji - porównuje przebieg replikacji w komórkach prokariotycznych i eukariotycznych	- charakteryzuje poszczególne etapy replikacji - wyjaśnia, skąd pochodzi energia potrzebna do syntezy nowego łańcucha DNA - wykazuje różnice w syntezie obu nowych łańcuchów DNA - wyjaśnia rolę sekwencji telomerowych	- wykazuje znaczenie naprawczej roli polimerazy DNA podczas replikacji - wykazuje związek między replikacją DNA a zdolnością komórki do podziału - analizuje różnice między replikacją DNA w komórkach prokariotycznych	planuje doświadczenie mające na celu wykazanie semikonserwatywnego charakteru replikacji DNA

		replikacji przed podziałem komórki • przedstawia, na czym polega semikonserwatywny charakter replikacji DNA	• określa funkcję enzymów w replikacji DNA u bakterii <i>E. coli</i> • określa rolę poszczególnych enzymów w replikacji DNA	• omawia mechanizmy regulacji replikacji DNA • wyjaśnia przebieg i znaczenie replikacji końców cząsteczek DNA dla zachowania informacji genetycznej	a replikacją DNA w komórkach eukariotycznych	
131.	Geny i genomy	• definiuje pojęcia: <i>gen, genom, pozagenowy DNA, chromosom, chromatyna, nukleosom</i> • podaje funkcje genu • przedstawia strukturę genu • wskazuje różnicę między eksonem a intronem • określa lokalizację DNA w komórkach prokariotycznej i eukariotycznej • wymienia rodzaje chromatyny • omawia budowę genu	• rozróżnia geny ciągłe i nieciągłe • wymienia rodzaje sekwencji wchodzących w skład genomu • definiuje pojęcia: <i>sekwencje powtarzalne, pseudogeny</i> • omawia skład chemiczny chromatyny • przedstawia budowę chromosomu • porównuje strukturę genomu prokariotycznego	• podaje informacje zawarte w genie • charakteryzuje genom wirusa • wymienia i charakteryzuje etapy upakowania DNA w jądrze komórkowym • wskazuje różnice między genomem haplontów a genomem diplontów • omawia genom mitochondrialny człowieka • omawia różnice między genomem	• oblicza, jaką część pozagenowego DNA zawiera cząsteczka DNA o określonej długości • oblicza długość cząsteczki DNA w jednym chromosomie człowieka, wiedząc, ile par zasad ona zawiera	• klasyfikuje genom wirusowy ze względu na wybrane kryteria: rodzaj kwasu nukleinowego, liczbę nici, strukturę • rozwiązuje zadania, w których wykorzystuje umiejętności analizowania faktów / informacji oraz posługiwania się narzędziami analizy matematycznej (np. ile razy zmniejszy się długość cząsteczki DNA w trakcie podziału przy podanej długości chromosomu)

		• charakteryzuje genom komórki prokariotycznej i genom komórki eukariotycznej • heterochromatynę z euchromatyną • opisuje, w jaki sposób jest upakowane DNA w jądrze komórkowym	i genomu eukariotycznego	wirusa a genomem bakterii		
132.	Ekspresja genów	• definiuje pojęcia: <i>kod genetyczny, ekspresja genu, translacja, transkrypcja, ramka odczytu</i> • wymienia i przedstawia cechy kodu genetycznego • przedstawia budowę mRNA • wymienia rodzaje modyfikacji potranskrypcyjnej pre-mRNA • wskazuje rolę tRNA w procesie translacji • nazywa etapy translacji • wyjaśnia zasadę kodowania	• analizuje tabelę kodu genetycznego • porównuje pre-mRNA z mRNA • omawia na podstawie schematów etapy odczytywania informacji genetycznej • określa rolę polimerazy RNA w procesie transkrypcji • określa rolę aminoacylo-tRNA i rybosomów w translacji • określa rolę i sposoby	• omawia przebieg odwrotnej transkrypcji wirusowego RNA • wyjaśnia modyfikacje potranskrypcyjne RNA • porównuje ekspresję genów w komórkach prokariotycznych i komórkach eukariotycznych • wymienia przykłady wirusów, u których zachodzi odwrotna transkrypcja • wskazuje na podstawie ramki odczytu oraz na	• wyjaśnia, w jaki sposób dochodzi do tworzenia się polirybosomów • wyjaśnia biologiczne znaczenie polirybosomów • porównuje przebieg ekspresji genów w jądrze i organellach komórki eukariotycznej	• wyjaśnia, w jaki sposób w komórkach eukariotycznych dochodzi do zwiększenia wydajności translacji • wyjaśnia, w jaki sposób dochodzi do fałdowania się białka

		informacji genetycznej przez kolejne trójki nukleotydów • omawia przebieg transkrypcji i translacji • zapisuje sekwencję aminokwasów łańcucha peptydowego na podstawie sekwencji nukleotydów mRNA	modyfikacji potranslacyjnej białek • wskazuje na podstawie sekwencji peptydu nić kodującą i nić matrycową	podstawie kierunku transkrypcji nić kodującą i nić matrycową		
133.	Regulacja ekspresji genów	• definiuje pojęcia: <i>operon</i>, <i>alternatywne składanie RNA</i> • wskazuje na schemacie sekwencje regulatorowe operonu oraz geny struktury • wymienia czynniki wpływające na ekspresję genów operonu laktozowego • wymienia poziomy kontroli ekspresji genów w komórce	• przedstawia na podstawie modelu operonu założenia regulacji ekspresji genów w komórce prokariotycznej • opisuje działanie czynników wpływających na ekspresję genów operonu laktozowego • opisuje, na czym polega alternatywne składanie RNA • omawia regulację	• porównuje regulację ekspresji genów w komórkach prokariotycznych i komórkach eukariotycznych • odróżnia regulację negatywną od pozytywnej w przypadku działania operonu laktozowego • przewiduje i wyjaśnia skutki braku możliwości regulacji represora operonu tryptofanowego, który będzie wiązał	• wyjaśnia, na czym polega regulacja dostępu do genu w komórce eukariotycznej • wyjaśnia, w jaki sposób powstają różne formy białek podczas ekspresji jednego genu • wyjaśnia, w jaki sposób regulacja ekspresji genów u organizmów wielokomórkowych umożliwia zróżnicowanie komórek na poszczególne typy	• omawia rolę sekwencji niekodujących RNA w regulacji ekspresji genów w komórce eukariotycznej

		eukariotycznej • przedstawia, jakie znaczenie w regulacji ekspresji genów operonu laktozowego mają: gen kodujący represor, operator i promotor • porównuje sposób regulacji ekspresji genów struktury operonu laktozowego i operonu tryptofanowego	inicjacji transkrypcji w komórce eukariotycznej • wyjaśnia, dlaczego komórki człowieka są zróżnicowane pod względem budowy i funkcji, chociaż mają tę samą informację genetyczną	się z DNA niezależnie od tego, czy tryptofan będzie w komórce		
XIII. Genetyka klasyczna						
133.	Dziedziczenie cech. Prawa Mendla	• definiuje pojęcia: <i>allel</i>, <i>genotyp</i>, <i>fenotyp</i>, <i>homozygota</i>, <i>heterozygota</i>, <i>allel dominujący</i>, <i>allel recesywny</i>, <i>czyste linie</i> • podaje treść I i II prawa Mendla • określa prawdopodobieństw o wystąpienia poszczególnych	• omawia badania G. Mendla • podaje przykłady cech człowieka dziedziczonych zgodnie z I prawem Mendla • określa cel prowadzenia krzyżówki testowej dwugenowej • wyjaśnia, jakie znaczenie	• wyjaśnia znacznie badań G. Mendla w odkryciu podstawowych praw dziedziczenia cech i ich wkład w rozwój genetyki • interpretuje treść I prawa Mendla na podstawie przebiegu podziałów komórkowych • wykazuje celowość i określa sposób	• wykazuje różnicę między dziedziczeniem jądrowym a dziedziczeniem pozajądrowym	• wyjaśnia, czym zajmuje się obecnie genetyka klasyczna

		genotypów i fenotypów za pomocą szachownicy Punnetta • określa cel przeprowadzenia krzyżówki testowej jednogenowej • podaje zasługi G. Mendla dla rozwoju genetyki • definiuje pojęcie: <i>linia czysta</i> • rozwiązuje zadania dotyczące I prawa Mendla • analizuje wyniki krzyżówek jednogenowych na przykładzie grochu zwyczajnego • oblicza prawdopodobieństw o wystąpienia danego fenotypu i genotypu u potomstwa w przypadku niezależnego dziedziczenia dwóch cech	w doświadczeniach G. Mendla miało wyhodowanie przez niego osobników grochu zwyczajnego należących do linii czystych • określa fenotypy i liczbę osobników należących do różnych klas pokolenia F₂	wykonania krzyżówek testowych		

134.	Dziedziczenie jednogenowe. Różne stosunki dominacji	• definiuje pojęcia: <i>allele wielokrotne, dominacja niepełna, dominacja pełna, kodominacja, geny letalne</i> • wykonuje krzyżówki dotyczące dziedziczenia grup krwi u człowieka na podstawie genotypów i fenotypów rodziców • opisuje zjawisko plejotropii • określa prawdopodobieństw o wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa w przypadku kodominacji • określa prawdopodobieństw o wystąpienia określonego fenotypu u potomstwa w przypadku dziedziczenia alleli	• charakteryzuje relacje między allelami jednego genu oparte na dominacji niepełnej i dominacji pełnej • porównuje dziedziczenie cech w przypadku dominacji pełnej i dominacji niepełnej • porównuje dominację niepełną z kodominacją • wyjaśnia, dlaczego w pokoleniach F₁ i F₂ mogą nie pojawić się określone fenotypy, których obecność można stwierdzić w pokoleniu rodzicielskim	• prawdopodobieństw o wystąpienia określonych fenotypów w przypadku alleli wielokrotnych warunkujących daną cechę • przewiduje wynik krzyżówki, w której występuje gen letalny	• przewiduje wynik krzyżówki, w której określa prawdopodobieństw o wystąpienia fenotypów dla cechy warunkowanej allelami wielokrotnymi	• wyjaśnia działanie plejotropowe genu na podstawie danej choroby genetycznej

		wielokrotnych, dominacji pełnej i dominacji niepełnej				
135.	Dziedziczenie wielogenowe	- definiuje pojęcia: <i>geny dopełniające się, geny kumulatywne, geny plejotropowe</i> - podaje przykład cechy uwarunkowanej obecnością genów kumulatywnych - podaje przykłady cech człowieka warunkowanych wielogenowo - określa prawdopodobieństw o wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa w przypadku dziedziczenia genów dopełniających się	- definiuje pojęcia: <i>gen epistatyczny, gen hipostatyczny</i> - odczytuje z wykresu liczbę poszczególnych fenotypów u potomstwa w przypadku dziedziczenia kumulatywnego - na przykładzie barwy skóry u człowieka określa stosunek procentowy fenotypów i genotypów u potomstwa - omawia, na czym polega działanie genów epistatycznych i hipostatycznych	- wyjaśnia, dlaczego geny determinujące barwę kwiatów groszku pachnącego zostały nazwane genami dopełniającymi się (komplementarnym) - rozwiązuje zadania o różnym stopniu trudności dotyczące dziedziczenia wielogenowego	określa prawdopodobieństw o wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa w przypadku dziedziczenia genów epistatycznych	określa typy gamet wytwarzanych przez osobnika o danym genotypie
136.	Chromosomowa teoria dziedziczenia	definiuje pojęcia: <i>locus, geny sprzężone, chromosomy</i>	przedstawia przyczynę występowania rekombinantów w	oblicza częstość <i>crossing-over</i> między dwoma genami	uzasadnia różnice między genami sprzężonymi	określa proporcje fenotypów w krzyżówce testowej

		<i>homologiczne crossing-over, mapa genowa, centymorgan (cM)</i> • wyjaśnia zależność między częstością zachodzenia <i>crossing-over</i> a odległością między dwoma genami w chromosomie • wymienia główne założenia chromosomowej teorii dziedziczenia T. Morgana • podaje cechy muszki owocowej, dzięki którym stała się ona organizmem modelowym w badaniach genetycznych • przedstawia, na czym polega zjawisko sprzężenia genów • na podstawie odległości między genami określa kolejność ich ułożenia na chromosomie	potomstwie • opisuje, na czym polega mapowanie genów • wykonuje krzyżówki dotyczące dziedziczenia genów sprzężonych • określa prawdopodobieństwo wystąpienia genotypów i fenotypów u potomstwa zgodnie z założeniem dziedziczenia dwóch cech sprzężonych • przedstawia wszystkie możliwe układy alleli w gametach, gdy geny są sprzężone i nie są sprzężone •	sprzężonymi • analizuje wyniki krzyżówek dotyczących dziedziczenia genów sprzężonych • oblicza odległość między genami • wykazuje obecność rekombinantów w potomstwie na podstawie wyników krzyżówek genetycznych	i genami niesprzężonymi	na podstawie odległości mapowej

		wykazuje różnice między genami niesprzężonymi i sprzężonymi				
137.	Determinacja płci. Cechy sprzężone z płcią	- definiuje pojęcia: <i>kariotyp</i>, <i>chromosomy płci</i> - charakteryzuje kariotyp człowieka - wskazuje podobieństwa i różnice między kariotypem kobiety a kariotypem mężczyzny - przedstawia sposób determinacji płci u człowieka - określa płeć na podstawie analizy kariotypu - podaje typy chromosomowej determinacji płci - wymienia choroby sprzężone z płcią - wykonuje krzyżówki dotyczące dziedziczenia cech sprzężonych z płcią - określa	- wyjaśnia przyczyny oraz podaje ogólne objawy hemofilii i daltonizmu - opisuje wpływ warunków środowiska na determinację płci u niektórych zwierząt - w determinacji płci odgrywa gen <i>SRY</i> i hormony wytwarzane przez rozwijające się jądra - omawia mechanizm inaktywacji chromosomu X - charakteryzuje dwa podstawowe typy genetycznej determinacji płci i podaje przykłady organizmów, u których one	- wyjaśnia, dlaczego daltonizm i hemofilia występują wyłącznie u mężczyzn - wyjaśnia i porównuje męską i żeńską różnogametyczność u zwierząt - omawia przykłady środowiskowego mechanizmu determinowania płci u zwierząt	planuje doświadczenie mające na celu wykazanie związku dziedziczenia np. koloru oczu muszki owocowej z dziedziczeniem płci	wykazuje znaczenie regionów pseudoautosomalnych dla prawidłowego rozdziału chromosomów do gamet

		prawdopodobieństw o wystąpienia choroby sprzężonej z płcią - wskazuje cechy związane z płcią i podaje przyczyny ich występowania - porównuje i wskazuje różnice między dziedziczeniem genów sprzężonych z płcią a dziedziczeniem cech związanych z płcią	występują - wyjaśnia znaczenie procesu inaktywacji jednego z chromosomów X u kobiet - uzasadnia prawdopodobieństwo pojawienia się określonych fenotypów w potomstwie, gdy dana cecha jest sprzężona z płcią			
138	Dziedziczenie pozajądrowe	- podaje organelle komórkowe zawierające materiał genetyczny - przedstawia istotę dziedziczenia pozajądrowego - podaje przykłady dziedziczenia mitochondrialnego - wyjaśnia, dlaczego mitochondria i chloroplasty są określane mianem	omawia sposób przekazywania organelli półautonomicznych w procesie zapłodnienia podaje, dlaczego niektóre fragmenty pędów dziwaczka peruwiańskiego mogą mieć barwę zieloną, a inne – żółtozieloną lub pstrą	uzasadnia, że cytoplazmatyczna męska sterility jest korzystna dla roślin	wyjaśnia, dlaczego mutacje w genach mitochondrialnych powodują głównie choroby układów nerwowego i mięśniowego	uzasadnia na podstawie przedstawionych wyników doświadczenia Corrensa, że dziedziczenie barwy łodyg i liści u dziwaczka peruwiańskiego jest dziedziczeniem niemendrowskim i jednorodzicielskim

		organelli półautonomicznych • na podstawie rodowodu genetycznego wykazuje sposób dziedziczenia genu mitochondrialnego				
139.	Rodzaje zmienności	• definiuje pojęcia: <i>zmienność genetyczna (rekombinacyjna, mutacyjna), zmienność środowiskowa</i> • wymienia rodzaje zmienności i wskazuje zależności między nimi • podaje rodzaje i przyczyny zmienności genetycznej • podaje przykłady zmienności środowiskowej • określa, jakiego typu zmienność obserwuje się w przypadku bliźniąt jednojajowych	• definiuje pojęcia: <i>zmienność ciągła, zmienność nieciągła</i> • podaje przykłady zmienności ciągłej i nieciągłej • omawia przyczyny zmienności genetycznej • określa znaczenie zmienności genetycznej i środowiskowej • porównuje zmienność genetyczną ze zmiennością środowiskową • wyjaśnia, w jaki sposób niezależna segregacja chromosomów, <i>crossing-</i>	• uzasadnia, że mutacje stanowią jedno z głównych źródeł zmienności genetycznej • określa fenotypy zależne od genotypu oraz od wpływu środowiska	• omawia rodzaje i źródła zmienności genetycznej u organizmów prokariotycznych	• wykazuje znaczenie pojęcia <i>norma reakcji genotypu</i>

		• wyjaśnia przyczyny zmienności obserwowanej u organizmów o identycznych genotypach • określa liczbę rodzajów gamet wytwarzanych przez osobniki o określonym genotypie	-over oraz losowe łączenie się gamet wpływają na genetyczną zmienność osobniczą • porównuje zmienność rekombinacyjną ze zmiennością mutacyjną			
140.	Analiza statystyczna w badaniu zmienności organizmów	• definiuje pojęcia: <i>minimum</i>, <i>maksimum</i>, <i>średnia arytmetyczna</i> • oblicza minimum, maksimum, średnią arytmetyczną • na podstawie danych uzyskanych w doświadczeniu poprawnie sporządza wykres liniowy i słupkowy	• definiuje pojęcia: <i>zakres wartości</i>, <i>średnia arytmetyczna</i>, <i>mediana</i>, <i>dominanta</i>, <i>odchylenie standardowe</i> • oblicza dominantę, medianę, odchylenie standardowe	• wykazuje różnice między średnią arytmetyczną a medianą	• wykorzystuje analizę statystyczną do opisu i interpretacji wyników badań	• udowadnia lub odrzuca na podstawie wykonanych obliczeń z użyciem mediany i odchylenia statystycznego hipotezę do przedstawionego doświadczenia lub obserwacji
141.	Mutacje	• definiuje pojęcia: <i>mutacja</i>, • <i>mutacja genowa</i>, <i>mutacja chromosomowa strukturalna</i>,	• definiuje pojęcia: <i>mutacja spontaniczna</i>, <i>mutacja indukowana</i> • rozróżnia mutacje	• określa skutki mutacji genowych dla kodowanego przez dany gen łańcucha polipeptydowego	• wyjaśnia znaczenie mutacji w przebiegu ewolucji • wymienia przykłady protoonkogenów i	• wyjaśnia różnice między kariotypem organizmu aneuploidalnego a kariotypem organizmu

		<i>mutacja chromosomowa liczbowa, czynnik mutagenny</i> • wyjaśnia pojęcia: <i>mutacje letalne, mutacje subletalne, mutacje neutralne, mutacje korzystne, protoonkogeny, onkogeny, geny supresorowe</i> • wymienia przykłady fizycznych, chemicznych i biologicznych czynników mutagennych • wymienia rodzaje mutacji genowych i mutacji chromosomowych • wymienia pozytywne i negatywne skutki mutacji • przewiduje i ilustruje zmiany kariotypu powstałe w wyniku mutacji • wykazuje zależności między	genowe ze względu na efekt w powstającym białku • klasyfikuje mutacje według różnych kryteriów • określa ryzyko przekazania mutacji potomstwu • wskazuje przyczyny mutacji spontanicznych i mutacji indukowanych • rozpoznaje na schematach różne rodzaje mutacji chromosomowych • charakteryzuje przebieg transformacji nowotworowej • wyjaśnia charakter zmian w DNA, które są typowe dla różnych mutacji	• omawia przyczyny powstawania mutacji chromosomowych liczbowych • uzasadnia konieczność ograniczenia w codziennym życiu stosowania substancji mutagennych	genów supresorowych • charakteryzuje choroby nowotworowe związane z mutacjami w obrębie genu	poliploidalnego • wykazuje, w jaki sposób zostanie zmieniona cząsteczka białka o określonej liczbie aminokwasów, jeżeli w ściśle określonym miejscu kodującego ją genu wystąpi mutacja

		występowaniem mutacji a transformacją nowotworową komórki				
142.	Choroby jednogenowe	• podaje przykłady chorób genetycznych uwarunkowanych obecnością w autosomach zmutowanych alleli dominujących lub recesywnych • wyjaśnia pojęcie: <i>choroby bloku metabolicznego</i> • wymienia choroby bloku metabolicznego (galaktozemia, alkaptonuria, fenyloketonuria, albinizm oczno-skróny) • wskazuje choroby bloku metabolicznego, których leczenie polega na stosowaniu odpowiedniej diety eliminacyjnej	• podaje przyczyny oraz objawy chorób bloku metabolicznego • charakteryzuje choroby: hemofilię, daltonizm, płasawicę Huntingtona, dystrofię mięśniową Duchenne'a, krzywicę oporną na witaminę D, mukowiscydozę • analizuje rodowody pod kątem diagnostyki chorób jednogenowych • przedstawia sposób dziedziczenia chorób mitochondrialnych na przykładzie choroby Lebera	• porównuje strukturę i właściwości hemoglobiny prawidłowej oraz hemoglobiny sierpowatej • podaje przykłady stosowanych obecnie metod leczenia wybranych chorób genetycznych oraz ocenia ich skuteczność • wyjaśnia, na czym polegają choroby bloku metabolicznego • ustala prawdopodobieństw o wystąpienia w kolejnych pokoleniach choroby genetycznej z uwzględnieniem płci dzieci	• ustala typ dziedziczenia na podstawie analizy rodowodu • uzasadnia znaczenie analizy rodowodów jako metody diagnozowania chorób genetycznych	• na podstawie dostępnych źródeł przedstawia sposoby podejmowanych działań medycznych w przypadku wystąpienia chorób genetycznych

		- rozpoznaje na rycinie prawidłowe oraz sierpowate erytrocyty krwi - klasyfikuje choroby genetyczne w zależności od sposobu ich dziedziczenia	(dziedziczna neuropatia nerwu wzrokowego) ustala sposób dziedziczenia chorób genetycznych na podstawie analizy rodowodów			
143.	Zespoły aberracji chromosomowych	- podaje przykłady oraz objawy chorób genetycznych człowieka uwarunkowanych nieprawidłową strukturą chromosomów - podaje przykłady chorób genetycznych człowieka wynikających ze zmiany liczby autosomów i chromosomów płci - przedstawia zadania poradnictwa genetycznego - określa rodzaj zmian w kariotypie u chorych z zespołem Downa,	- definiuje pojęcie: <i>gen fuzyjny</i> - wymienia i porównuje objawy zespołu Downa, zespołu Klinefeltera i zespołu Turnera - analizuje przyczyny i objawy chorób genetycznych, takich jak zespół Patau, zespół Edwardsa - przedstawia sytuacje, w których zasadne jest korzystanie z poradnictwa genetycznego	- omawia choroby spowodowane mutacjami strukturalnymi na przykładzie przewlekłej białaczki szpikowej - wymienia możliwe przyczyny nondysjunkcji zachodzącej podczas oogenezy prowadzącej do trisomii, np. 21 chromosomu (zespołu Downa)	- określa na podstawie analizy rodowodu lub kariotypu człowieka podłoże genetyczne chorób (przewlekła białaczka szpikowa, zespół Klinefeltera, zespół cri-du-chat) - wykazuje zależność między wiekiem matki a ryzykiem urodzenia dziecka z zespołem Downa	- wyjaśnia, w jaki sposób powstaje gen fuzyjny odpowiedzialny za przewlekłą białaczkę szpikową - na podstawie dostępnych źródeł przedstawia i opisuje zagadnienie dotyczące chromosomu Philadelphia

		zespołem Klinefeltera i zespołem Turnera • porównuje całkowitą liczbę chromosomów w kariotypie osoby z zespołem Downa, zespołem Klinefeltera i zespołem Turnera • zapisuje kariotypy mężczyzny i kobiety z zespołem Downa, zespołem Klinefeltera i zespołem Turnera				
XIV. Biotechnologia. Podstawy inżynierii genetycznej.						
144.	Biotechnologia	• definiuje pojęcia: <i>biotechnologia klasyczna</i>, <i>biotechnologia molekularna</i>, <i>inżynieria genetyczna</i> • wskazuje różnice między biotechnologią klasyczną a biotechnologią molekularną • podaje przykłady	• przedstawia współczesne zastosowania metod biotechnologii klasycznej w przemyśle farmaceutycznym, spożywczym, rolnictwie, biodegradacji i oczyszczaniu ścieków	• omawia przykłady zastosowania fermentacji alkoholowej i fermentacji mleczanowej w przemyśle spożywczym • wykazuje zasadność stosowania produktów wytwarzanych dzięki biotechnologii tradycyjnej	• omawia różnice między biotechnologią klasyczną a biotechnologią molekularną	• na podstawie dostępnych źródeł wyjaśnia rolę fermentacji w innej gałęzi przemysłu niż przemysł spożywczy

		dziedzin życia, w których znajdują zastosowanie biotechnologia tradycyjna i biotechnologia molekularna • podaje przykłady produktów otrzymywanych metodami biotechnologii tradycyjnej • rozróżnia i klasyfikuje produkty wytwarzane na drodze fermentacji alkoholowej oraz powstające na drodze fermentacji mleczanowej • podaje zastosowania fermentacji alkoholowej i fermentacji mleczanowej w przemyśle spożywczym		i biotechnologii molekularnej w życiu człowieka		
145.	Podstawowe narzędzia i techniki inżynierii genetycznej	• definiuje pojęcia: <i>wektor</i>, <i>elektroforeza DNA</i>, <i>PCR</i>, <i>mapy restrykcyjne</i>,	• definiuje pojęcia: <i>sonda molekularna</i>, <i>hybrydyzacja DNA</i>,	• wskazuje zalety i wady reakcji łańcuchowej polimerazy (PCR) • omawia techniki	• określa zalety i wady reakcji łańcuchowej polimerazy	• wyjaśnia budowę i funkcje wektorów: sztucznego chromosomu,

		<i>biblioteki genomowe, biblioteki cDNA, transformacja genetyczna</i> - wymienia enzymy stosowane w biotechnologii molekularnej (enzymy restrykcyjne, ligazy, polimerazy DNA) - wymienia techniki inżynierii genetycznej - podaje przykłady wektorów - charakteryzuje enzymy wykorzystywane w biotechnologii molekularnej - omawia poszczególne etapy analizy restrykcyjnej DNA, przebiegu PCR, elektroforezy, sekwencjonowania DNA - charakteryzuje metody przeprowadzania	<i>sekwencjonowanie DNA</i> - przedstawia istotę technik stosowanych w inżynierii genetycznej (hybrydyzacji DNA, analizy restrykcyjnej, elektroforezy DNA, metody PCR, sekwencjonowania DNA, klonowania DNA) - uzasadnia potrzebę tworzenia map restrykcyjnych - klasyfikuje metody transformacji genetycznej - omawia rolę startera w reakcji PCR	hybrydyzacji DNA z użyciem sondy molekularnej w celu badania, wyszukania i izolowania genów - określa cel i przebieg tworzenia bibliotek genomowych i bibliotek cDNA - sprawdza, jakie produkty powstaną na skutek cięcia DNA przez enzymy restrykcyjne - proponuje sposoby zidentyfikowania wybranego genu w mieszaninie wielu fragmentów powstałych po cięciu DNA przez wybrane enzymy restrykcyjne	- wyjaśnia proces transformacji genetycznej - oblicza, ile cykli PCR należy przeprowadzić, aby z jednej cząsteczki DNA uzyskać milion kopii wybranego fragmentu genu	kosmidów, plazmidów - na podstawie dostępnych źródeł wyjaśnia wybrane warianty metody PCR oraz technikę FISH - porównuje bibliotekę genomową z biblioteką cDNA i określa, która z nich będzie bardziej przydatna jako źródło informacji genetycznej do syntezy ludzkiego interferonu w komórkach bakterii

		transformacji genetycznej (bezpośrednie i pośrednie)				
146.	Organizmy zmodyfikowane genetycznie	- definiuje pojęcia: <i>organizm zmodyfikowany genetycznie</i>, <i>organizm transgeniczny</i> - wskazuje podobieństwa i różnice między organizmami zmodyfikowanymi genetycznie i transgenicznymi - podaje sposoby otrzymywania organizmów zmodyfikowanych genetycznie - podaje produkty GMO i wskazuje efekty uzyskane dzięki ich genetycznym modyfikacjom - wymienia przykłady praktycznego wykorzystania mikroorganizmów, roślin	- podaje przykłady zmodyfikowanych genetycznie roślin i zwierząt - przedstawia metody otrzymywania transgenicznych bakterii - omawia perspektywy praktycznego wykorzystania GMO w rolnictwie, nauce, przemyśle i medycynie - przedstawia korzyści wynikające ze stosowania GMO - podaje zagrożenia dla środowiska i zdrowia wynikające z wykorzystywania GMO	- omawia wybrane modyfikacje genetyczne mikroorganizmów z uwzględnieniem uzyskanych efektów - charakteryzuje sposoby otrzymywania roślin i zwierząt transgenicznych - omawia etapy modyfikacji komórek zarodkowych zwierząt - charakteryzuje wybrane produkty GMO - przedstawia badania przeprowadzane przed dopuszczeniem GMO do uprawy lub hodowli - wyjaśnia potrzebę prowadzenia kontroli genetycznie	- wyjaśnia, w jaki sposób można wykorzystać mikroorganizmy zmodyfikowane genetycznie w ochronie środowiska - charakteryzuje sposoby zapobiegania zagrożeniom wynikającym z wykorzystywania GMO - analizuje argumenty przemawiające za genetycznymi modyfikacjami organizmów i przeciw nim	- proponuje metodę otrzymywania transgenicznego organizmu, który wytwarzałby erytropoetynę człowieka, i uzasadnia swój wybór - na podstawie dostępnych źródeł wskazuje, jakie normy dotyczące upraw i hodowli GMO obowiązują w krajach UE oraz w dwóch państwach poza UE

		i zwierząt zmodyfikowanych genetycznie	• wyjaśnia, dlaczego do wytwarzania białek człowieka nie zawsze można użyć bakterii transgenicznych • przedstawia sposoby zapobiegania zagrożeniom wynikającym z wykorzystywania GMO	zmodyfikowanych mikroorganizmów wykorzystywanych przez człowieka w środowisku		
147.	Klonowanie organizmów i komórek	• definiuje pojęcia: <i>klon</i>, <i>klonowanie</i>, <i>metoda transferu jąder komórkowych</i>, <i>metoda rozdziału komórek zarodka</i> • wymienia przykłady klonów organizmów występujących naturalnie w przyrodzie • wymienia sposoby otrzymywania i wykorzystywania klonów mikroorganizmów, komórek, roślin i zwierząt	• wyjaśnia, w jaki sposób otrzymuje się klony mikroorganizmów, komórek, roślin i zwierząt • wymienia sposoby wykorzystania klonów mikroorganizmów, komórek, roślin i zwierząt w różnych dziedzinach życia człowieka • wskazuje na obawy etyczne dotyczące klonowania zwierząt i ludzi	• formułuje argumenty przemawiające za klonowaniem zwierząt oraz przeciw niemu • porównuje klonowanie terapeutyczne z klonowaniem reprodukcyjnym • wykazuje różnice między rozmnażaniem płciowym a klonowaniem	• wymienia przykłady osiągnięć naukowych w klonowaniu zwierząt • wyjaśnia różnice między klonowaniem komórek a klonowaniem organizmów • wymienia argumenty przemawiające za klonowaniem wymarłych gatunków zwierząt i przeciw niemu	• planuje doświadczenie, którego celem będzie udowodnienie, że jądro zróżnicowanej komórki zawiera informację genetyczną odpowiedzialną za rozwój organizmu • wyjaśnia, dlaczego klonowanie człowieka budzi duży sprzeciw etyczny

		• określa cele klonowania organizmów • wskazuje obawy etyczne dotyczące klonowania zwierząt i ludzi • podaje rodzaje klonowania (terapeutyczne i reprodukcyjne) • opisuje klonowanie organizmów otrzymywanych metodą transferu jąder komórkowych i metodą rozdziału komórek zarodka na wczesnych etapach rozwoju	• omawia rodzaje rozmnażania bezpłciowego jako przykłady naturalnego klonowania • wyjaśnia sposoby klonowania mikroorganizmów, roślin i zwierząt • analizuje kolejne etapy klonowania zwierząt metodą transplantacji jąder i rozdziałania komórek zarodka			
148.	Biotechnologia molekularna w medycynie	• definiuje pojęcia: <i>diagnostyka molekularna, biofarmaceutyki, terapia genowa, komórki macierzyste</i> • określa korzyści i zagrożenia wynikające z wiedzy dotyczącej poznania genomu człowieka oraz jego	• definiuje pojęcie: <i>przeciwciała monoklonalne</i> • omawia wykorzystanie diagnostyki molekularnej w wykrywaniu chorób genetycznych, zakaźnych, nowotworowych	• omawia korzyści i zagrożenia wynikające z ustalenia sekwencji genomu człowieka • omawia wykorzystanie diagnostyki molekularnej do obserwacji przebiegu terapii i	• określa znaczenie wykorzystania komórek macierzystych w leczeniu chorób • wykazuje korzyści i zagrożenia wynikające ze stosowania terapii genowej • omawia sposoby wytwarzania	• planuje doświadczenie mające na celu udowodnienie, że zróżnicowane komórki można przekształcić w komórki macierzyste • wyjaśnia sposób wykorzystania mikromacierzy

		zsekwnecjonowania • wyjaśnia, czym zajmuje się diagnostyka molekularna • podaje przykłady technik inżynierii genetycznej, które są wykorzystywane w diagnostyce chorób genetycznych • podaje przykłady biofarmaceutyków • wymienia argumenty przemawiające za stosowaniem szczepionek wytwarzanych metodami inżynierii genetycznej • przedstawia terapię genową jako metodę leczenia chorób	oraz wieloczynnikowych • omawia sposoby powstawania i wykorzystania szczepionek rekombinowanych, szczepionek DNA, szczepionek RNA oraz szczepionek przeciwnowotworowych • wymienia przykłady leków otrzymanych metodami inżynierii genetycznej • podaje, na czym polega terapia genowa • omawia zastosowanie komórek macierzystych w leczeniu chorób człowieka	badania DNA pod kątem predyspozycji danej osoby do wystąpienia niektórych chorób • charakteryzuje techniki wykorzystywane w diagnostyce molekularnej • wyjaśnia sposoby pozyskiwania komórek macierzystych • porównuje szczepionki rekombinowane ze szczepionkami DNA • wyjaśnia sposób leczenia nowotworów przeciwciałami monoklonalnymi • przedstawia przebieg produkcji rekombinowanej insuliny	biofarmaceutyków i ich wykorzystania w leczeniu nowotworów i cukrzycy • wyjaśnia, w jaki sposób biotechnologia może przyczynić się do postępu transplantologii • wyjaśnia znaczenie i zastosowanie metod immunologicznych w badaniach molekularnych	w diagnostyce molekularnej
149.	Inne zastosowania biotechnologii molekularnej	• definiuje pojęcie: <i>profil genetyczny</i>	• omawia wykorzystanie biotechnologii	• definiuje pojęcie: <i>filogenetyka molekularna</i>	• wyjaśnia znaczenie mitochondrialnego DNA w badaniach	• na podstawie dostępnych źródeł wskazuje potencjalne

		- wymienia dziedziny nauki, w których wykorzystuje się profil genetyczny - podaje przykłady praktycznego zastosowania badań DNA w systematyce organizmów i badaniach ewolucyjnych - wymienia zadania filogenetyki molekularnej - przedstawia sposoby zastosowania metod genetycznych w sądownictwie, badaniach ewolucyjnych i systematyce organizmów	molekularnej w sądownictwie - omawia zastosowanie profilu genetycznego - omawia <i>hipotezę pożegnania z Afryką</i> - uzasadnia znaczenie analizy sekwencji DNA w badaniach ewolucyjnych i taksonomicznych - dowodzi, że wykorzystując metody biotechnologii molekularnej, można wykluczyć ojcostwo ze stuprocentową	- pewnością - formułuje własne opinie na temat rozwoju biotechnologii molekularnej - wyjaśnia, dlaczego do tworzenia profili genetycznych używa się sekwencji nukleotydów pochodzących z DNA pozagenowego - wykazuje różnice między tradycyjną systematyką a systematyką opartą na filogenetyce molekularnej	ewolucyjnych - dyskutuje o problemach społecznych i etycznych związanych z rozwojem inżynierii genetycznej - analizuje drzewo filogenetyczne skonstruowane na podstawie analizy sekwencji nukleotydów pozagenowego jądrowego DNA	korzyści i zagrożenia dla organizmów wynikające ze stosowania biotechnologii molekularnej
XVI. Ewolucja organizmów						
150.	Rozwój myśli ewolucyjnej	definiuje pojęcia: <i>ewolucja biologiczna, ewolucjonizm, dobór naturalny, dobór sztuczny, walka o byt, syntetyczna teoria ewolucji</i>	- opisuje główne założenia teorii Lamarcka i kreacjonistów - wyjaśnia, dlaczego teoria Lamarcka odegrała ważną rolę w	- omawia założenia syntetycznej teorii ewolucji - ocenia wpływ podróży Karola Darwina na rozwój jego teorii ewolucji	- charakteryzuje teorie dotyczące życia na Ziemi - omawia założenia teorii Cuviera i wskazuje różnice między jego poglądami a	analizuje i przedstawia wnioski z eksperymentu Lederbergów, dotyczącego powstawania antybiotykooporności u bakterii

		- wymienia główne teorie dotyczące powstania życia na Ziemi - przedstawia założenia teorii doboru naturalnego Karola Darwina - przedstawia zarys teorii Lamarcka i teorii Cuviera - porównuje dobór naturalny z doбором sztucznym	rozwoju myśli ewolucyjnej - wyjaśnia relacje między teorią doboru naturalnego Karola Darwina a syntetyczną teorią ewolucji - przedstawia wyniki obserwacji dotyczących procesu ewolucji, powstałych podczas podróży Darwina dookoła świata		poglądami kreacjonistów podaje argumenty świadczące o tym, że ewolucja w ujęciu biologicznym dotyczy tylko organizmów	
151.	Dowody ewolucji	- definiuje pojęcia: <i>skamieniałości</i>, <i>formy przejściowe</i>, <i>relikty filogenetyczne</i> - klasyfikuje dowody ewolucji - wymienia bezpośrednie i pośrednie dowody ewolucji oraz podaje ich przykłady - podaje metody datowania	- wyjaśnia, jakie warunki środowiska sprzyjały przetrwaniu skamieniałości do czasów współczesnych - wymienia przykłady dowodów ewolucji z zakresu embriologii, biogeografii oraz biochemii - charakteryzuje	- podaje przykład metody pozwalającej na ocenę bezwzględnego wieku skał osadowych - wymienia techniki badawcze z zakresu biochemii i biologii molekularnej, umożliwiające skonstruowanie drzewa filogenetycznego organizmów	- wyjaśnia zasady - analizuje budowę przednich kończyn przedstawicieli gatunków ssaków i wskazuje cechy świadczące o ich wspólnym pochodzeniu mimo różnych środowisk życia - wyjaśnia znaczenie budowy cytochromu c w ustalaniu stopnia	- wyjaśnia zasady tworzenia systematyki filogenetycznej organizmów - na podstawie przedstawionych sekwencji aminokwasów w białkach różnych gatunków ocenia i uzasadnia, które gatunki są najbliżej spokrewnione

		- wymienia cechy anatomiczne organizmów potwierdzające jedność ich planu budowy - podaje przykłady atawizmów i narządów szczątkowych - określa, czym zajmuje się paleontologia - opisuje metodę pozwalającą ustalić wiek bezwzględny skał - definiuje pojęcia: <i>dywergencja</i>, <i>konwergencja</i> - wyjaśnia przyczyny podobieństw i różnic w budowie narządów homologicznych i analogicznych	metody pozwalającej na ocenę względnego wieku skał osadowych - wyjaśnia różnice między atawizmem a narządem szczątkowym - charakteryzuje formy przejściowe zwierząt - radioizotopowych i biostratygraficznych metod datowania	- wyjaśnia powody, dla których pewne grupy organizmów nazywa się żywymi skamieniałościami - analizuje podobieństwo biochemiczne organizmów	pokrewieństwa między gatunkami przedstawia pokrewieństwo ewolucyjne organizmów	
152.	Dobór naturalny – główny mechanizm ewolucji	definiuje pojęcia: <i>dymorfizm płciowy</i>, <i>konkurencja</i>, <i>polimorfizm genetyczny</i>, <i>dobór</i>	przedstawia, na czym polega zmienność genetyczna organizmów, oraz	wskazuje różnice między przystosowaniem a dostosowaniem organizmu	wykazuje związek między działaniem doboru naturalnego a występowaniem	dowodzi, że dzięki doborowi naturalnemu organizmy zyskują

		<i>plciowy, dobór krewniaczy, dobór stabilizujący, dobór kierunkowy, dobór rozrywający</i> • wymienia rodzaje doboru naturalnego ze względu na stabilność warunków środowiska • podaje przykłady dymorfizmu płciowego • podaje przykłady chorób genetycznych warunkowanych allelami, które utrzymują się w populacji człowieka • podaje, na czym polega przewaga heterozygot w przypadku anemii sierpowatej • opisuje działania doboru stabilizującego, kierunkowego oraz rozrywającego	wskazuje jej znaczenie dla ewolucji gatunków • wymienia przykłady działania różnych form doboru naturalnego w przyrodzie • omawia rolę mutacji w kształtowaniu zmienności genetycznej populacji • podaje przykłady cech dymorficznych wpływających na wybór partnera do rozrodu • wskazuje związek między genem anemii sierpowatej w populacji ludzkiej a występowaniem malarii • argumentuje, dlaczego mimo działania doboru naturalnego w populacji	• wyjaśnia znaczenie zachowań altruistycznych w przyrodzie • charakteryzuje i porównuje dobór płciowy z doborem krewniaczym • omawia dymorfizm płciowy jako wynik istnienia preferencji w krzyżowaniu osobników danego gatunku	chorób genetycznych	nowe cechy adaptacyjne

			człowieka utrzymują się allele warunkujące choroby genetyczne			
153.	Ewolucja na poziomie gatunku i populacji	- definiuje pojęcia: <i>genetyka populacyjna, pula genowa populacji</i> - podaje założenia prawa Hardy’ego–Weinberga - podaje warunki istnienia populacji w stanie równowagi - wymienia efekty zmian częstości występowania alleli - wymienia przyczyny zmian częstości występowania alleli w populacji - przedstawia gatunek jako izolowaną pulę genową - przedstawia gatunek jako izolowaną pulę genową	- stosuje równanie Hardy’ego–Weinberga do obliczeń częstości alleli, genotypów i fenotypów w populacji - określa czynniki, które mogą doprowadzić w danej populacji do wystąpienia efektu wąskiego gardła - podaje przykłady działania dryfu genetycznego i efektu wąskiego gardła - uzasadnia przyczyny zmian częstości alleli w populacji	- oblicza częstość występowania alleli, a także genotypów i fenotypów w populacji na podstawie zadań tekstowych - wyjaśnia, dlaczego populacja jest podstawową jednostką w ewolucji - przewiduje skutki wąskiego gardła i efektu założyciela dla puli genowej danej populacji	sprawdza, czy populacja znajduje się w stanie równowagi genetycznej	na podstawie dostępnych źródeł wykazuje zachodzenie zmian ewolucyjnych na poziomie gatunku i populacji
154.	Powstawanie gatunków – specjacja	- definiuje pojęcia: <i>specjacja, radiacja adaptacyjna</i> - przedstawia	przedstawia mechanizmy izolacji rozrodczej w przyrodzie i	charakteryzuje mechanizmy izolacji rozrodczej: prezygotyczne	wyjaśnia, dlaczego biologicznej koncepcji gatunku nie można	wyjaśnia powstawanie gatunków na drodze poliploidyzacji

		biologiczną koncepcję gatunku • klasyfikuje podane mechanizmy do grupy izolacji prezygotycznej oraz do grupy izolacji postzygotycznej • wymienia rodzaje specjacji • charakteryzuje rodzaje specjacji ze względu na obecność bariery geograficznej	podaje jej znaczenie • charakteryzuje rodzaje specjacji ze względu na szybkość jej zachodzenia (skokowa, ciągła) • wyjaśnia proces radiacji adaptacyjnej i podaje jego przykłady	i postzygotyczne • podaje przykłady mechanizmów izolacji rozrodczej • określa rolę doboru płciowego w powstawaniu gatunków	stosować wobec organizmów rozmnażających się bezpłciowo • wyjaśnia na przykładzie kielży żyjących w jednym zbiorniku wodnym, w jaki sposób mogło dojść do powstania kilku blisko spokrewnionych ze sobą gatunków	
155.	Prawidłowości ewolucji. Koewolucja	• definiuje pojęcia: <i>mikroewolucja</i>, <i>makroewolucja</i>, <i>koewolucja</i>, <i>mimetyzm</i>, <i>mimikra</i> • wymienia czynniki wpływające na tempo ewolucji • podaje przykład kierunkowości ewolucji • podaje przykłady mimikry i mimetyzmu u organizmów • wyjaśnia znaczenie terminu koewolucja	• wymienia prawdopodobne przyczyny nieodwracalności ewolucji • określa sposób działania czynników: struktury genetycznej populacji, warunków środowiska, wielkości populacji na tempo ewolucji	• charakteryzuje sposoby określania tempa ewolucji • wykazuje wpływ doboru naturalnego na kierunek ewolucji	• omawia skutki działania doboru naturalnego, prowadzącego do powstania różnych strategii życiowych organizmów	• charakteryzuje prawidłowości ewolucji na poziomie mikroewolucji i makroewolucji na podstawie przykładów

		na podstawie przykładów				
156.	Historia życia na Ziemi	- definiuje pojęcia: <i>makrocząsteczka, prakomórka, koacerwat, bulion pierwotny</i> - wymienia warunki środowiska, które umożliwiły samorzutną syntezę pierwszych związków organicznych - podaje sens hipotezy dotyczącej samorzutnej syntezy związków organicznych - przedstawia środowisko oraz tryb życia pierwszych organizmów jednokomórkowych - podaje założenia teorii endosymbiozy - układa chronologicznie wydarzenia z historii życia na Ziemi - wymienia okresy,	- charakteryzuje warunki sprzyjające powstawaniu pierwszych makrocząsteczek na Ziemi - wyjaśnia, jak się zmieniał sposób odżywiania pierwszych organizmów jednokomórkowych - omawia skutki pojawienia się organizmów fotosyntetyzujących - wyjaśnia, w jaki sposób wędrówka kontynentów wpłynęła na rozmieszczenie organizmów na Ziemi - omawia hipotetyczną fazę w dziejach Ziemi (świat RNA)	- wyjaśnia, na czym polega teoria samorzutnej syntezy związków organicznych - przedstawia przebieg oraz wyniki doświadczenia S. Millera i H. Ureya dotyczącego samorzutnej syntezy związków organicznych - wyjaśnia rolę kwasów nukleinowych w powstaniu życia na Ziemi - wymienia argumenty przemawiające za słuszością teorii endosymbiozy - omawia przyczyny i skutki masowego wymierania organizmów - wskazuje bezpośrednią	- ocenia znaczenie doświadczenia S. Millera i H. Ureya w postępie badań nad powstaniem życia na Ziemi - wyjaśnia, dlaczego odkrycie rybozymów miało duże znaczenie w wyjaśnieniu powstania oraz rozwoju życia na Ziemi - wyjaśnia, w jaki sposób pierwsze fotoautotrofy zmieniły warunki życia na Ziemi - wyjaśnia, jakie korzyści adaptacyjne miało powstanie form wielokomórkowych	- wykazuje, że zmiany warunków w środowisku miały wpływ na przebieg ewolucji - na podstawie dostępnych źródeł charakteryzuje przebieg historii życia na Ziemi

		w których nastąpiły masowe wymierania organizmów	• omawia koncepcję pojawienia się organizmów wielokomórkowych • przedstawia prawdopodobne przyczyny wielkich wymierań organizmów w historii Ziemi	przyczynę stopniowych i nieodwracalnych zmian warunków panujących na Ziemi		

157.	Antropogeneza	• wyjaśnia pojęcie: <i>antropogeneza</i> • określa przynależność systematyczną człowieka • wymienia cechy wspólne człowieka i innych zwierząt • wskazuje podobieństwa między człowiekiem a innymi naczelnymi • wymienia cechy specyficznie ludzkie • porządkuje chronologicznie formy kopalne człowiekowatych • przedstawia cechy odróżniające człowieka od małp człekokształtnych • uzasadnia przynależność systematyczną człowieka	• omawia korzyści związane z pionizacją ciała • przedstawia warunki sprzyjające ewolucji przodków człowieka • omawia charakterystyczne cechy budowy bezpośrednich przodków człowieka • podaje zmiany w budowie szkieletu wynikające z pionizacji ciała • określa korzyści związane ze stopniowym zwiększaniem się masy i objętości mózgowia oraz wskazuje na wpływ tych zmian na budowę szkieletu	• określa pokrewieństwo człowieka z innymi zwierzętami na podstawie drzewa rodowego człowieka • omawia drogi rozprzestrzeniania się człowieka z Afryki na inne kontynenty • wyjaśnia, które cechy budowy szkieletu człowieka są najprawdopodobniej następstwem pionowej postawy ciała, a które wynikają ze wzrostu masy i objętości mózgowia • przedstawia tendencję zmian ewolucyjnych form człowiekowatych	• analizuje cechy z zakresu anatomii, immunologii, genetyki i zachowania świadczące o powiązaniu człowieka z innymi człekokształtnymi i przedstawia korzyści i straty związane z pionizacją ciała	• na podstawie dostępnych źródeł przedstawia antropogenezę

XV. Ekologia i różnorodność biologiczna						
158.	Podstawy ekologii. Tolerancja ekologiczna	• definiuje pojęcia: <i>ekologia, ochrona środowiska, ochrona przyrody, środowisko, siedlisko, stenobionty, eurybionty, gatunki wskaźnikowe (bioindykatory)</i> • opisuje niszę ekologiczną • charakteryzuje tolerancję ekologiczną • określa zakres badań ekologicznych • wymienia przykłady praktycznego zastosowania gatunków wskaźnikowych • rozróżnia czynniki biotyczne i abiotyczne oddziałujące na organizmy • wyjaśnia, czym się zajmują: ekologia, ochrona środowiska i ochrona przyrody	• definiuje pojęcie: <i>gatunek kosmopolityczny</i> • przedstawia prawo minimum Liebiga oraz prawo tolerancji ekologicznej • opisuje niszę ekologiczną wybranych gatunków • określa relacje między siedliskiem a niszą ekologiczną organizmu • przedstawia prawo minimum i prawo tolerancji ekologicznej • omawia zasadę współdziałania czynników środowiska • interpretuje wykres ilustrujący zakres tolerancji różnych gatunków wobec wybranego	• wskazuje różnice między zakresem badań ekologii a działaniami na rzecz ochrony przyrody i ochrony środowiska • opisuje poziomy organizacji biologicznej badane przez ekologię • wyjaśnia różnicę między zasobami środowiska a warunkami środowiska • określa stopień zanieczyszczenia tlenkiem siarki(IV) powietrza na podstawie skali porostowej • wymienia podobieństwa i różnice między prawem minimum a prawem tolerancji ekologicznej • uzasadnia, że istnieje związek między zakresem	• ocenia stan czystości wód na podstawie składu gatunkowego bioindykatorów • wykazuje, że pojęcie niszy ekologicznej dotyczy zarówno osobnika, jak i gatunku • omawia zakres tolerancji ekologicznej organizmów wobec konkretnego czynnika środowiska • wskazuje różnice między gatunkami wskaźnikowymi a gatunkami kosmopolitycznym i • charakteryzuje formy ekologiczne roślin zależnych od dostępności wody • przedstawia adaptacje roślin	• planuje i przeprowadza doświadczenie mające na celu zbadanie zakresu tolerancji ekologicznej w odniesieniu do wybranego czynnika środowiskowego • wyjaśnia wpływ aklimatyzacji i adaptacji na zakres tolerancji ekologicznej danego organizmu • na podstawie tekstu uzasadnia i klasyfikuje, które z podanych stwierdzeń dotyczą: prawa minimum, prawa tolerancji, zasady współdziałania czynników środowiska

		• wyjaśnia, dlaczego porosty wykorzystuje się do oceny stanu czystości powietrza • wskazuje różnice między niszą podstawową a niszą realizowaną	czynnika środowiskowego • wykazuje znaczenie organizmów o wąskim zakresie tolerancji ekologicznej w bioindykacji	tolerancji organizmów a ich rozmieszczeniem na Ziemi • wyjaśnia zasadę współdziałania czynników	różnych form ekologicznych do środowiska	
159.	Ekologia populacji	• definiuje pojęcie: <i>populacja</i> • charakteryzuje cechy populacji: rozrodność, liczebność, śmiertelność, migracje, zagęszczenie, strukturę przestrzenną, strukturę wiekową, strukturę płciową • wymienia cechy populacji • podaje parametry populacji wpływające na jej liczebność • przedstawia typy rozmieszczenia osobników w populacji	• podaje przyczyny śmiertelności • charakteryzuje podstawowe typy rozmieszczenia organizmów • omawia strategie rozrodu • porównuje rozrodność ze śmiertelnością w populacji • charakteryzuje krzywe przeżywania • charakteryzuje niezależne od zagęszczenia czynniki ograniczające liczebność populacji	• omawia zagęszczenie populacji oraz znaczenie dla niej efektu Alleego • dokonuje obserwacji cech populacji wybranego gatunku • wymienia czynniki wpływające na przebieg krzywej przeżywania organizmów • analizuje piramidy wieku populacji • określa możliwości rozwoju danej populacji • opisuje modele wzrostu liczebności populacji • podaje przykłady gatunków, które	• odróżnia rozrodność potencjalną (fizjologiczna) od rozrodności realizowanej (ekologiczna) • porównuje modele wzrostu populacji i określa, który z nich najczęściej występuje w środowisku naturalnym • wykazuje, w jaki sposób migracje pozwalają na przetrwanie gatunku w środowisku	• wyjaśnia teorię metapopulacji • przewiduje zmiany liczebności populacji na podstawie danych o jej liczebności, rozrodności, śmiertelności i migracjach osobników

		• przedstawia trzy podstawowe typy krzywych przeżywania wraz z przykładami gatunków, dla których są one charakterystyczne • podaje modele wzrostu liczebności populacji • wymienia rodzaje migracji (emigracja, imigracja) • przedstawia zalety i wady życia w grupie • omawia wybrane cechy populacji • podaje efekt Allego • przedstawia strukturę wiekową populacji w formie piramid	• przedstawia znaczenie migracji osobników w przepływie genów dla przetrwania gatunku w środowisku • definiuje pojęcie: <i>opór środowiska</i> • charakteryzuje czynniki wpływające na liczebność populacji	reprezentują każdy z modeli wzrostu • podaje główne założenia teorii metapopulacji		
160.	Zależności nieantagonistyczne	• definiuje pojęcia: <i>komensalizm</i>, <i>mutualizm</i> • klasyfikuje oddziaływania międzygatunkowe na antagonistyczne i nieantagonistyczne	• charakteryzuje nieantagonistyczne zależności międzygatunkowe • wymienia przykłady zachowań mutualistycznych i	• charakteryzuje na wybranych przykładach rodzaje oddziaływań nieantagonistycznych	• charakteryzuje mechanizmy adaptacyjne organizmów pozostających w związkach mutualistycznych i komensalistycznych	• wyjaśnia znaczenie zależności nieantagonistycznych w ekosystemie

		- wymienia nieantagonistyczne zależności międzygatunkowe (mutualizm, komensalizm) - podaje rodzaje mutualizmu - podaje przykłady organizmów wykazujących nieantagonistyczne zależności - wymienia przystosowania organizmów wchodzących w związki mutualistyczne	komensalistyczny h - wyjaśnia, dlaczego komensalizm zalicza się do związków jednostronnie korzystnych - wykazuje na przykładach różnice między mutualizmem obligatoryjnym a mutualizmem fakultatywnym		h	
161.	Zależności antagonistyczne	- wymienia antagonistyczne zależności międzygatunkowe: drapieżnictwo, pasożytnictwo, roślinożerność, konkurencję - podaje przykłady oddziaływań antagonistycznych - podaje znaczenie terminów:	- charakteryzuje mechanizmy obronne u roślin - omawia przystosowania anatomiczne i behawioralne roślinożerców do pozyskiwania pokarmu - przedstawia przystosowania pasożytów oraz	- wyjaśnia, na czym polega zasada konkurencyjnego wypierania - charakteryzuje skutki konkurencji wewnątrzgatunkowej i międzygatunkowej - porównuje drapieżnictwo, roślinożerność i pasożytnictwo	wyjaśnia zasadę ujemnego sprzężenia zwrotnego, analizując cykliczne zmiany w liczebności populacji zjadającego i zjadanego na przykładzie roślinożerności i drapieżnictwa	planuje i przeprowadza doświadczenie wykazujące oddziaływania antagonistyczne między osobnikami wybranych gatunków

		<i>hierarchia społeczna, samoprzerzedzenie, wyparcie konkurenta</i> • charakteryzuje roślinożerność • wymienia skutki konkurencji wewnątrzgatunkowej • podaje główne przyczyny i skutki konkurencji międzygatunkowej • opisuje, na czym polega drapieżnictwo w relacjach ofiara–drapieżnik • charakteryzuje pasożytnictwo w relacjach żywiciel–pasożyt •	mechanizmy obronne żywicieli • klasyfikuje pasożyty według wskazanych kryteriów • przedstawia znaczenie wektorów w rozprzestrzenianiu się pasożytów • omawia na podstawie wykresu cykliczne zmiany liczebności w układzie roślinożerca–roślina • podaje konsekwencje w ograniczaniu niszy ekologicznej jednego z konkurentó	• przedstawia adaptacje • drapieżników, pasożytów i roślinożerców do zdobywania pokarmu • wyjaśnia zmiany liczebności populacji w układzie zjadający–zjadany • określa skutki działania substancji allelopatycznych	• wyjaśnia, jakie znaczenie dla funkcjonowania biocenozy mają pasożyty, drapieżniki i roślinożercy	
162.	Struktura ekosystemu. Sukcesja ekologiczna	• definiuje pojęcia: <i>ekosystem, biocenoza, biotop, redukcji, sukcesja ekologiczna</i> • wyróżnia poziomy troficzne	• charakteryzuje strukturę przestrzenną ekosystemu • omawia wpływ czynników na przebieg sukcesji	• określa kryteria podziału ekosystemów • charakteryzuje rodzaje ekosystemów • charakteryzuje	• omawia rolę organizmów w procesach glebotwórczych • omawia wpływ biocenozy na mikroklimat	• wyjaśnia przyczyny i skutki antropogenicznej eutrofizacji jezior

		• podaje rolę producentów, konsumentów i reducentów w ekosystemie • klasyfikuje ekosystemy na autotroficzne i heterotroficzne • klasyfikuje ekosystemy na naturalne, półnaturalne i sztuczne • wyróżnia sukcesję pierwotną i sukcesję wtórną	ekologicznej • charakteryzuje znaczenie biocenozy i biotopu w sukcesji ekologicznej • podaje kryteria podziału sukcesji na sukcesję pierwotną i sukcesję wtórną • charakteryzuje przebieg sukcesji pierwotnej i wtórnej	gatunki pionierskie • wyjaśnia oddziaływania między biotopem a biocenozą • przedstawia etapy eutrofizacji jezior • wyjaśnia, od czego zależy struktura przestrzenna ekosystemu • przedstawia sukcesję jako proces przemiany ekosystemu w czasie (wzbogacenie układu w węgiel i azot, zmiany w składzie gatunkowym) •	• wykazuje, dlaczego ekosystem autotroficzny jest samowystarczalny	
163.	Krażenie materii i przepływ energii w ekosystemie	• definiuje pojęcia: <i>łańcuch troficzny</i>, <i>poziom troficzny</i>, <i>sieć pokarmowa (troficzna)</i>, <i>produktywność ekosystemu</i> • przedstawia zależności	• przedstawia znaczenie terminów: <i>produkcja pierwotna (brutto, netto)</i>, <i>produkcja wtórna (brutto, netto)</i> • konstruuje	• omawia przyczyny zaburzenia równowagi w ekosystemach • rysuje i porównuje trzy typy piramid troficznych: piramidę energii, piramidę	• charakteryzuje produkcję pierwotną i wtórną wybranego ekosystemu • omawia piramidy ekologiczne wybranych ekosystemów	• wyjaśnia, dlaczego lasy równikowe i rafy koralowe są ekosystemami o najwyższej produktywności • wyjaśnia, dlaczego w celach konsumpcyjnych

		pokarmowe w biocenozie w postaci łańcuchów pokarmowych • podaje przykłady łańcucha spasanania i łańcucha detrytusowego • nazywa poziomy troficzne w łańcuchu troficznym i w sieci troficznej • wyszukuje łańcuchy pokarmowe w przedstawionej sieci troficznej i poprawnie je zapisuje • wymienia trzy typy piramidy ekologicznej (liczebności, biomasy, energii) • wyróżnia i porównuje typy łańcuchów troficznych	łańcuchy troficzne i sieci troficzne • porównuje produkcję pierwotną różnych ekosystemów • wyjaśnia, czym jest równowaga w ekosystemie • podaje rolę gatunków kluczowych (zwornikowych) w ekosystemie • omawia zjawisko krążenia materii i przepływu energii w ekosystemie • wyjaśnia, dlaczego graficzna ilustracja ilości energii akumulowanej na kolejnych poziomach łańcucha troficznego ma postać piramidy	liczebności, piramidę biomasy • wymienia czynniki, które mogą ograniczać produktywność ekosystemów	• uzasadnia, że w niektórych ekosystemach morskich występuje odwrócona piramida biomasy	człowiek hoduje zwierzęta roślinożerne, a nie drapieżne
164.	Obieg azotu i węgla w przyrodzie	• definiuje pojęcia: <i>amonifikacja</i>, <i>nitryfikacja</i>, <i>denitryfikacja</i>	• podaje rolę organizmów w obiegu azotu i obiegu węgla	• wyjaśnia, jaki wpływ na obieg pierwiastków chemicznych w	• wyjaśnia rolę organizmów w obiegu pierwiastków	• wykazuje na podstawie dostępnych źródeł gospodarcze wykorzystanie

		• opisuje obieg węgla i obieg azotu w przyrodzie • wymienia źródła węgla w przyrodzie • wyjaśnia pojęcie: <i>cykl biogeochemiczny</i> • wyjaśnia znaczenie nitryfikacji, amonifikacji oraz denitryfikacji w krążeniu azotu w przyrodzie	• wyjaśnia na podstawie schematu obieg węgla i obieg azotu w przyrodzie • przedstawia, w jaki • wyjaśnia przyczyny zakłócenia obiegu węgla w przyrodzie	przyrodzie ma działalność gospodarcza człowieka • sposób wylesianie terenów wpływa na obieg węgla w przyrodzie	• wyjaśnia sposób asymilacji azotu przez sinice	bakterii wiążących azot
XVIII. Różnorodność biologiczna, jej zagrożenia i ochrona.						
165.	Różnorodność biologiczna	• definiuje pojęcia: <i>gatunek reliktowy, endemit, ostoja</i> • wymienia typy różnorodności biologicznej • wymienia czynniki geograficzne kształtujące bioróżnorodność • wymienia przykłady biomów lądowych i wodnych oraz podaje ich rozmieszczenie na Ziemi	• omawia kryteria, na podstawie których wyróżnia się biomy • charakteryzuje biomy występujące na Ziemi • przedstawia gatunki reliktowe jako dowody ewolucji organizmów • podaje przykłady endemitów jako gatunków unikatowych dla	• omawia różnice w rozmieszczeniu gatunków na Ziemi • charakteryzuje typy różnorodności biologicznej • przedstawia przykłady ognisk różnorodności biologicznej na kuli ziemskiej • wyjaśnia regułę Allena i regułę Bergmanna • charakteryzuje biomy wodne,	• charakteryzuje wybrane środowiska wodne • omawia wpływ zlodowaceń na rozmieszczenie gatunków na Ziemi • porównuje różnorodność gatunkową poszczególnych biomów • wyjaśnia, jakie czynniki środowiskowe sprzyjają	• wykazuje związek między rozmieszczeniem biomów a warunkami klimatycznymi na kuli ziemskiej • dowodzi, że określanie różnorodności gatunkowej na Ziemi jest trudne • wykazuje wpływ zlodowaceń na rozmieszczenie gatunków na Ziemi

		- wymienia czynniki geograficzne kształtujące różnorodność gatunkową i ekosystemową Ziemi - definiuje pojęcie: <i>ogniska różnorodności biologicznej</i>	danego biomu - omawia strefowość biomów wodnych na przykładzie jeziora i oceanu - podaje przykłady gatunków endemicznych i gatunków reliktowych - przedstawia regułę Allena i regułę Bergmanna	uwzględniając takie czynniki jak warunki tlenowe i świetlne, głębokość, przeważające roślinność i zwierzęta	występowaniu ekosystemów o dużej różnorodności gatunkowej	
166.	Wpływ człowieka na różnorodność biologiczną	- definiuje pojęcia: <i>introdukcja, erozja, degradacja gleby</i> - podaje znaczenie terminów: <i>dziura ozonowa, kwaśne opady, smog</i> - podaje możliwe skutki intensyfikacji rolnictwa - omawia proces kumulacji związków toksycznych w łańcuchu pokarmowego - wymienia powody nadmiernej	- podaje przykłady introdukowanych gatunków - przedstawia, w jaki sposób powstają kwaśne opady - wymienia przykłady chorób, które mogą wystąpić w wyniku długotrwałego działania smogu na organizm człowieka - określa znaczenie korytarzy ekologicznych	- podaje przykłady gatunków, których introdukcja w niektórych regionach Polski spowodowała zmniejszenie różnorodności gatunkowej - omawia wpływ introdukowanych gatunków na gatunki rodzime - charakteryzuje zjawisko smogu, kwaśnych opadów i dziury ozonowej - omawia skutki	- wyjaśnia wpływ działalności człowieka na wzrost globalnego ocieplenia - porównuje smog kwaśny ze smogiem fotochemicznym - opisuje wpływ ocieplenia klimatu na bioróżnorodność - wyjaśnia różnice między introdukcją a zawleczeniem - wyjaśnia zależność między dziurą	- wykazuje wpływ działalności człowieka (intensyfikacji rolnictwa, urbanizacji, industrializacji, rozwój komunikacji i turystyki) na różnorodność biologiczną

		eksploatacji zasobów przyrody przez człowieka • określa wpływ gatunków inwazyjnych na gatunki rodzime	• wyjaśnia skutki fragmentacji siedlisk spowodowane działalnością człowieka	kwaśnych opadów dla środowiska i zdrowia człowieka	ozonową a powstawaniem nowotworów	
167.	Ochrona różnorodności biologicznej	• definiuje pojęcia: <i>restytucja</i>, <i>reintrodukcja</i>, <i>ochrona czynna</i>, <i>ochrona bierna</i>, <i>Agenda 21</i> • wskazuje różnice między introdukcją a reintrodukcją gatunków • podaje zadania ochrony środowiska i ochrony przyrody • wymienia formy ochrony przyrody w zależności od stopnia ingerencji człowieka w ekosystem (ochrona czynna i ochrona bierna) • uzasadnia konieczność stosowania ochrony czynnej dla	• przedstawia kryteria podziału różnych form ochrony przyrody • wyjaśnia celowość stosowania form ochrony służących zachowaniu różnorodności gatunkowej w Polsce • podaje przykłady działań z zakresu ochrony czynnej i ochrony biernej • omawia międzynarodową współpracę na rzecz ochrony bioróżnorodności	• wyjaśnia różnice między ochroną środowiska a ochroną przyrody • charakteryzuje formy ochrony indywidualnej i obszarowej w Polsce • wymienia przyczyny stosowania ochrony przyrody • wymienia przykłady działań podejmowanych w celu ochrony gatunków i ekosystemów	• uzasadnia konieczność ochrony starych odmian roślin i ras zwierząt hodowlanych • wyjaśnia założenia koncepcji rozwoju zrównoważonego • uzasadnia pozytywne znaczenie międzynarodowej współpracy na rzecz ochrony przyrody	• proponuje działania ochronne na rzecz określonego gatunku, którego liczebność w ostatnich latach spadła • na podstawie dostępnych źródeł charakteryzuje i udowadnia celowość prowadzenia międzynarodowej lub krajowej formy ochrony przyrody

		zachowania wybranych gatunków i ekosystemów • wyróżnia formy ochrony przyrody ze względu na obiekt obejmowany ochroną (ochrona obszarowa gatunkowa, ochrona indywidualna) • wymienia formy ochrony obszarowej w Polsce • wymienia formy ochrony indywidualnej w Polsce				